

บทที่ 7

ศาสนาและปรัชญา

ในสมัยที่จักรวรรดิเรืองอำนาจ มีความมั่งคั่งและความเจริญอย่างยิ่งนั้น มิใช่ว่าชาวโรมันจะมีความสุขถ้วนทั่วทุกตัวคน ชาวโรมันเผชิญสุขและทุกข์หลายยุคหลายสมัย ต้องพึ่งพาเทวดาฟ้าดินเป็นเครื่องปลอบประโลมใจและชี้นำทางชีวิต ชาวโรมันคิดลึกซึ้งเป็นปรัชญาเพียรพยายามที่จะเข้าใจจักรวาล โลก มนุษย์และสังคม สมัยจักรวรรดิจึงเป็นยุคสมัยที่ปรัชญามีแนวโน้มใหม่ ศาสนาก็เปลี่ยนแปลง ได้เกิดศาสนาใหม่คือ ศาสนาคริสต์ ที่ถือได้ว่า มิได้เป็นผลผลิตของอารยธรรมโรมัน ทว่าศาสนาคริสต์ก่อเกิดขึ้นในสมัยที่จักรวรรดิตกต่ำ กลายเป็นศาสนาสำคัญยิ่งศาสนาหนึ่งของโลก

ระบบความเชื่อถือ

ในทางประวัติศาสตร์ ศาสนาโรมันมีลักษณะใกล้เคียงกับศาสนากรีกมาก และได้รับอิทธิพลระบบความเชื่อถือและธรรมเนียมปฏิบัติของชนชาวอีทรัสคันและชนชาวพื้นเมืองอิตาลี ทวยเทพสำคัญของชาวโรมันส่วนใหญ่คือทวยเทพกรีก อาทิ พระบรมเทพยูปีเตอร์คือพระเทพเซอุสของกรีก ยูโน (Juno) คือพระเทพเฮรา (Hera) ของกรีก พระเทพเนปจูน (Neptune) คือพระเทพโปเซดอน (Poseidon) พระเทพเมอร์คิวรี (Mercury) คือพระเทพเฮอร์เมส (Hermes) ของกรีก เป็นต้น ชาวโรมันยังเคารพบูชาผีบ้านผีเรือน (The spirits of the households) คือ ลีลาริส (Lares) และผีเปนาเตส (Penates) พิธีบูชาเทพและผีมีพิธีกรรมหลากหลายมากตามรสนิยม ความศรัทธาและตามธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น อาจจะถูกกล่าวได้ว่าชาวโรมันเข้าถึงศาสนาในลักษณะของการเลือกสรรความเชื่อและหลักปฏิบัติที่หลากหลาย (Eclecticism) ศาสนาของโรมันมีความเป็นสากลมาก (Cosmopolitan)

ศาสนาและพิธีล้วนมีความผูกพันกับการเมือง ศาสนาและวิถีชีวิตการเมืองแยกจากกันมิได้เลย นโยบายแห่งรัฐถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของศาสนาและพิธี ทั้งจักรวรรดิมีความเชื่อถือหลากหลายได้โดยเสรี มีข้อแม้แต่เพียงว่า ความเชื่อถือ หลักปฏิบัติและพิธีกรรมต้องไม่

เป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐ ไม่เป็นอันตรายขัดต่อระเบียบแบบแผนศีลธรรมอันดีงามและต้องสอดคล้องกับศาสนาและพิธีของรัฐ

เมื่อเอากุสตุสสถาปนาราชวงศ์และสันติสุข ชาวโรมันเชื่อว่า สันติสุขคือรางวัลที่ทวยเทพประทานแก่ชาวโรมัน เพราะชาวโรมัน “ไหว้ดี พลิกูก” ตามที่เอากุสตุสทรงเคร่งครัดให้ปฏิบัติบูชาทวยเทพ เอากุสตุสได้ทรงพลิกฟื้นคืนชีพความเชื่อถือแบบแผนเก่าที่ถูกวัฒนธรรมกรีกเฮลเลนิสติกกลืนไป นี่คือนจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปศาสนา (Religious reform) ทั้งนี้อาจนับเนื่องได้ว่าเป็นการเกิดใหม่ (Renaissance) ของศาสนาอีกครั้งหนึ่ง เอากุสตุสได้ทรงจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชะตากรรมของบ้านเมืองกับทวยเทพ พระราชประสงค์อีกประการหนึ่งคือ ชาวโรมันต้องมีความมั่นใจในแผนการและพระประสงค์ของทวยเทพ เอากุสตุสจึงทรงฟื้นฟูทวยเทพ โดยเฉพาะทวยเทพดั้งเดิมของชาวโรมันและชาวอิตาลีให้อำนาจพระราชารัฐปฏิบัติบูชา

การฟื้นฟูเทวนิยมย่อมนำมาซึ่งการที่เอากุสตุสมีพระราชดำริที่จะสร้างสถาบันกษัตริย์ให้มีทิพยภาวะด้วย ซีซาร์คือพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จูเลียน (Julian line) ซีซาร์ได้ถูกยกขึ้นเป็นเทพ เอากุสตุสโปรดให้ปฏิบัติบูชาซีซาร์เยี่ยงเทพพร้อมกับการปฏิบัติบูชาทวยเทพของเอากุสตุสด้วยคือ พระเทวีวีนิส (Venus) ผู้ทรงเป็นพระปฐมบรมเทพแห่งราชวงศ์จูเลียน พระเทพอปอลโล (Apollo) พระเทพผู้อุปถัมภ์เอากุสตุสและพระเทพมาร์ส (Mars) ผู้พิทักษ์ความดี ขจัดความชั่วร้าย (the Avenger) การปฏิบัติบูชาพระเทพเทพีดังกล่าวได้แสดงพลานุภาพความศรีสง่าของเอากุสตุสผู้เป็นพลเมืองที่ 1 (Preceps) และพระราชวงศ์ เทวาลัยในกรุงโรมคือประจักษ์พยานสำคัญ เทวาลัยและสถานที่ปฏิบัติบูชา (Altar) ของพระเทพีเวस्ता (Vesta) แห่งเตาผิงศักดิ์สิทธิ์แห่งความมั่งคั่งร่วมกัน (Sacred hearth of the common wealth) ถือเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังของเอากุสตุสบนเขาปาลาติน

เอากุสตุสทรงสักการะบูชาสวรรค์และทรงอธิษฐานต่อทวยเทพเป็นประจำเพื่อขอให้พระองค์มีแต่ความเป็นสิริมงคลและความมั่นคงปลอดภัย เรื่องสำคัญทั้งปวง พระราชกรณียกิจสำคัญและพระราชพิธี ล้วนถูกจัดตั้งขึ้นในที่สาธารณะเพื่อเจริญ “สิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล” แต่เอากุสตุสและพระราชวงศ์ ฝึบ้านผีเรือนลาร์ (Lar) ของเอากุสตุส ก็เป็นผีที่มีการตั้งศาลทั่วไปเคียงข้างฝึบ้านผีเรือนลาระส (Lares) ของบ้านเมือง แม้แต่พระปฐมบรมกษัตริย์ ซีซาร์และ

บรรดาจักรพรรดิผู้สวรรคตล่วงลับไปแล้วก็ถูกยกย่องปฏิบัติบูชา มีการตั้งเทวาลัยเพื่อเป็นที่สถิตและที่ปฏิบัติบูชา

การให้สำคัญกับตัวบุคคลผู้นำทั้งที่มีชีวิตและวายนม้ไปแล้ว โดยการมีลัทธิพิธีบูชาตัวบุคคล (Cult of personality) เริ่มมีความหมายยิ่งตั้งแต่รัชสมัยเอากุสตุส เป็นการแสดงให้เห็นที่ปรากฏว่า ลัทธิพิธีบูชาผู้นำและบรรพชนเป็นเทพกับลัทธิพิธีบูชาทวยเทพ มีความสัมพันธ์แนบแน่นมาก นอกจากนั้นแล้ว เอากุสตุสยังโปรดให้มีลัทธิพิธีบูชาผีพิทักษ์รักษาพระองค์ประเภทพระเทพารักษ์ (Genius or numen, Guarding spirit) มีการตั้งเทวาลัยทุกหนแห่ง มากที่สุดก็คือในจักรวรรดิภาคตะวันตก

ทั้งจักรวรรดิมีการตั้งเทวาลัยอุทิศแด่โรมและถวายอุทิศแด่เอากุสตุส มีพิธีสาบานตน (Oaths) ถวายเอากุสตุสอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ ในภาคตะวันออกของจักรวรรดิ ประชาชนบูชาเอากุสตุสเป็นเทพที่ทรงพระชนม์ชีพ (Living God) ลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิ (Imperial cult) ย่อมทำให้จักรพรรดิทรงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับรัฐ ศาสนาของรัฐย่อมเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการปฏิบัติบูชาของจักรพรรดิ บรรดาจักรพรรดิล้วนถูกสวดศิเลิมพระเกียรติให้เป็นทวยเทพทางการ (Official deities) ในกรุงโรม

จักรพรรดิเอากุสตุสทรงเป็นนักบวชของคณะนักบวชยิ่งใหญ่ (The great priestly colleges) เมื่อเลปีดัส (Lepidus) ผู้เป็นประธานของคณะนักบวช (Pontifex maximus) ถึงแก่กรรมเมื่อ 12 ปี ก.ศ.ศ. เอากุสตุสได้ดำรงตำแหน่งแทน เป็นการรวมตำแหน่งทางการเมืองสูงสุดคือ จักรพรรดิเข้ากับตำแหน่งสูงสุดทางศาสนา คือ ประธานคณะนักบวชไว้ในตัวคนเดียวกันคือ เอากุสตุส ลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิ (Imperial cult) จึงยิ่งมีความสำคัญและมีค่าความหมายมาก อีกทั้งสอดคล้องกับการที่ชาวโรมันนิยมจารีตประเพณีประเภทอนุรักษนิยม (Conservatism) กล่าวคือ การเคารพปฏิบัติตามวิถีทางและธรรมเนียมประเพณีของบรรพชน ลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิได้เชื่อมประเพณีการนับถือนายผู้อุปถัมภ์ (Patron) การบูชาเทวดาที่เคยคุ้นและพิธีรำลึกถึงมหาบุรุษและเหตุการณ์สำคัญ เข้ากับคตินิยมราชาเป็นเทพ (Divine Kingship) ของโลกตะวันออก

จักรวรรดิโรมันภาคตะวันออกเดิมที่มีการตั้งแท่นที่บูชานครโรมหรือบูชาสภาซีเนต แต่ต่อมา ก็กลายเป็นมีการบูชาจักรพรรดิ ในศตวรรษที่ 3 ลัทธิบูชาจักรพรรดิเป็นลัทธิพิธีที่ เคารพนับถือกันมากที่กรุงโรมเอง

ส่วนตำแหน่งประธานของคณะนักบวชเมื่อมีความสำคัญโดดเด่นดังกล่าว ตัวคณะ นักบวชก็ถูกยกย่องขึ้นด้วย เอากุสตุสได้ใช้ตำแหน่งประธานในการฟื้นคืนชีพศาสนาโรมัน ใหม่อีกครั้งหนึ่ง โปรดให้ฟื้นฟูบูรณะบรรดาเทวาลัย ลัทธิพิธีและงานเทศกาลงานรื่นเริง เอากุสตุสทรงสนับสนุนให้มีการบวชเรียนและให้พลเมืองเข้าร่วมลัทธิพิธีดั้งเดิมในกรุงโรม พระราชประสงค์ยิ่งชัดแจ้งเมื่อเอากุสตุสโปรดให้คณะนักบวชมีสถานะยิ่งใหญ่สำคัญ ความสำคัญ เด่นชัดจากการจัดเกมส์ที่เรียกว่า Secular Games เมื่อ 17 ปี ก.ค.ศ. เพื่อสมโภชพระนครที่มี ระเบียบแบบแผนใหม่ (New order) ได้ครบ 100 ปี เป็นการเฉลิมศักราชใหม่ Secular Games มุ่งหมายที่จะแสดงการระลึกถึงคุณความดีของอดีตและแสดงความยิ่งใหญ่สง่างามของพระ นครโรม มีการเฉลิมฉลองสมโภชพระนคร 3 วัน และตั้งการพระราชพิธีสังเวทรวงสรวง เทวคา (Sacrifices) จัดขบวนแห่ แข่งกีฬาและการแสดงมหรสพ

อาจจะกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูศาสนาโรมันคือการฟื้นฟูลัทธิเทวนิยม ลัทธินิยมเช่น ไหว้บรรพบุรุษและลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิ การฟื้นฟูย่อมปลูกฝังชาวโรมันให้มีความรู้สึกผูก พันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรักปิตุภูมิเสมอเหมือนการบูชาจักรพรรดิผู้เป็นหลักชัย แห่งปิตุภูมิ เพราะจักรพรรดิคือรัฐ รัฐคือจักรพรรดิ การบูชารัฐคือการบูชาจักรพรรดิโดยนัย ก่อเกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อรัฐและจักรพรรดิ อีกประการหนึ่ง การฟื้นฟูศาสนาเป็นการ บำรุงขวัญกำลังใจของชาวโรมันให้มีความมั่นใจในความสืบต่อเนื่อง ระเบียบแบบแผนใหม่ และความมั่นคงถาวรของจักรวรรดิ อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูศาสนาเฉพาะด้านการบูชาเพียง ด้านเดียวยังไม่เป็นการเพียงพอ เอากุสตุสมีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูค่านิยม ธรรมเนียม ประเพณีและศีลธรรมด้วยเพื่อธำรงไว้ซึ่งสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งรัฐ

ในยุคสมัยบ้านเมืองวิฤติ ระบบครอบครัวอ่อนแอ ขาดความผูกพันยึดเหนี่ยวกับ สมาชิกของครอบครัว หัวหน้าครอบครัวไม่มีอำนาจ เอากุสตุสจึงมีพระราชโบายครอบครัว (Domestic Policy) โดยมีพระราชจริยวัตรดีงามเป็นตัวอย่าง ทรงดำเนินชีวิตเรียบง่าย พระราช วังมิได้หรูหราใหญ่โต ไม่มีการตกแต่งหรูหรา เอากุสตุสทรงสนับสนุนการแต่งงาน การเจริญ

พันธู์ “มีลูกเต็มบ้าน มีหลานเต็มเมือง” เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่า ทรงใช้กฎหมายกำหนด มาตรการมากมายให้ประชาชนใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่ฝักใฝ่ในอบายมุขและห้ามผิดประเวณี กฎหมาย กำหนดโทษครอบคลุมถึงผู้สมรู้ร่วมคิด (the guilty parties) พระราโชบายครอบครัวนี้นุ่ง หมายให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรมอันดีงาม

ทั้งการฟื้นฟูศาสนาเพื่อให้นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด (Piety) และพระราโชบาย ครอบครัวยังมีความก้าวหน้ามาก ดังสะท้อนในบทกวี สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจารึก เอกุสตุสทรงอุปถัมภ์นักประพันธ์ กวีและศิลปินให้เป็นสื่อเผยแพร่พระราโชบายทั้งสองด้าน ดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันเอกุสตุสก็ทรงตรวจสอบควบคุมนักประพันธ์ กวีและศิลปินที่ไม่ เห็นด้วยกับพระราโชบายด้วย กวีคนโปรดคือ เวอร์จิล (Virgil) และ โอริซ (Horace) ทั้งสอง คนเฉลิมพระเกียรติเอกุสตุสเป็นเทวราชและวีรบุรุษผู้หาญกล้า เมื่อโอวิด (Ovid) แต่ง Art of Love และ Amores โดยแสดงศิลปะแห่งการล่อลวงให้หลงใหลเส่นหา และศิลปะแห่งการผิด ประเวณี เอกุสตุสตรัสสั่งให้เนเรเตสโอวิด แม้เขาจะเป็นมหากวีแห่งยุคก็ตาม

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการฟื้นฟูศาสนา แต่ชาวโรมันก็เริ่มเบื่อหน่าย หนีศาสนาทาง การที่มีได้ก่อเกิดประโยชน์โทษผลใดต่อตน แล้วหันไปสนใจอิทธิปาฏิหาริย์และไสยศาสตร์ แนวใหม่ที่มาจากโลกตะวันออก ชาวโรมันเริ่มบูชาเทวดาต่างดาวและลัทธิพิธีต่างดาวด้วยความ ต้องการแสวงหาคนที่จะมาช่วยให้ตนอยู่รอด (Savior) ศาสนาใหม่ก็คือศาสนาลึกลับ (Mystery Religion) ที่มีความหลากหลายมาก ความหลากหลายมาจากการนับถือบูชาเทวดาต่าง ๆ และมี ลัทธิพิธีแตกต่างกันมากมาย แล้วแต่ว่าบูชาเทวดาองค์ใดเป็นสำคัญ ศาสนาแบบใหม่ไม่อดทน ต่อบทบัญญัติข้อห้ามข้อละเว้นของโลกแห่งวัตถุ (Material world) ศาสนาใหม่มองโลกในแง่ ร้าย ฝักใฝ่แต่ความตายด้วยความเชื่อมั่นว่า ความตายสามารถให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้ตายได้ว่าจะ อยู่รอดภายหลังความตาย ศาสนาใหม่ให้ผลทางจิตใจมาก เพราะทรงพยานภาพสร้างความพึง พอใจแก่ผู้เป็นสมาชิกได้ จึงมีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกมาก

ศาสนาลึกลับมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ การบูชาเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งและ การมีลัทธิพิธีโดยเฉพาะเพื่อบูชาเทวดาองค์นั้นและติดต่อกับเทวดาองค์นั้น สมาชิกบูชาเทวดา

โดยหวังว่า เทวดาคงคั่น ๆ จะบันดาลให้ผู้ศรัทธามีชีวิตเป็นอมตะ¹ เทวดาที่นิยมบูชามากที่สุดคือ พระเทพีไอซิส (Isis) ของอียิปต์และพระเทพมิธรัส (Mithras ของกลุ่มอินโด-อิหร่าน) แห่ง ความสว่างและความจริง (God of light and truth) ผู้นำมาซึ่งชัยชนะ ทั้งพ่อค้าและทหารนิยม บูชาพระมิธรัสมาก การนับถือบูชาเทพบางองค์นั้นได้พัฒนาไปถึงระดับเป็นการนับถือเทพ เจ้าสูงสุดแต่องค์เดียว (Supreme deity) ผู้นำระดับสูงมากมายของจักรวรรดินิยมบูชาเทพสูง สุด ศาสนาใหม่เน้นเทวนิยมและพิธีลับ ต้องมีลัทธิพิธีเฉพาะเพื่อปฏิบัติบูชาเทวดา ผู้นำถือ เทวดาต้องเข้าพิธีเป็นสมาชิก สมาชิกเองเชื่อมั่นมากกว่า พิธีลับสามารถเป็นสื่อถ่ายทอดคุณ วิเศษและอำนาจวิเศษให้แก่สมาชิกได้ ลัทธิพิธีแม้จะมีลักษณะหลากหลายจึงล้วนสร้างคุณ ประโยชน์แก่สมาชิกและคณะผู้ปกครองผู้ได้รับอานิสงส์ด้วยไปโดยปริยาย

ลัทธิพิธีเดิมและลัทธิพิธีของศาสนาที่ลับกลายเป็นองค์ประกอบจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการปลูกฝังอบรมชาวโรมันให้รักปิตุภูมิ มีความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนา ก่อเกิดผล ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการรักษาระเบียบแบบแผนในสังคม เมื่อผู้คนประพฤติปฏิบัติชอบ สังคม ย่อมมีความสงบสุข

โดยปกติแล้ว จักรวรรดิโรมันมีขันติธรรมมากต่อลัทธิพิธีอันหลากหลาย トラบใดที่ ลัทธิพิธีนั้น ๆ สามารถประสานกับลัทธิบูชาทวยเทพและลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิ แม้แต่ลัทธิ พิธีของศาสนายูดาห์ (Judaism) ของชาวยิวเองก็ยังสามารถดำรงคงอยู่ได้ในแผ่นดินของจักรวรรดิ โรมัน ชาวยิวในปาเลสไตน์ (Palestine) ขึ้นหอคอยไม่ยอมเคารพบูชาทวยเทพ และไม่รับรอง ลัทธิพิธีหลากหลายของโลกเฮลเลนิสติก ชาวยิวบูชาพระผู้เป็นเจ้าแต่องค์เดียว ชุมชนยิวได้รับ สิทธิยกเว้นให้มีลัทธิพิธีของตนเอง ไม่ต้องร่วมพิธีสังเวทบรรพของชาวโรมันและปก ครองตนเองเป็นอิสระ แยกต่างหากจากประชาคมชนชาติอื่นในจักรวรรดิ

อาจจะกล่าวสรุปได้ว่า ชาวโรมันก็เหมือนชาวกรีกที่มีได้สร้างศาสนาโลกขึ้นมา ศาสนาดั้งเดิมของชาวโรมันคือ บูชาธรรมชาติแล้วยกขึ้นเป็นเทพเทพี เป็นพหูเทวนิยม ทวย เทพจักรระเบียบกฎเกณฑ์ให้แก่กิจกรรมของมนุษย์ จึงมีแนวโน้มเอียงที่จะถือนมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

---

¹ Mark Kislansky et al., *Civilization In the West*, Volume I : To 1715 (New York : Harper Collins College Publishers, 1995), p. 149.

กลางในโลกนี้ชาตินี้ ชาวโรมันบูชาเทวดาด้วยความสนใจว่า เทวดาสามารถคลब्ันคาลอะไรให้คุณให้โทษแก่มนุษย์และทรงปรากฏพระองค์ก็ด้วยเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ในโลกนี้ชาตินี้เป็นสำคัญ ทวยเทพยอมคลब्ันคาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ หนูนเนื่องกิจกรรมของมนุษย์และทรงทำนายอนาคตให้แก่มนุษย์ผู้อยากรู้อยากเห็น

ศาสนาผีและเทวนิยมทรงพลังมากเมื่อชาวโรมันนับถือศาสนาผีลับ (Mystery religions) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนาของโลกตะวันออกกลาง ศาสนาผีลับเอื้ออำนาจลัทธิพิธี (Cults) เต็มไปด้วยพิธีกรรมลึกลับ (Secret rituals) ทั้งศาสนาดั้งเดิมและศาสนาผีลับได้แพร่หลายไปทั่วจักรวรรดิ ระบบความเชื่อถือแยกเป็นสองระดับคือ ระดับประชาชนทั่วไปและระดับชนชั้นสูง

ชนชั้นสูงไม่เพียงพอใจนักที่ศาสนาแสดงแต่เรื่องราวตำนานสร้างโลก โดยมีได้สร้างระบบสำหรับการสอบถามธรรมชาติหรือสังคมมนุษย์ บรรดานักคิดโรมันจึงเพียงแสวงหาพื้นฐานสำหรับความประพฤติที่ทรงคุณธรรม การคิดไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งคือจุดเริ่มต้นของการคิดแบบปรัชญา อารยธรรมโรมันได้รับอิทธิพลอารยธรรมกรีกมาก โดยเฉพาะอารยธรรมกรีกเฮลเลนิสติก ปรัชญากรีกจึงน่าจะทรงอิทธิพลสูงต่อการสร้างสรรค์ปรัชญาโรมัน ปรัชญาโรมันจะช่วยแก้ปัญหาสังคมของชาวโรมันได้หรือไม่ เป็นข้อควรพิจารณา

ปรัชญาโรมัน

ปรัชญากรีกเผยแพร่เข้าสู่สังคมโรมันมาช้านานแล้ว แต่ชาวโรมันไม่เข้าใจมรดกปรัชญาตามหลักเหตุผลอย่างถ่องแท้ เมื่อชาวโรมันปลายสมัยสาธารณรัฐเริ่มมองไม่เห็นทางว่าลัทธิเทวนิยมและลัทธิพิธีลับจะสามารถแก้ปัญหาภาวะบ้านเมืองเป็นจลาจลได้อย่างไรแล้ว ชาวโรมันเริ่มคิดลึกซึ้งที่จะแก้ไขปัญหา ในระยะแรก ชาวโรมันคิดลึกซึ้งถึงความประพฤติที่ยึดถือคุณธรรมเป็นหลัก เป็นปรัชญาจริยศาสตร์ (Moral philosophy) ที่ก่อเกิดขึ้นจากจิตใจของอริสโตเติลและซีเซโร (Cicero) ทั้งสองท่านย้ำความประพฤติต้องมีความพอประมาณและดุลยภาพในท่ามกลางชีวิตทางการเมืองที่ไร้ความมั่นคงและการนับถือทวยเทพมากเกินไป

ไป ปรัชญาโรมันโดยเนื้อจึงเป็นปรัชญากรีก ลัทธิเอพิคูเรียม (Epicureanism) และลัทธิสโตอิก² เป็นลัทธิที่นิยมกันมากในจักรวรรดิโรมัน

ลัทธิสโตอิกมีทรรศนะว่า

“จักรวาลดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ตายตัว หากมนุษย์ใช้เหตุผลก็จะเข้าใจกฎเกณฑ์เหล่านี้ และจะรู้ว่าตัวเองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ความรู้และความเข้าใจนี้จะทำให้จิตใจสงบ ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ความสงบของจิตใจ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมนุษย์ไม่เอาตัวเองไปผูกพันกับความพึงพอใจที่เกิดจากวัตถุภายนอก อิสรภาพที่แท้จริง คือการหลุดพ้นจากการบีบคั้นของโลกภายนอก การข่มใจตนเองเป็นหนทางไปสู่อิสรภาพนี้”

ลัทธิสโตอิกเน้นความเป็นอิสระของศีลธรรมจรรยาภายในตัวบุคคล (An inner moral independence) ความเป็นอิสระเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้โดยการปลูกฝังอบรมให้กายมีวินัย (Discipline) และมีความกล้าหาญ ลัทธิสโตอิกยังย้ำการอุทิศตนต่อหน้าที่และบำราศรภาพของมนุษย์ หลักการดังกล่าวคือระบบจริยศาสตร์ที่แยกออกมาต่างหากจากศาสนา

ลัทธิเอพิคูเรียม (Epicureanism) มีเอพิคุรุส (Epicurus, เมื่อ 341 ปี – 270 ปี ก.ศ.) เป็นเจ้าลัทธิ เขาเป็นนักปรัชญากรีก เขาได้กำหนดจุดมุ่งหมายของมนุษย์ไว้คือ ชีวิตที่มีจิตสงบนิ่งและมีความสุขทางกายพอประมาณ ลัทธินี้มีปรากฏในลักษณะของการนิยมกินอยู่ฟุ่มเฟือยฟุ่มเฟือย ชาวโรมันนิยมลัทธินี้มาก เพราะตรงกันรสนิยมมีชีวิตที่สุขสบาย เสวยสุขเต็มที่

จักรวรรดิตั้งแต่รัชสมัยเอากุสตุสยิ่งใหญ่แผ่ไพศาล ลำพังการฟื้นฟูศาสนาและวิถีแห่งบรรพชน (Ancient ways) ย่อมไม่สามารถที่จะเสนอสนองประโยชน์แก่ประชาชนชาวเมืองได้เพียงพอ ผู้คนเริ่มไฝ่หาสิ่งใหม่ที่มีความหมายมากกว่านั้น ทวยเทพโรมันเองก็ถูกกลืนหายไปท่ามกลางความเชื่อและลัทธิพิธีหลากหลาย ศาสนาโรมันมีลักษณะผสมกลมกลืน มี

---

² พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา, ภายใต้คำ “stoicism.”

ทั้งเจือไสยศาสตร์ อิทธิปาฏิหาริย์ ไปจนถึงเจือปรัชญาและการมุ่งเน้นเอกเทวนิยมตามแนวทางปรัชญา (Philosophical monotheism) ที่บรรดานักปรัชญาสโตอิก (Stoic) เผยแพร่

ในศตวรรษที่ 1 ก.ค.ศ. ชาวโรมันยังมองนักปรัชญาว่าเป็นคนวิเศษผู้ได้รับแรงคลันดาลใจให้มีคำสอนลึกลับ (Mystical teaching) ชาวโรมันสนใจคำสอนลึกลับมากกว่าหลักปรัชญาอันลึกซึ้ง

1. แนวโน้มเอียงทั่วไป*

ปรัชญาโรมันพัฒนาอย่างมีความหมายสำคัญตั้งแต่สมัยของนักปรัชญาลือชื่อคือ โปซิโดนีอุสแห่งอาปาม (Posidonius of Apamae) ในซีเรีย (ถึงแก่กรรมเมื่อ 51 ปี ก.ค.ศ.) จนถึงสมัยของโพลติอุส (Plotinus) ชาวอีิปต์ ผู้ถึงแก่กรรมที่นครโรมใน ค.ศ. 270

โปซิโดนีอุส เป็นคนที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวมากที่สุดคนหนึ่งและเป็นคนที่คงแก่เรียนลึกซึ้งคนหนึ่งแห่งยุค เขาสนใจเรียนรู้ศิลปวิทยาการอย่างกว้างขวางมาก โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เหตุการณ์เมื่อเร็ว ๆ นี้ (Recent history) สืบต่อจากโพลีบิอุส (Polybius) โปซิโดนีอุสยังเป็นนักปรัชญาและเป็นผู้แทนแนวโน้มเอียงปรัชญาของยุคสมัยของเขา เป็นแนวโน้มเอียงที่จะประสานทรรศนะที่ขัดแย้งกันของบรรดาสำนักปรัชญาในสมัยนั้น ดังนั้น แม้ว่า โปซิโดนีอุสจะเป็นผู้นิยมลัทธิสโตอิก (Stoicism) แต่ก็ดูเหมือนว่าเขาเต็มใจที่จะละจากทรรศนะดั้งเดิมของสำนักปรัชญาของเขาในเรื่องสองเรื่องคือ เทววิทยาและมานุษยวิทยา ดูเหมือนว่า เขาได้ยอมรับการดำรงคงอยู่ของพระเป็นเจ้า (A God) ผู้ทรงไว้ซึ่งอูตรภาวะ (Transcendent, ภาวะอยู่นือโลกีย์วิสัย พ้นขอบเขตโลกหรือธรรมชาติ) และยอมรับว่ามนุษย์ย่อมมีความอยากอย่างไร้เหตุผล (Irrational appetites) มนุษย์จึงเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

---

* ตั้งแต่หัวข้อนี้เป็นต้นไปจนหมดหัวข้อปรัชญา เรียบเรียงจาก Anthony Meredith, "Later Philosophy," in *The Roman World*, ed. John Boardman et al (Oxford : Oxford University Press, 1991), pp. 340-361.

³ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้คำ "transcendence อูตรภาพ."

การยอมรับทั้งสองด้านนั้นทำให้เขาละจากลัทธิเอกนิยม (Monism)⁴ และลัทธิพุทธิปัญญานิยม (Intellectualism)⁵ ของสำนักปรัชญาสโตอิก สำนักปรัชญานี้ได้แสดงทั้งสองลัทธิปรากฏในผู้สถาปนาลัทธิทั้งสองในคริสต์ศตวรรษที่ 4 และบรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกสมัยต่อมาในศตวรรษที่ 2 คือ เอพิคเตตุส (Epictetus) และมาร์กัส เออเรลลุส (Marcus Aurelius)

โพลติณุสยิ่งใหญ่กว่าโปซิโดนิอุสและยิ่งใหญ่ที่สุดนับตั้งแต่อริสโตเติล เขาพร้อมที่จะใช้คำสอนของอริสโตเติลและบรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิก เป็นคำสอนเสริมคำสอนของเพลโตผู้เป็นอาจารย์ของเขา

นอกจากผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองคือ โปซิโดนิอุสและโพลติณุสแล้ว ยังมีนักปรัชญาอีกมาก ผู้ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงรองลงมา บุคคลเหล่านี้อ้างว่าได้ช่วยอธิบายปฐมกาล (Genesis) ของโปติณุส ซึ่งทำให้แสงสว่างแก่ประวัติศาสตร์สำนักปรัชญาของพวกเขาและประวัติศาสตร์ความเติบโตใหญ่ของความคิดเห็นและหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ ในยุคสมัยนั้น มีลักษณะทั่วไปต่อไปนี้นำปรากฏในงานเขียนแห่งยุค

1. สองร้อยปีแรกของคริสต์ศักราชเป็นยุคสมัยที่ความสนใจของนักประพันธ์มีลักษณะอนุรักษนิยมมากและยึดมั่นลัทธิประเพณี เมื่อสนใจอดีตมาก พวกเขาก็รุดกล้าเข้าสู่อดีตเพื่อแสวงหาสิ่งที่ตนสนใจ บรรดานักประพันธ์แห่งยุคมองย้อนไปสู่งานเขียนยิ่งใหญ่ของยุคทองของเอเธนส์เพื่อแสวงหาแรงดลบันดาลใจทั้งในด้านเนื้อหาและลีลาการประพันธ์ ด้วยความสนใจในลีลา ทำให้พวกเขาสนใจเพลโต ถ้าพิจารณาในด้านเนื้อหาแล้ว นักประพันธ์ส่วนใหญ่แห่งยุคควรถูกนับลำดับชั้นว่าเป็นผู้นิยมเพลโต (Platonists) ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 1

---

⁴ “**monism เอกนิยม** : ในทางอภิปรัชญา หมายถึง ทรรศนะที่ถือว่า สิ่งเป็นจริงที่เป็นพื้นฐานของสิ่งทั้งปวงนั้นมีเพียงหนึ่ง เช่น สสารนิยม (materialism) และจิตนิยม (Idealism) ต่างก็เป็นเอกนิยม ตรงกันข้ามกับทวินิยม (dualism) และพหุนิยม (pluralism)” พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำนาจ “**monism.**”

⁵ “**intellectualism พุทธิปัญญานิยม** : ทรรศนะที่ถือว่า พุทธิปัญญามีความสำคัญเหนือสิ่งอื่น ๆ เช่น ในทางจริยศาสตร์ หมายถึงคติชีวิตที่ถือว่า สิ่งมีค่าสูงสุดในชีวิตคือ การใช้พุทธิปัญญาเพื่อแสวงหาความจริง ไม่ใช่เพื่อแสวงหาความสุขทางกาย” พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำนาจ “**intellectualism.**”

ก.ค.ศ. มีความสนใจหลักเกณฑ์ปราศจากการพิสูจน์ (Dogma) ของเพลโต ความสนใจนี้เกี่ยวเนื่องกับตัวบุคคลคือ อังติโอคัสแห่งอัสกาลอน (Antiochus of Ascalon) เป็นการแตกหักเป็นครั้งแรกแยกออกจากลัทธิวิมตินิยม (Scepticism, skepticism)⁶ ซึ่งครอบงำสำนักปรัชญามาช้านานตั้งแต่สมัยของคาร์เนียด (Cameades, ตายประมาณ 129/8 ปี ก.ค.ศ.) การอุทิศทุ่มเทให้เพลโตในการประพันธ์แสดงปรากฏในการยกถ้อยคำของเพลโตมาใช้ (Quotation) และการยึดถือแนวทางหลักของปรัชญาเพลโตคือ ความเชื่อในอูตรภาพของพระเป็นเจ้า (Transcendence of God) และความเป็นอมตะของดวงวิญญาณ (Immortality of the soul) นักประพันธ์แห่งยุคที่ขึ้นชื่อคือ พลูตาร์ค มักซีมุส (Maximus) และอัลบิโนส (Albinus) ถ้วนประพันธ์ตามแนวดังกล่าว งานเขียนของเขาเหล่านั้นถูกพิจารณาว่า อาจจะมีหลายตอนที่เป็นบทประพันธ์ของเพลโตที่ถูกคัดคัดตอนมาใช้ (Platonic anthology) และปัจจุบันสูญหายไปแล้ว

2. นอกจากความนิยมจารีตประเพณี (Traditionalism) ดังกล่าวแล้ว ยังมีแนวโน้มเอียงที่จะผสมปนเปลักษณะหลักของเค้าโครงปรัชญาที่แตกต่างกัน เข้ากับผลของการสร้างรูปแบบแนวร่วมปรัชญา (United front) บรรดาสำนักปรัชญาล้วนมีความนิยมในลัทธิเพลโตและลัทธิสโตอิก แต่ก็มีลัทธิพีธาโกรีส (Pythagoreanism)⁷ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อเปิดศตวรรษที่ 1 ก.ค.ศ. บุคคลสำคัญคือ นิกิดิอุส ฟิกูลุส (Nigidius Figulus) อปอลโลนีอุส แห่งไตยานา (Apollonius of Tyana) นูเมนิอุส แห่งอาปาเนีย (Numenius of Apamea) นูเมนิอุสได้อ้างว่าหลักคำสอน (Doctrines) ของเพลโตล้วนมีที่มาจากพีธาโกรีส (Pythagoras) เขาเป็นพยานความเชื่อถือที่ว่า บรรดานักปรัชญาล้วนพูดเรื่องเดียวกันแต่ใช้สำนวนภาษาต่างกันเท่านั้น ยุคสมัยนั้นสนใจปรัชญาดั้งเดิมและเพียรพยายามที่จะยุติความแตกแยกแตกความคิดเห็น

---

⁶ “scepticism, skepticism วิมตินิยม, กังขาคติ : ทรรศนะที่ถือว่า ความจริงเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ไม่อาจรู้ได้” พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา, ภายใต้อำนาจ “scepticism.”

⁷ Pythagoreanism คือ ปรัชญาของพีธาโกรีส (Pythagorus, ศตวรรษที่ 6 ก.ค.ศ.) มีหลักการสำคัญคือ การที่ดวงวิญญาณออกจากร่างเก่าไปสู่ร่างใหม่ (Transmigration of the soul) และมีความเชื่อถือในจำนวน (numbers) ว่าเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของสรรพสิ่งรวมกันในจักรวาล ดู Webster’s, s.v. “Pythagoreanism.”

ก.ค.ศ. มีความสนใจหลักเกณฑ์ปราศจากการพิสูจน์ (Dogma) ของเพลโต ความสนใจนี้เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลคือ อังติโอคัสแห่งอัสกาลอน (Antiochus of Ascalon) เป็นการแตกหักเป็นครั้งแรกแยกออกจากลัทธิวิมตินิยม (Scepticism, skepticism)⁶ ซึ่งครอบคลุมงานสำคัญของปรัชญาโบราณตั้งแต่สมัยของคาร์เนียด (Carneades, ตายประมาณ 129/8 ปี ก.ค.ศ.) การอุทิศทุ่มเทให้เพลโตในการประพันธ์แสดงปรากฏในการยกถ้อยคำของเพลโตมาใช้ (Quotation) และการยึดถือแนวทางหลักของปรัชญาเพลโตคือ ความเชื่อในอูตรภาพของพระเป็นเจ้า (Transcendence of God) และความเป็นอมตะของดวงวิญญาณ (Immortality of the soul) นักประพันธ์แห่งยุคที่ขึ้นชื่อคือ พลูตาร์ค มักซีมัส (Maximus) และอัลบิโนส (Albinus) ล้วนประพันธ์ตามแนวดังกล่าว งานเขียนของเขาเหล่านั้นถูกพิจารณาว่า อาจจะมีหลายตอนที่เป็นบทประพันธ์ของเพลโตที่ถูกคัดตัดตอนมาใช้ (Platonic anthology) และปัจจุบันสูญหายไปแล้ว

2. นอกจากความนิยมจารีตประเพณี (Traditionalism) ดังกล่าวแล้ว ยังมีแนวโน้มเอียงที่จะผสมปนเปลักษณะหลักของเค้าโครงปรัชญาที่แตกต่างกัน เข้ากับผลของการสร้างรูปแบบแนวร่วมปรัชญา (United front) บรรดาสำนักปรัชญาล้วนมีความนิยมในลัทธิเพลโตและลัทธิสโตอิก แต่ก็มีลัทธิพีธาโกรีส (Pythagoreanism)⁷ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อเปิดศตวรรษที่ 1 ก.ค.ศ. บุคคลสำคัญคือ นิกิดิอุส ฟิกูลุส (Nigidius Figulus) อปอลโลนีอุส แห่งไตยานา (Apollonius of Tyana) นูเมนีอุส แห่งอาปานีซ (Numenius of Apamea) นูเมนีอุสได้อ้างว่าหลักคำสอน (Doctrines) ของเพลโตล้วนมีที่มาจากพีธาโกรีส (Pythagoras) เขาเป็นพยานความเชื่อถือที่ว่า บรรดานักปรัชญาล้วนพูดเรื่องเดียวกันแต่ใช้สำนวนภาษาต่างกันเท่านั้น ยุคสมัยนั้นสนใจปรัชญาดั้งเดิมและเพียรพยายามที่จะยุติความแตกแยกแตกความคิดเห็น

---

⁶ “scepticism, skepticism วิมตินิยม, กังขาคติ : ทรรศนะที่ถือว่า ความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้” พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา, ภายใต้อำนาจ “scepticism.”

⁷ Pythagoreanism คือ ปรัชญาของพีธาโกรีส (Pythagoras, ศตวรรษที่ 6 ก.ค.ศ.) มีหลักการสำคัญคือ การที่ดวงวิญญาณออกจากร่างเก่าไปสู่ร่างใหม่ (Transmigration of the soul) และมีความเชื่อถือในจำนวน (numbers) ว่าเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของสรรพสิ่งรวมกันในจักรวาล ดู Webster's, s.v. “Pythagoreanism.”

3. นักเขียนทั้งหลายส่วนใหญ่เป็นตัวอย่างของการฟื้นฟูท่วงทีลีลากรีกคลาสสิก (Classical Greek style) ที่เรียกว่าความเคลื่อนไหวโซฟิสต์ ครั้งที่ 2 (Second Sophist Movement) ความสนใจของบรรดานักประพันธ์เป็นความสนใจมุ่งปฏิบัติได้ (Practical) งานเขียนของพลูตาร์คถูกครอบงำด้วยความสนใจของเขาทางด้านศีลธรรมและมุ่งปฏิบัติได้เป็นสำคัญ บรรดานักประพันธ์ไม่สนใจที่จะช่วยรัฐจนเซลซุส (Celsus) นักปรัชญาแนวเพลโต วิจารณ์บรรดาคริสตศาสนิกชน โพลตินุสสนใจการกระทำ เขาไม่ใส่ใจทั้งทฤษฎีหรือการเมือง การปกครอง เขาแตกต่างจากนักปรัชญารุ่นก่อนตรงที่เขาทำให้ปรัชญาเข้มแข็งเข้มงวดอย่างเป็นระบบระเบียบ ไม่ว่าจะเป็พลูตาร์ค หรือเอปิคเตตุส ไม่สนใจการคิดหลายแง่มุม (Speculation) เช่นนั้น สำหรับพวกเขาแล้ว ปรัชญาเสริมแต่งชีวิตแห่งการกระทำ

4. ในศตวรรษที่ 2 นักประพันธ์ผู้นิยมลัทธิวิมตินิยมเช่น ลูเซียน (Lucian) ได้ชี้ว่า ในยุคสมัยนั้น ผู้คนเคร่งเครียดในศาสนาากเหลือล้น บทความของเขาส่วนใหญ่ล้อเลียน ความเคร่งในศาสนา ในยุคนั้น มีปรากฏหลายรูปแบบของความเคร่งศาสนาเจือไสยศาสตร์ ความนิยมผสมปนเปปรัชญาที่แตกต่างกันและมีศาสนาแท้ ๆ อันที่จริงแล้ว นักประพันธ์หลายคนคิดแต่เรื่องของตนเองมากเกินไป ศตวรรษที่ 2 ฉายให้เห็นศาสนาคริสต์แพร่หลายอย่างรวดเร็วแต่ก็มีโช้วชาวคริสต์ทั้งหมดสนใจตัวเองหรือใฝ่แสวงหาแต่ความลึกลับและนิมิต บอเหตุ (Mystical revelation)

2. ลัทธิเพลโตนิสม์ (Platonism)

บทนิพนธ์ของเพลโตมี 2 แนวทางคือ แนวหลักคำสอน (Dogma) และแนววิจารณ์ ในด้านหนึ่ง ลัทธิเพลโตย้าทฤษฎีแบบ (Theory of form) และความเป็นอมตะของวิญญาณ (Soul) อีกด้านหนึ่ง ลัทธิเพลโตเปิดเผยต่อการวิพากษ์วิจารณ์ เมื่อเขาถึงแก่กรรม สำนักปรัชญา (Academy) ของเขาได้พัฒนาลัทธิเพลโตไปสู่แนวหลักคำสอนจนถึง ค.ศ. 529 เมื่อจักรพรรดิจัสติเนียน (Justinian) ตรัสสั่งให้ปิดสำนักปรัชญาของเพลโตในนครเอเธนส์

สานุศิษย์อังติโอกุสแห่งอัสกาลอน (Antiochus of Ascalon, ดายเมื่อ 68 ปี ก.ค.ศ.) เจ้าสำนักปรัชญาเพลโตคนสุดท้าย เขาปฏิเสชทรรศนะแบบวิมตินิยมต่อความจริง เขาเชื่อมั่น

ว่า สำนักปรัชญาเพลโตกำลังเค็มเห็นพ้องต้องกันกับสำนักศึกษาของอริสโตเติล (Lyceum of Aristotle) นี่คือการปฏิบัติก้าวหนึ่ง

ฟีโล (Philo, ประมาณ 25 ปี ก.ค.ศ. – ประมาณ ค.ศ. 45) นักประพันธ์ชาวอียิปต์แห่งนครอะเล็กซานเดรีย เป็นพยานพรรณนาของนักนิยมเพลโตระยะกลาง (Middle Platonists) เขาได้รับอิทธิพลจากการเป็นยิวและรับอิทธิพลความคิดและภาพศักดิ์สิทธิ์ (Images) ของคัมภีร์ไบเบิล เขากล้าหาญมากที่พยายามเสนอภาพการสร้างโลกที่แสดงความหลากหลายของความคิดเรื่องนี้ของนักปรัชญาในอดีตไม่ว่าจะเป็นเพลโต อริสโตเติล หรือคัมภีร์ไบเบิล ฟีโลถือว่าผู้สร้างโลกคือ ผู้สถิตนิรันดร์ พระเป็นเจ้าไม่ทรงมีการเริ่มต้นและการสิ้นสุด ปราศจากกาลเวลาโดยสมบูรณ์ “เพราะพระเป็นเจ้าคือผู้สร้างกาลเวลาด้วย เพราะพระองค์คือบิดาของบิดาของกาลเวลา... ดังนั้น กาลเวลาจึงเป็นหลานปู่ของพระเป็นเจ้า...” รองลงมาจากพระเป็นเจ้าองค์แรกและพระบิดาของทั้งปวง คือพระเป็นเจ้าองค์ที่สองหรือโลโกส (Logos) ซึ่งมักพรรณนากันว่าเป็นพระจิตของพระเป็นเจ้า บ้างก็พรรณนาไปต่าง ๆ นานา รองลงมาจากโลโกสคือ โลกแห่งประสาทสัมผัส (World of senses) สร้างขึ้นตามแบบของโลโกส โลกแห่งประสาทสัมผัสสมบูรณ์น้อยกว่า และสลับซับซ้อนมากกว่าโลกแห่งแบบ (World of forms)

พลูตาร์ค (Plutarch) เป็นชาวกรีก มีชีวิตสั้นปลาย 30 ปีสุดท้ายอยู่ที่เดลฟี (Delphi) เขามีทรรศนะว่า ในจักรวาลที่มีระเบียบแบบแผนแบบที่พระเป็นเจ้าทรงสร้าง ย่อมมีสิ่งชั่วร้ายปรากฏเป็นนิรันดร์ (Eternal evil) ทรรศนะของเขาไม่เหมือนความคิดของเพลโต ลัทธิวินิฉินิยมและลัทธินิยมแบบโพลติณุส ความจริงเชิงทางปรัชญาของพลูตาร์คได้ถูกตีความไปหลากหลายทั้งในแง่ดีและแง่เลวไร้สาระ

ในบรรดาผู้นิยมเพลโตระยะกลาง อัลบิณุส (Albinus) เป็นนักประพันธ์ที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุด เขาเป็นคนในกลางศตวรรษที่ 2 ดูเหมือนเขาจะไม่ได้รับอิทธิพลนอกแบบเฮลเลนนิสติก เขากำหนดเค้าโครงลัทธินิยมเพลโตตามลำดับหลักการสูงสุดคือ พระเป็นเจ้าองค์แรกหรือพระจิต (Mind) เป็นพระเป็นเจ้าสมบูรณ์เป็นนิรันดร์ เป็นบิดาแห่งทั้งปวง ทั้งสรรพสิ่งในสากลโลกเต็มไปด้วยพระประสงค์ของพระองค์ ลำดับรองลงมาคือ พระจิตที่สอง (Second mind) เป็นพระจิตทางด้านการกระทำ (Active) และทรงอภิมันต์ (Passive) ลำดับที่สามคือ วิญญาณ (Soul) พระเป็นเจ้าทรงความศักดิ์สิทธิ์เหลือเกิน นำเกรงขามของอัลบิณุสมิได้เหมือน

กับพระจิต (Mind) แบบอริสโตเติล และโมนาด (Monad) คติพีธาโกรัสของฟีโลและพลูตาร์ก ตลอดจนหนึ่งเดียว (One) ของโพลตินูสเสียทีเดียว งานเขียนของเขามีอ้างอิงข้อความจาก Republic เรื่องบ่อเกิดและลักษณะของพระเป็นเจ้า (Being) ผู้ทรงไว้ซึ่งภาวะนิรันดร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรดาผู้นิยมเพลโตอย่างกันมากที่สุด

อัลบิनुส เซลซุส (Celsus) และมักซิมุสแห่งตีเร (Tyre) เชื่อว่า มีความกลมกลืนประสานกันโดยพื้นฐานระหว่างเพลโตกับอริสโตเติล โดยเห็นว่าความคิด (Ideas) ของเพลโตก็คือความคิด (Thoughts) ในจิตใจ (Mind) ของพระเป็นเจ้าแบบอริสโตเติล พวกเขาใช้ผลงานของอริสโตเติลอย่างกว้างขวาง ข้อสำคัญก็คือ บรรดาผู้นิยมเพลโตแบบนี้ (Aristotilianizing Platonists) รวมกันเป็นหนึ่งในด้านความคิดเกี่ยวกับการสร้างโลกและพระเป็นเจ้า

บรรดาผู้นิยมเพลโตระยะกลางไม่มีองค์ความคิดที่ชัดเจนและมีปรากฏหลักฐานน้อยกว่าพวกเขามีอิทธิพลต่อกัน สิ่งเดียวที่ผูกพันพวกเขาไว้ด้วยกันคือ ความจงรักภักดีต่อเพลโต พวกเขาได้คิดลึกซึ้งเรื่องคัมภีร์ไบเบิล พีธาโกรัสและอริสโตเติล แต่มีวิธีคิดแตกต่างกัน พวกเขาพยายามตีความหมายเพลโต เพื่อจะเอาชนะความยากลำบากในระบบของเพลโต พยายามแก้ปัญหาช่องว่างที่ทฤษฎีแบบได้สร้างขึ้น ระหว่างความเป็นจริงที่สุดที่คงที่ (Ultimate, static reality) กับโลกแห่งสสาร (World of matter) และประสาทสัมผัส (Sense) ซึ่งเป็นโลกที่เปลี่ยนแปลงเสมอไม่มั่นคง

โพลตินูส (Plotinus, ค.ศ. 204/5-270) สถาปนาลัทธินิยมเพลโตใหม่ (Neo-Platonism) เขาเป็นชาวอีอิปต์ แต่ใช้ชีวิตอยู่ในนครโรมตั้งแต่ ค.ศ. 244 เขาสั่งสอนปรัชญาโดยวิธีการจัดสัมมนา ทำให้มีบรรดานักคิดสำคัญเป็นสานุศิษย์ เขาถือว่าลัทธิวิมตินิยม ลัทธิสโตอิกและลัทธิจินไตยนิยม ล้วนบั่นทอนทำลายลัทธินิยมเพลโต เขาไม่เห็นด้วยกับหลักความคิดปรัชญาของลัทธิเหล่านั้น เขานิยมลัทธิเพลโตและได้ผสมผสานองค์ประกอบบางประการของปรัชญาแบบอริสโตเติลและสโตอา (Stoa) ที่สำคัญคือ หลักการสูงสุดว่าด้วยหนึ่งเดียว (One) สถิตสูงสุดเหนือความเป็นจริง (Reality) ไม่มีลักษณะเป็นบุคคล (Impersonal) สถิตเหนือการยืนยันมั่นหมายใด ๆ (Predication) และสถิตเหนือการเรียนรู้โดยตรง ทว่าหนึ่งเดียนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นจริงทั้งหลายและค่านิยมทั้งปวง (All value) หนึ่งเดียวคือบ่อเกิดแห่งชีวิตและค่านิยม สรรพสิ่งอื่น ๆ ล้วนมาจากหนึ่งเดียว นักปรัชญาในอิตาลีนึกเห็นว่าความ

เป็นจริงสัมบูรณ์ (Absolute reality) มีขอบเขตจำกัดและคงที่ โพลตินุสเห็นว่า หนึ่งเดียวและจิต (Mind) ย่อมเร่าร้อนอยู่กับชีวิต

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของระบบแบบโพลตินุสคือ ระบบถูกกำหนดขึ้นจากประสบการณ์มากกว่าจากการโต้แย้ง โพลตินุสได้รู้เป็นอย่างดีด้วยตนเองว่า หนึ่งเดียวคือผลของการตั้งจิตอย่างเข้มแข็ง และช่วยให้เขากำหนดระบบขึ้นมาได้ เขาต่อต้านศาสนาที่บำเพ็ญกรรม ถึงขนาดกล่าวกันว่า เขาได้พูดว่า “ทวยเทพต้องมาหาข้า มิใช่ข้าต้องไปหาทวยเทพ” กล่าวกันว่า เขาสามารถบรรลุปิติสันทน์จากภาวะการเข้าฌาน (Ecstasy) ทำให้ตัวตน (Self) ของเขาเรียบง่าย เขาสามารถถ่ายทอดตัวตนออกมาได้ ความปรารถนาของเขามุ่งไปสู่การติดต่อ (Contact) ที่คงที่อยู่นิ่ง และมุ่งสู่ความพยายามของจิตที่จะคัดแปลง (Adaptation) นี่คือจุดสุดยอด (Climax) ของกระบวนการทำศีลธรรมให้บริสุทธิ์ (Moral purification) การสนใจสิ่งที่อยู่ภายในตนเอง (Introversion) และการคิดไตร่ตรองลึกซึ้งถึงกระบวนการของนิมิต (A process of vision) ที่ทำให้เป็นสุข ภาวะการรวมกันท้ายสุดดูเหมือนจะทำให้โพลตินุสตั้งข้อสมมุติที่กักเอาเองว่า หนึ่งเดียว (One) สถิตสุดยอดของลำดับชั้นแห่งความเป็นจริง นี่เป็นวิธีการอธิบายเท่าที่จะเป็นไปได้สำหรับความหลากหลายและสำหรับภาวะของการรวมกัน (Unification)

ระบบของโพลตินุสเกิดขึ้นจากการนิยมนรวมสรรพปรัชญาที่แตกต่างกัน (Syncretism) ที่นิยมกันมาก่อน รวมเข้ากับประสบการณ์ที่มาจากการมีสัมผัสพิเศษเข้าถึงภาวะความจริง (Mystic experience) เป็นการส่วนตัวของโพลตินุส เขาเป็นบุคคลสำคัญเพราะเขาเพียรพยายามที่จะแตกหักกับนิมิตหลายชั้นหลายเชิงของนักปรัชญาในอดีต เขาเลือกวิถีเอกนิยมทางวิญญาณที่มีพลังเคลื่อนไหวไปมา (A dynamic spiritual monism) เขาพยายามที่จะเจาะผ่านข้อสมมุติล่องหนที่คงที่มีลักษณะเป็นสองชั้น (Dualistic) ของนักปรัชญาในอดีต โพลตินุสทรงอิทธิพลยิ่งต่อบรรดาผู้นิยมเพลโตสมัยต่อมา และบรรดานักประพันธ์ชาวคริสต์ ที่สำคัญคือ นักบุญออกัสตินและเดนิส (Danis the Areopagite)

3. ลัทธิสโตอิก

เอปิกเตตุส (Epictetus, ประมาณ ค.ศ. 55-135) เป็นคนร่วมสมัยกับพลูตาร์ค เขาเป็นทาสแต่กำเนิด เขาได้รับอนุญาตให้ร่ำเรียนลัทธิสโตอิกและใน ค.ศ. 89 เขาเป็นคนหนึ่งที่ถูกเนรเทศพร้อมนักปรัชญามากมายจากนครโรมไปอยู่ที่นครนิโคโปลิส (Nicompolis, ในดินแดนเอปिरุส, Epirus) งานเขียนของเขามุ่งหมายที่ผู้อ่านผู้ยากไร้ คำสอนหลักของเขาคือ ความจำเป็นที่ต้องปลุกฝังสันติภาพภายใน เพื่อเป็นหนทางไปสู่เสรีภาพแท้จริง ปัญหาที่มีอยู่ว่า เขามีหลักปรัชญาเจริญรอยตามโปซิโดนีอูสหรือตามหลักคำสอนบริสุทธิ์ของบรรดาผู้สถาปนาสำนักสโตอิก ความคิดเรื่องพระเป็นเจ้า ทวยเทพและวิญญาณล้วนเป็นความคิดที่ยากจะเข้าใจได้ว่าโดยเนื้อแท้ เขาคิดแน่นอนไปในแนวทางใด เอปิกเตตุสมีความใส่ใจในเรื่องจริยศาสตร์ (Ethical concerns) เขายังคงใช้คติสโตอิกที่ถือว่า พระเป็นเจ้า (God) และธรรมชาตินั้นเหมือนกัน การใช้ภาษาเพื่อแสดงคุณลักษณะแตกต่างกันแบ่งเป็นสองฝ่าย (Dualist language) เช่นนั้นเป็นประเพณีมีนานแล้วในสำนักสโตอิก พร้อมกับลัทธิเอกนิยม (Monism) อาจจะกล่าวได้ว่า เอปิกเตตุสหวนกลับคืนสู่ลัทธิสโตอิกที่บริสุทธิ์ หลังจากທີ່บรรดาผู้นิยมสโตอิกกระยะกลางหลงผิดไปกับลัทธิเพลโตนิสม์ ทั้งนี้ ก็อาจจะเห็นภายในตัวเอปิกเตตุสเอง มีลัทธิเอกนิยมเคียงข้างลัทธิทวินิยมทางศาสนา (Dualism)

สิ่งที่เอปิกเตตุสเอาใจใส่มากที่สุดคือ จริยศาสตร์ ใฝ่แสวงหาความสุขให้แก่ผู้ฟัง เหมือนนักปรัชญาจริยศาสตร์ (Moral philosophers) ทั่วไป แต่เขาไม่เหมือนอริสโตเติลและเพลโตตรงที่เขาถือปรัชญาเป็นรองจากการรักษาดวงวิญญาณ เขาได้กล่าวว่า “มนุษย์, ห้องบรรยายของนักปรัชญาคือห้องพยาบาล” เขาย้ำว่า การสร้างความสุขต้องมุ่งหมายให้มีสันติภาพของจิต คุณภาพนี้ย่อมอยู่ภายในอำนาจเราเสมอ และดังนั้น คุณภาพนี้ต้องไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกเหนือการบังคับของเรา” การขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก อาทิ การครอบครองวัตถุสิ่งของ ความรักใคร่ แม้แต่สุขภาพดี ย่อมขัดขวางสันติภาพ เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใด อาจถูกช่วงชิงไปจากมนุษย์ได้ ถ้าจะประสบความสำเร็จ ระบบจริยศาสตร์เช่นนั้นต้องพึ่งพาอำนาจที่จะทำให้เกิดความแตกต่าง โคดเค่นโดยพื้นฐานระหว่างสิ่งที่อยู่ภายในอำนาจมนุษย์กับสิ่งที่อยู่นอกอำนาจมนุษย์ เอปิกเตตุสเสนอระดับสูงสุดของความสุข (Maximum of happiness) ระบบของเขายู่ในครรลองประเพณีที่ดีที่สุดของสโตอา (Stoa) ดั้งเดิม เขาไม่ยินยอมให้อารมณ์ (Emotion) มี

บทบาทเลยในระบบ เขาพยายามที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของจริยศาสตร์บริสุทธิ์ จริยศาสตร์ของเขา คือ “จงอดทนและละเลิก” (“Endure and Renounce”) ให้มีความยับยั้งชั่งใจ (Restraint) เขาเชื่อเชิญให้ฝ่าฝืนสติภาพแห่งวิญญาณ โดยคัดแปลงตนเองไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมจำกัด ความปรารถนาของตนให้อยู่ในขอบเขตเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อใดมีสติภาพแห่งวิญญาณ เมื่อนั้นจะมีความสุข

มาร์กุส เอเรลิอุส เกิดเมื่อ ค.ศ. 121 เป็นราชบุตรบุญธรรมของจักรพรรดิอิงโตนิอุส ปิอุส (Antonius Pius) และต่อมาได้เสด็จขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 161 พระราชนิพนธ์ **Meditation** ไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่จนมีการพิมพ์ใน ค.ศ. 1558 พระองค์ได้ทรงเสนอปัญหาแบบเดียวกับเอพิคเตตุส ทรงใช้ภาษาแบบทวินิยม (Dualistic language) เกี่ยวกับเรื่องกายและวิญญาณ และใช้ภาษาสูงยากที่จะเข้าใจ (Transcendent language) เกี่ยวกับเรื่องพระเป็นเจ้า พระราชนิพนธ์ แสดงความกำกวมในจิตของพระองค์เรื่องความรอดเป็นการส่วนตัว (Personal survival) นี้ เป็นลักษณะที่ทำให้พระองค์โดดเด่นแตกต่างจากเอพิคเตตุส พระองค์ทรงนิยมการสนพระทัยสิ่งที่อยู่ภายในพระองค์เอง (Introversion) ตัดความคิดทางโลกเรื่องวิญญาณ (Materialistic concept of the soul) การที่ทรงมีความคิดเช่นนั้นและการที่ทรงคิดว่า เป็นไปได้ที่ชีวิตดำรงคงอยู่ภายหลังความตาย ย่อมทำให้เห็นได้ชัดว่า พระองค์ทรงเป็นผู้นิยมลัทธิสโตอิกเจือลัทธิเพลโตนิสม์ (Platonizing Stoic)

แม้มีแนวโน้มเพียงที่จะนำวิถีทางแห่งความคิดแบบเพลโตมาใช้ ก็ยังมีความจริงปรากฏว่า มาร์กุสทรงยืนยันในหลักการพื้นฐานของลัทธิสโตอิกที่ว่า หนทางสู่ชีวิตที่กินคืออยู่ดีคือ หนทางแห่งการน้อมเคารพอยู่ในโอวาทของธรรมชาติและการเป็นใหญ่เหนือกัมมภาวะ⁸ ต้องเจริญรอยคล้อยตามพระเป็นเจ้า (God) หรือทวยเทพ (Gods) และมีชีวิตที่เข้ากันได้กับธรรมชาติ มาร์กุสทรงใช้สูตรสำเร็จคลาสสิกของลัทธิสโตอิกคือ “ชีวิตที่เข้ากันได้กับธรรมชาติ” เพียงครั้งเดียว แต่ความคิดนี้ยังคงปรากฏเป็นภูมิหลังของพระราชนิพนธ์ ทรงนิยมการแสดงออกเป็นการส่วนตัว (Personal expression)

---

⁸ “passion กัมมภาวะ : สภาพที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวมากระทบ และไม่อาจควบคุมอิทธิพลจากภายนอกได้” พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำนาจ “passion.”

มีความนิยมในลัทธิสโตอิกมากกว่าลัทธิเพลโตนิสม์ เพื่อมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้มีชีวิตที่เต็มไปด้วยสันติสุขกับโลก ลัทธิสโตอิกประสบอันตรายเสมอจากการที่มีความนิยมในความสะดวกสบาย (Comfort) เมื่อลัทธิสโตอิกยอมรับธรรมชาติ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นหลักการท้ายสุดในการวินิจฉัยความถูกต้อง (Right) และความผิด (Wrong) บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกไม่สามารถที่จะวิจารณ์สังคมเมื่อคัดแปลงตนเองให้เข้ากับความหลากหลายของสังคม บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกได้พบมาตรการบางประการของสันติภาพ จึงทำให้พวกเขาหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องแสวงหาทางที่จะบรรลุถึงความสงบเยือกเย็นภายใน (Inner tranquillity) โดยสนใจสิ่งที่อยู่ภายในตนเอง ซึ่งเป็นการละจากโลกภายนอกและเป็นการตั้งข้อสมมุติว่าด้วยความเป็นจริงภายใน (Inner Reality) ซึ่งสถิตอยู่สุดที่ระบอบทราชาธิปไตยภายนอกจะเอื้อมถึง แต่การที่จะแสวงหาสันติภาพเช่นนั้น มีข้อควรกังขาว่า พวกเขาจริงจังกับหลักการว่าด้วยการต่อต้านทวินิยม (Anti-dualism) อยู่หรือไม่ ในเมื่อพวกเขาได้เริ่มต้นมาจากหลักการว่าด้วยการต่อต้านทวินิยม

4. ลัทธิวิมตินิยม (Scepticism)

แม้อังติโอกุส (Antiochus) ได้ละเลิกมิให้สำนักปรัชญาใหม่ (New Academy) ยึดถือลัทธิวิมตินิยมและให้นิยมลัทธิสโตอิกแทน ก็มีได้หมายความว่า อุปนิสัยนิยมต่อต้านความคิดหลักความเชื่อ (Anti-dogmatic habit) จะตายจากไปในทันทีทันใด แล้วฟื้นคืนชีพใหม่ได้ก็เฉพาะในศตวรรษที่ 16 เกือบจะในทันทีที่สำนักปรัชญาใหม่ละทิ้งลัทธิวิมตินิยม ประเพณีนิยมเก่าแก่แท้จริงของลัทธิวิมตินิยมก็เกิดขึ้น ผู้นำคือ เอเนซีเดมุสแห่งอะเล็กซานเดรีย (Aenesidemus of Alexandria) ในระหว่าง 100 ปี – 40 ปี ก.ค.ศ. เอเนซีเดมุสไม่เห็นด้วยกับอังติโอกุส อาร์เซซีเลออุส (Arcesilaus) และคาร์เนียดิส (Carneades) ที่สอนลัทธิวิมตินิยมโดยเห็นว่าเป็นหลักความเชื่อที่มั่นคงไม่ต้องพิสูจน์ (A dogma) ทั้ง ๆ ที่เอเนซีเดมุสเห็นว่า ลัทธิวิมตินิยมแสดงความเป็นไปได้ (Possibility) มิใช่ความแน่นอน (Certainty)

ในศตวรรษที่ 2 ลัทธิวิมตินิยมเติบโตใหญ่เป็นระบบ หลักการของลัทธิปรากฏในงานเขียนของเซ็กส์ตุส เอมปีริกัส (Sextus Empiricus, ตายเมื่อประมาณ ค.ศ. 200)

ระบบทั้งหลายตามที่บรรยายมานั้นล้วนมีจุดมุ่งหมายหลักคือ การเสนอระดับสูงสุดของความสุข (Maximum of happiness) ตั้งแต่เริ่มต้น ย่อมเป็นที่ยอมรับกันว่า ความคิดว่าด้วยความสุขของระบบเหล่านี้เป็นความคิดทางลบ คัดค้าน ปฏิเสธ (Negative) และเป็นความคิดส่วนใหญ่มาจากลัทธิเอพิคูเรียม (Epicureanism) ซึ่งเป็นปรัชญาตายแล้ว ระบบเอพิคูเรียมแสดงจุดมุ่งหมายของชีวิตคือ เสรีภาพปลอดจากความไม่สงบสุข (Disturbances) การที่จะบรรลุถึงภาวะแห่งจิตใต้เช่นนั้น ต้องบรรลุถึงโดยการรอการตัดสินใจก่อน (Suspension of judgement) การรอการตัดสินใจนั้นจะเกิดขึ้นได้โดยต้องตระหนักก่อนว่า ความแน่นอน (Certainty) นั้นเป็นไปได้ ไม่มีข้อโต้แย้งใดจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งระบบสนใจวิธีการคิดที่จะบรรลุถึงภาวะของการตระหนักเช่นนั้น เป็นที่สมมุติกันว่า การตระหนักได้นั้นจะเกิดขึ้นได้ โดยผ่านการใช้คำอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ ('tropes') 10 ประการของเอเนซิเดมัส (Aenesidemus) คำอุปมาอุปไมยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำลายคุณค่า (Value) แม้แต่ความเป็นไปได้แท้ ๆ (the bare possibility) ในการที่จะไปไกลกว่าที่เห็นปรากฏอยู่และบรรลุถึงสิ่งที่บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกและผู้นิยมเพลโตอยากจะบัญญัติค่าไว้ว่า ความรู้ (Knowledge) แม้ไปลดทอนต่อต้านลัทธิวิมตินิยม เขาก็คิดว่าจำเป็นต้องโต้แย้งข้อปฏิเสธของพวกเขา (ผู้นิยมลัทธิสโตอิกและนิยมเพลโต) ที่เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะบรรลุถึงซึ่งความรู้ ข้อโต้แย้งหลักของเอเนซิเดมัสและเซ็กส์ตัสคือมีอยู่ว่า วัตถุย่อมปรากฏต่อเราในวิถีทางที่แตกต่างจากบุคคลสู่บุคคล จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะตั้งข้ออ้างเด็ดขาดเกี่ยวกับลักษณะเนื้อแท้ของสิ่งของในตัวของมันเอง คำอุปมาแรกโต้แย้งว่า วัตถุสิ่งเดียวกันย่อมสร้างความประทับใจที่แตกต่างกันต่อสรรพสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างกัน จะอนุมานตามประสาทสัมผัสได้ว่า วัตถุนั้นเป็นวัตถุแท้จริง (Actual object) ทรศณะต่อวัตถุ จึงต้องเป็นทรศณะรอดัดตัดสินใจ (Attitude of suspension of judgement) จะสำคัญมันหมายความว่า เป็นความแน่นอนมิได้ เท่าที่มีการวิจัยกันมา ยังไม่มีการแย้งหักล้างข้อโต้แย้งของเอเนซิเดมัสและเซ็กส์ตัส อย่างไรก็ตาม สำนักปรัชญาได้ยังยืนนาน อาจจะเป็นเพราะเห็นกันว่า สำนักนี้ไม่รวมชอบปรัชญา จนถือว่าเป็นปรัชญาที่ทำลายล้างสำหรับบุคคลมัธยมที่จำเป็นต้องการการสนับสนุนจากนิมิตของศาสนา (Religious vision)

3. นักเขียนทั้งหลายส่วนใหญ่เป็นตัวอย่างของการฟื้นฟูท่วงทีลิลลากรีกคลาสสิก (Classical Greek style) ที่เรียกว่าความเคลื่อนไหวโซฟิสต์ ครั้งที่ 2 (Second Sophist Movement) ความสนใจของบรรดานักประพันธ์เป็นความสนใจมุ่งปฏิบัติได้ (Practical) งานเขียนของพลูตาร์คถูกครอบงำด้วยความสนใจของเขาทางด้านศีลธรรมและมุ่งปฏิบัติได้เป็นสิ่งสำคัญ บรรดานักประพันธ์ไม่สนใจที่จะช่วยรัฐจนเซลซุส (Celsus) นักปรัชญาแนวเพลโตวิจารณ์บรรดาคริสต์ศาสนิกชน โพลดิโนสสนใจการกระทำ เขาไม่ใส่ใจทั้งทฤษฎีหรือการเมืองการปกครอง เขาแตกต่างจากนักปรัชญารุ่นก่อนตรงที่เขาทำให้ปรัชญาเข้มแข็งเข้มงวดอย่างเป็นระบบระเบียบ ไม่ว่าจะเป็นพลูตาร์ค หรือเอปิคเตตุส ไม่สนใจการคิดหลายแง่มุม (Speculation) เช่นนั้น สำหรับพวกเขาแล้ว ปรัชญาเสริมแต่งชีวิตแห่งการกระทำ

4. ในศตวรรษที่ 2 นักประพันธ์ผู้นิยมลัทธิวิมตินิยมเช่น ลูเซียน (Lucian) ได้ชี้ว่า ในยุคสมัยนั้น ผู้คนเคร่งเครียดในศาสนาากเหลือล้น บทความของเขาส่วนใหญ่ล้อเลียนความเคร่งในศาสนา ในยุคนั้น มีปรากฏหลายรูปแบบของความเคร่งศาสนาเจือไสยศาสตร์ ความนิยมผสมปนเปปรัชญาที่แตกต่างกันและมีศาสนาแท้ ๆ อันที่จริงแล้ว นักประพันธ์หลายคนคิดแต่เรื่องของตนเองมากเกินไป ศตวรรษที่ 2 ฉายให้เห็นศาสนาคริสต์แพร่หลายอย่างรวดเร็วแต่ก็มีใ้เชื่อว่าชาวคริสต์ทั้งหมดสนใจตัวเองหรือไฟ้แสวงหาแต่ความลึกลับและนิมิตบอกเหตุ (Mystical revelation)

2. ลัทธิเพลโตนิสม์ (Platonism)

บทนิพนธ์ของเพลโตมี 2 แนวทางคือ แนวหลักคำสอน (Dogma) และแนววิจารณ์ ในด้านหนึ่ง ลัทธิเพลโตย้าทฤษฎีแบบ (Theory of form) และความเป็นอมตะของวิญญาณ (Soul) อีกด้านหนึ่ง ลัทธิเพลโตเปิดเผยต่อการวิพากษ์วิจารณ์ เมื่อเขาถึงแก่กรรม สำนักปรัชญา (Academy) ของเขาได้พัฒนาลัทธิเพลโตไปสู่แนวหลักคำสอนจนถึง ค.ศ. 529 เมื่อจักรพรรดิจัสติเนียน (Justinian) ตรัสสั่งให้ปิดสำนักปรัชญาของเพลโตในนครเอเธนส์

สานุศิษย์อันติโอคุสแห่งอัสกาลอน (Antiochus of Ascalon, ตายเมื่อ 68 ปี ก.ศ.ศ.) เจ้าสำนักปรัชญาเพลโตคนสุดท้าย เขาปฏิเสธทรรศนะแบบวิมตินิยมต่อความจริง เขาเชื่อมั่น

ว่า สำนักปรัชญาเพลโตเก่าดั้งเดิมเห็นพ้องต้องกันกับสำนักศึกษาของอริสโตเติล (Lyceum of Aristotle) นี่คือการปฏิวัติก้าวหนึ่ง

ฟีโล (Philo, ประมาณ 25 ปี ค.ศ. – ประมาณ ค.ศ. 45) นักประพันธ์ชาวยิวแห่งนครอะเล็กซานเดรีย เป็นพยานทรงศนะของนักนิยมเพลโตระยะกลาง (Middle Platonists) เขาได้รับอิทธิพลจากการเป็นยิวและรับอิทธิพลความคิดและภาพศักดิ์สิทธิ์ (Images) ของคัมภีร์ไบเบิล เขากล้าหาญมากที่พยายามเสนอภาพการสร้างโลกที่แสดงความหลากหลายของความคิดเรื่องนี้ของนักปรัชญาในอดีตไม่ว่าจะเป็นเพลโต อริสโตเติล หรือคัมภีร์ไบเบิล ฟีโลถือว่าผู้สร้างโลกคือ ผู้สถิตนิรันดร์ พระเป็นเจ้าไม่ทรงมีการเริ่มต้นและการสิ้นสุด ปราศจากกาลเวลาโดยสมบูรณ์ “เพราะพระเป็นเจ้าคือผู้สร้างกาลเวลาด้วย เพราะพระองค์คือบิดาของบิดาของกาลเวลา... ดังนั้น กาลเวลาจึงเป็นหลานปู่ของพระเป็นเจ้า...” รองลงมาจากพระเป็นเจ้าองค์แรกและพระบิดาของทั้งปวง คือพระเป็นเจ้าองค์ที่สองหรือโลโกส (Logos) ซึ่งมักพรรณานันว่าเป็นพระจิตของพระเป็นเจ้า บ้างก็พรรณนาไปต่าง ๆ นานา รองลงมาจากโลโกสคือ โลกแห่งประสาทสัมผัส (World of senses) สร้างขึ้นตามแบบของโลโกส โลกแห่งประสาทสัมผัสสมบูรณ์น้อยกว่า และสลับซับซ้อนมากกว่าโลกแห่งแบบ (World of forms)

พลูตาร์ค (Plutarch) เป็นชาวกรีก มีชีวิตบั้นปลาย 30 ปีสุดท้ายอยู่ที่เดลฟี (Delphi) เขามีทรงศนะว่า ในจักรวาลที่มีระเบียบแบบแผนแบบที่พระเป็นเจ้าทรงสร้าง ย่อมมีสิ่งชั่วร้ายปรากฏเป็นนิรันดร์ (Eternal evil) ทรงศนะของเขาไม่เหมือนความคิดของเพลโต ลัทธิวิมตินิยมและลัทธินิยมแบบโพลติณุส ความจริงจิงทางปรัชญาของพลูตาร์คได้ถูกตีความไปหลากหลายทั้งในแง่ดีและแง่เลวร้ายสาระ

ในบรรดาผู้นิยมเพลโตระยะกลาง อัลบิณุส (Albinus) เป็นนักประพันธ์ที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุด เขาเป็นคนในกลางศตวรรษที่ 2 ดูเหมือนเขาจะไม่ได้รับอิทธิพลนอกแบบเฮลเลนนิสติก เขากำหนดเค้าโครงลัทธินิยมเพลโตตามลำดับหลักการสูงสุดคือ พระเป็นเจ้าองค์แรกหรือพระจิต (Mind) เป็นพระเป็นเจ้าสมบูรณ์เป็นนิรันดร์ เป็นบิดาแห่งทั้งปวง ทั้งสรรพสิ่งในสากลโลกเต็มไปด้วยพระประสงค์ของพระองค์ ลำดับรองลงมาคือ พระจิตที่สอง (Second mind) เป็นพระจิตทางด้านการกระทำ (Active) และทรงอกัมมันต์ (Passive) ลำดับที่สามคือ วิญญาณ (Soul) พระเป็นเจ้าทรงความศักดิ์สิทธิ์เหลือล้น นำเกรงขามของอัลบิณุสมิได้เหมือน

กับพระจิต (Mind) แบบอริสโตเติล และโมนาด (Monad) คติพีธาโกรัสของฟีโลและพลูตาร์ค ตลอดจนหนึ่งเดียว (One) ของโพลติอุสเสียทีเดียว งานเขียนของเขามีได้อ้างอิงข้อความจาก Republic เรื่องบ่อเกิดและลักษณะของพระเป็นเจ้า (Being) ผู้ทรงไว้ซึ่งภาวะนิรันดร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรดาผู้นิยมเพลโตอ้างกันมากที่สุด

อัลบิनुส เซลซุส (Celsus) และมักซิมุสแห่งตีเร (Tyre) เชื่อว่า มีความกลมกลืนประสานกันโดยพื้นฐานระหว่างเพลโตกับอริสโตเติล โดยเห็นว่าความคิด (Ideas) ของเพลโตก็คือความคิด (Thoughts) ในจิตใจ (Mind) ของพระเป็นเจ้าแบบอริสโตเติล พวกเขาใช้ผลงานของอริสโตเติลอย่างกว้างขวาง ข้อสำคัญก็คือ บรรดาผู้นิยมเพลโตแบบนี้ (Aristotilianizing Platonists) รวมกันเป็นหนึ่งในด้านความคิดเกี่ยวกับการสร้างโลกและพระเป็นเจ้า

บรรดาผู้นิยมเพลโตระยะกลางไม่มีองค์ความคิดที่ชัดเจนและมีปรากฏหลักฐานน้อยกว่าพวกเขามีอิทธิพลต่อกัน สิ่งเดียวที่ผูกพันพวกเขาไว้ด้วยกันคือ ความจงรักภักดีต่อเพลโต พวกเขาได้คิดลึกซึ้งเรื่องคัมภีร์ไบเบิล พืธากอรัสและอริสโตเติล แต่มีวิธีคิดแตกต่างกัน พวกเขาพยายามตีความหมายเพลโต เพื่อจะเอาชนะความยากลำบากในระบบของเพลโต พยายามแก้ปัญหาช่องว่างที่ทฤษฎีแบบได้สร้างขึ้น ระหว่างความเป็นจริงที่สุดที่คงที่ (Ultimate, static reality) กับโลกแห่งสสาร (World of matter) และประสาทสัมผัส (Sense) ซึ่งเป็นโลกที่เปลี่ยนแปลงเสมอไม่มั่นคง

โพลติอุส (Plotinus, ค.ศ. 204/5-270) สถาปนาลัทธินิยมเพลโตใหม่ (Neo-Platonism) เขาเป็นชาวอีียิปต์ แต่ใช้ชีวิตอยู่ในนครโรมตั้งแต่ ค.ศ. 244 เขาสั่งสอนปรัชญาโดยวิธีการจัดสัมมนา ทำให้มีบรรดานักคิดสำคัญเป็นสานุศิษย์ เขาถือว่าลัทธิวิมตินิยม ลัทธิสโตอิกและลัทธิจินไตยนิยม ล้วนบั่นทอนทำลายลัทธินิยมเพลโต เขาไม่เห็นด้วยกับหลักความคิดปรัชญาของลัทธิเหล่านั้น เขานิยมลัทธิเพลโตและได้ผสมผสานองค์ประกอบบางประการของปรัชญาแบบอริสโตเติลและสโตอา (Stoa) ที่สำคัญคือ หลักการสูงสุดว่าด้วยหนึ่งเดียว (One) สถิตสูงสุดเหนือความเป็นจริง (Reality) ไม่มีลักษณะเป็นบุคคล (Impersonal) สถิตเหนือการยืนยันมั่นหมายใด ๆ (Predication) และสถิตเหนือการเรียนรู้โดยตรง ทว่าหนึ่งเดียนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นจริงทั้งหลายและค่านิยมทั้งปวง (All value) หนึ่งเดียวคือบ่อเกิดแห่งชีวิตและค่านิยม สรรพสิ่งอื่น ๆ ล้วนมาจากหนึ่งเดียว นักปรัชญาในอดีตเห็นว่าความ

เป็นจริงสัมบูรณ์ (Absolute reality) มีขอบเขตจำกัดและคงที่ โพลตินุสเห็นว่า หนึ่งเดียวและจิต (Mind) ย่อมเร้าร้อนอยู่กับชีวิต

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของระบบแบบโพลตินุสคือ ระบบถูกกำหนดขึ้นจากประสบการณ์มากกว่าจากการโต้แย้ง โพลตินุสได้รู้เป็นอย่างดีด้วยตนเองว่า หนึ่งเดียวคือผลของการตั้งจิตอย่างเข้มแข็ง และช่วยให้เขากำหนดระบบขึ้นมาได้ เขาต่อต้านศาสนาที่บำเพ็ญกรรม ถึงขนาดกล่าวกันว่า เขาได้พูดว่า “ทวยเทพต้องมาหาข้า มิใช่ข้าต้องไปหาทวยเทพ” กล่าวกันว่า เขาสามารถบรรลุปิติสถานต์จากภาวะการเข้าฌาน (Ecstasy) ทำให้ตัวตน (Self) ของเขาเรียบง่าย เขาสามารถถ่ายถอดตัวตนออกมาได้ ความปรารถนาของเขามุ่งไปสู่การติดต่อ (Contact) ที่คงที่อยู่นิ่ง และมุ่งสู่ความพยายามของจิตที่จะดัดแปลง (Adaptation) นี่คือจุดสุดยอด (Climax) ของกระบวนการทำศีลธรรมให้บริสุทธิ์ (Moral purification) การสนใจสิ่งที่อยู่ภายในตนเอง (Introversion) และการคิดไตร่ตรองถึงซึ่งถึงกระบวนการของนิมิต (A process of vision) ที่ทำให้เป็นสุข ภาวะการรวมกันท้ายสุดดูเหมือนจะทำให้โพลตินุสตั้งข้อสมมุติที่หักทักเอาเองว่า หนึ่งเดียว (One) สถิตสุดยอดของลำดับชั้นแห่งความเป็นจริง นี่เป็นวิธีการอธิบายเท่าที่จะเป็นไปได้สำหรับความหลากหลายและสำหรับภาวะของการรวมกัน (Unification)

ระบบของโพลตินุสเกิดขึ้นจากการนิยมนรวมสรรพปรัชญาที่แตกต่างกัน (Syncretism) ที่นิยมนกันมาก่อน รวมเข้ากับประสบการณ์ที่มาจากการมีสัมผัสพิเศษเข้าถึงภาวะความจริง (Mystic experience) เป็นการส่วนตัวของโพลตินุส เขาเป็นบุคคลสำคัญเพราะเขาเพียรพยายามที่จะแตกหักกับนิมิตหลายชั้นหลายเชิงของนักปรัชญาในอดีต เขาเลือกวิถีเอกนิยมทางวิญญาณที่มีพลังเคลื่อนไหวไปมา (A dynamic spiritual monism) เขาพยายามที่จะเจาะผ่านข้อสมมุติถ่วงหน้ำที่คงที่มีลักษณะเป็นสองซ้อน (Dualistic) ของนักปรัชญาในอดีต โพลตินุสทรงอิทธิพลยิ่งต่อบรรดาผู้นิยมเพลโตสมัยต่อมา และบรรดานักประพันธ์ชาวคริสต์ ที่สำคัญคือ นักบุญอิกัสตินและเดนิส (Danis the Areopagite)

3. ลัทธิสโตอิก

เอปิกเตตุส (Epictetus, ประมาณ ค.ศ. 55-135) เป็นคนร่วมสมัยกับพลูตาร์ค เขาเป็นทาสแต่กำเนิด เขาได้รับอนุญาตให้ร่ำเรียนลัทธิสโตอิกและใน ค.ศ. 89 เขาเป็นคนหนึ่งที่ถูกเนรเทศพร้อมนักปรัชญามากมายจากนครโรมไปอยู่ที่นครนิโคโปลิส (Nicomopolis, ในดินแดนเอปिरุส, Epirus) งานเขียนของเขามุ่งหมายที่ผู้อ่านผู้ยากไร้ คำสอนหลักของเขาคือ ความจำเป็นต้องปลุกฝังสันติภาพภายใน เพื่อเป็นหนทางไปสู่เสรีภาพแท้จริง ปัญหาที่มีอยู่ว่า เขามีหลักปรัชญาเจริญรอยตามโปซิโดนิอุสหรือตามหลักคำสอนบริสุทธ์ของบรรดาผู้สถาปนาสำนักสโตอิก ความคิดเรื่องพระเป็นเจ้า ทวยเทพและวิญญาณล้วนเป็นความคิดที่ยากจะเข้าใจได้ว่า โดยเนื้อแท้ เขาคิดแน่นอนไปในแนวทางใด เอปิกเตตุสมีความใส่ใจในเรื่องจริยศาสตร์ (Ethical concerns) เขายังคงใช้คติสโตอิกที่ถือว่า พระเป็นเจ้า (God) และธรรมชาตินั้นเหมือนกัน การใช้ภาษาเพื่อแสดงคุณลักษณะแตกต่างกันแบ่งเป็นสองฝ่าย (Dualist language) เช่นนั้นเป็นประเพณีมีนานแล้วในสำนักสโตอิก พร้อมกับลัทธิเอกนิยม (Monism) อาจจะกล่าวได้ว่า เอปิกเตตุสหวนกลับคืนสู่ลัทธิสโตอิกที่บริสุทธ์ หลังจากทีบรรดาผู้นิยมสโตอิกกระยะกลางหลงผิดไปกับลัทธิเพลโตนิสม์ ทั้งนี้ ก็อาจจะเห็นภายในตัวเอปิกเตตุสเอง มีลัทธิเอกนิยมเคียงข้างลัทธิทวินิยมทางศาสนา (Dualism)

สิ่งที่เอปิกเตตุสเอาใจใส่มากคือ จริยศาสตร์ ใฝ่แสวงหาความสุขให้แก่ผู้ฟัง เหมือนนักปรัชญาจริยศาสตร์ (Moral philosophers) ทั่วไป แต่เขาไม่เหมือนอริสโตเติลและเพลโตตรงที่เขาถือปรัชญาเป็นรองจากการรักษาดวงวิญญาณ เขาได้กล่าวว่า “มนุษย์, ห้องบรรยายของนักปรัชญาคือห้องพยาบาล” เขาย้ำว่า การสร้างความสุขต้องมุ่งหมายให้มีสันติภาพของจิต คุณภาพนี้ย่อมอยู่ภายในอำนาจเราเสมอ และดังนั้น คุณภาพนี้ต้องไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกเหนือการบังคับของเรา” การขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก อาทิ การครอบครองวัตถุสิ่งของ ความรักใคร่ แม้แต่สุขภาพดี ย่อมขัดขวางสันติภาพ เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใด อาจถูกช่วงชิงไปจากมนุษย์ได้ ถ้าจะประสบความสำเร็จ ระบบจริยศาสตร์เช่นนั้นต้องพึ่งพาอำนาจที่จะทำให้เกิดความแตกต่างโดดเด่นโดยพื้นฐานระหว่างสิ่งที่อยู่ภายในอำนาจมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนืออำนาจมนุษย์ เอปิกเตตุสเสนอระดับสูงสุดของความสุข (Maximum of happiness) ระบบของเขาอยู่ในครรลองประเพณีดีที่สุดในสโตอา (Stoa) ดั้งเดิม เขาไม่ยินยอมให้อารมณ์ (Emotion) มี

บทบาทหลายในระบบ เขาพยายามที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของจริยศาสตร์บริสุทธิ์ จริยศาสตร์ของเขา คือ “จงอดทนและละเลิก” (“Endure and Renounce”) ให้มีความยับยั้งชั่งใจ (Restraint) เขาเชื่อเชิญให้ใฝ่หาสันติภาพแห่งวิญญาณ โดยคัดแปลงตนเองไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมจำกัด ความปรารถนาของตนให้อยู่ในขอบเขตเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อใดมีสันติภาพแห่งวิญญาณ เมื่อนั้นจะมีความสุข

มาร์กุส เออเรลิอุส เกิดเมื่อ ค.ศ. 121 เป็นราชบุตรบุญธรรมของจักรพรรดิอิงโดนิอุส ปิอุส (Antonius Pius) และต่อมาได้เสด็จขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 161 พระราชนิพนธ์ *Meditation* ไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่จนมีการพิมพ์ใน ค.ศ. 1558 พระองค์ได้ทรงเสนอปัญหาแบบเดียวกับเอพิคเตตุส ทรงใช้ภาษาแบบทวินิยม (Dualistic language) เกี่ยวกับเรื่องกายและวิญญาณ และใช้ภาษาสูงยากที่จะเข้าใจ (Transcendent language) เกี่ยวกับเรื่องพระเป็นเจ้า พระราชนิพนธ์ แสดงความกำกวมในจิตของพระองค์เรื่องความรอดเป็นการส่วนตัว (Personal survival) นี้ เป็นลักษณะที่ทำให้พระองค์โดดเด่นแตกต่างจากเอพิคเตตุส พระองค์ทรงนิยมการสนพระทัย สิ่งที่อยู่ภายในพระองค์เอง (Introversion) ตัดความคิดทางโลกเรื่องวิญญาณ (Materialistic concept of the soul) การที่ทรงมีความคิดเช่นนั้นและการที่ทรงคิดว่า เป็นไปได้ที่ชีวิตดำรงคง อยู่ภายหลังความตาย ย่อมทำให้เห็นได้ชัดว่า พระองค์ทรงเป็นผู้นิยมลัทธิสโตอิกเจือลัทธิเพลโตนิสม์ (Platonizing Stoic)

แม้มีแนวโน้มเพียงที่จะนำวิถีทางแห่งความคิดแบบเพลโตมาใช้ ก็ยังมีความจริงปรากฏว่า มาร์กุสทรงยืนยันในหลักการพื้นฐานของลัทธิสโตอิกที่ว่า หนทางสู่ชีวิตที่กินดีอยู่ดีคือ หนทางแห่งการน้อมเคารพอยู่ในโอวาทของธรรมชาติและการเป็นใหญ่เหนือกัมมภาวะ^๕ ต้องเจริญรอยคล้อยตามพระเป็นเจ้า (God) หรือทวยเทพ (Gods) และมีชีวิตที่เข้ากันได้กับธรรมชาติ มาร์กุสทรงใช้สูตรสำเร็จคลาสสิกของลัทธิสโตอิกคือ “ชีวิตที่เข้ากันได้กับธรรมชาติ” เพียงครั้งเดียว แต่ความคิดนี้ยังคงปรากฏเป็นภูมิหลังของพระราชนิพนธ์ ทรงนิยมการแสดงออกเป็นการส่วนตัว (Personal expression)

---

^๕ “passion กัมมภาวะ : สภาพที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวมากระทบ และไม่อาจควบคุมอิทธิพลจากภายนอกได้” พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำนาจ “passion.”

มีความนิยมในลัทธิสโตอิกมากกว่าลัทธิเพลโตนิสม์ เพื่อมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้มีชีวิตที่เต็มไปด้วยสันติสุขกับโลก ลัทธิสโตอิกประสบอันตรายเสมอจากการที่มีความนิยมในความสะดวกสบาย (Comfort) เมื่อลัทธิสโตอิกยอมรับธรรมชาติ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นหลักการท้ายสุดในการวินิจฉัยความถูกต้อง (Right) และความผิด (Wrong) บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกไม่สามารถที่จะวิจารณ์สังคมเมื่อคัดแปลงตนเองให้เข้ากับ ความหลากหลายของสังคม บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกได้พบมาตรการบางประการของสันติภาพ จึงทำให้พวกเขาหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องแสวงหาทางที่จะบรรลุถึงความสงบเยือกเย็นภายใน (Inner tranquillity) โดยสนใจสิ่งที่อยู่ภายในตนเอง ซึ่งเป็นการละจากโลกภายนอกและเป็นการตั้งข้อสมมุติว่าด้วยความเป็นจริงภายใน (Inner Reality) ซึ่งสถิตอยู่สุดที่ระบอบพระราชย์ภายนอกจะเอื้อมถึง แต่การที่จะแสวงหาสันติภาพเช่นนั้น มีข้อควรกังขาว่า พวกเขาจริงจังกับหลักการว่าด้วยการต่อต้านทวินิยม (Anti-dualism) อยู่หรือไม่ ในเมื่อพวกเขาได้เริ่มต้นมาจากหลักการว่าด้วยการต่อต้านทวินิยม

4. ลัทธิวิมตินิยม (Scepticism)

แม้อังติโอกุส (Antiochus) ได้ละเลิกมิให้สำนักปรัชญาใหม่ (New Academy) ยึดถือลัทธิวิมตินิยมและให้นิยมลัทธิสโตอิกแทน ก็มีได้หมายความว่า อุปนิสัยนิยมต่อต้านความคิดหลักความเชื่อ (Anti-dogmatic habit) จะตายจากไปในทันทีทันใด แล้วฟื้นคืนชีพใหม่ได้ก็เฉพาะในศตวรรษที่ 16 เกือบจะในทันทีที่สำนักปรัชญาใหม่ละทิ้งลัทธิวิมตินิยม ประเพณีนิยมเก่าแก่แท้จริงของลัทธิวิมตินิยมก็เกิดขึ้น ผู้นำคือ เอเนซีเดมุสแห่งอะเล็กซานเดรีย (Aenesidemus of Alexandria) ในระหว่าง 100 ปี – 40 ปี ก.ศ.ศ. เอเนซีเดมุสไม่เห็นด้วยกับอังติโอกุส อาร์เซซีเลออุส (Arcesilaus) และคาร์เนียดิส (Carneades) ที่สอนลัทธิวิมตินิยม โดยเห็นว่าเป็นหลักความเชื่อที่มั่นคงไม่ต้องพิสูจน์ (A dogma) ทั้ง ๆ ที่เอเนซีเดมุสเห็นว่า ลัทธิวิมตินิยม แสดงความเป็นไปได้ (Possibility) มิใช่ความแน่นอน (Certainty)

ในศตวรรษที่ 2 ลัทธิวิมตินิยมเติบโตใหญ่เป็นระบบ หลักการของลัทธิปรากฏในงานเขียนของเซ็กส์ตุส เอ็มปิริกัส (Sextus Empiricus, ตายเมื่อประมาณ ค.ศ. 200)

ระบบทั้งหลายตามที่บรรยายมานั้นล้วนมีจุดมุ่งหมายหลักคือ การเสนอระดับสูงสุดของความสุข (Maximum of happiness) ตั้งแต่เริ่มต้น ย่อมเป็นที่ยอมรับกันว่า ความคิดว่าด้วยความสุขของระบบเหล่านั้นเป็นความคิดทางลบ คัดค้าน ปฏิเสธ (Negative) และเป็นความคิดส่วนใหญ่มาจากลัทธิเอพิคูเรียม (Epicureanism) ซึ่งเป็นปรัชญาตายแล้ว ระบบเอพิคูเรียมแสดงจุดมุ่งหมายของชีวิตคือ เสรีภาพปลอดจากความไม่สงบสุข (Disturbances) การที่จะบรรลุถึงภาวะแห่งจิตได้เช่นนั้น ต้องบรรลุถึงโดยการรอการตัดสินใจไว้ก่อน (Suspension of judgement) การรอการตัดสินใจนั้นจะเกิดขึ้นได้โดยต้องตระหนักก่อนว่า ความแน่นอน (Certainty) นั้นเป็นไปได้ ไม่มีข้อโต้แย้งใดจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งระบบสนใจวิธีการคิดที่จะบรรลุถึงภาวะของการตระหนักเช่นนั้น เป็นที่สมมุติกันว่า การตระหนักได้นั้นจะเกิดขึ้นได้ โดยผ่านการใช้คำอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ ('tropes') 10 ประการของเอเนซิเดมูส (Aenesidemus) คำอุปมาอุปไมยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำลายคุณค่า (Value) แม้แต่ความเป็นไปได้แท้ ๆ (the bare possibility) ในการที่จะไปไกลกว่าที่เห็นปรากฏอยู่และบรรลุถึงสิ่งที่บรรดาผู้นิยมลัทธิสโตอิกและผู้นิยมเพลโตอยากจะบัญญัติค่าไว้ว่า ความรู้ (Knowledge) แม้โพลตินูสต่อต้านลัทธิวิตินิยม เขาก็คิดว่าจำเป็นต้องโต้แย้งข้อปฏิเสธของพวกเขา (ผู้นิยมลัทธิสโตอิกและนิยมเพลโต) ที่เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะบรรลุถึงซึ่งความรู้ ข้อโต้แย้งหลักของเอเนซิเดมูสและเช็กส์คุดส์มีอยู่ว่า วัตถุย่อมปรากฏต่อเราในวิถีทางที่แตกต่างจากบุคคลสู่บุคคล จึงเป็นไปได้ที่จะตั้งข้ออ้างเด็ดขาดเกี่ยวกับลักษณะเนื้อหาของสิ่งของในตัวของมันเอง คำอุปมาแรกโต้แย้งว่า วัตถุสิ่งเดียวกันย่อมสร้างความประทับใจที่แตกต่างกันต่อสรรพสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างกัน จะอนุมานตามประสาทสัมผัสมิได้ว่า วัตถุนั้นเป็นวัตถุแท้จริง (Actual object) ทรรศนะต่อวัตถุจึงต้องเป็นทรรศนะรอดตัดสินใจ (Attitude of suspension of judgement) จะสำคัญมันหมายความว่า เป็นความแน่นอนมิได้ เท่าที่มีการวิจัยกันมา ยังไม่มีการแย้งหักล้างข้อโต้แย้งของเอเนซิเดมูสและเช็กส์คุดส์ อย่างไรก็ตาม สำนักปรัชญาได้ยังยืนนาน อาจจะเป็นเพราะเห็นกันว่า สำนักนี้ไม่รวมขอบปรัชญา จนถือว่าเป็นปรัชญาที่ทำลายล้างสำหรับยุคสมัยที่จำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากนิมิตของศาสนา (Religious vision)

ประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมัน*

ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มของการสร้างสาธารณรัฐโรมัน ประวัติศาสตร์ของชาวโรมันมีขอบเขตจำกัดอยู่ที่การประพันธ์ประวัติศาสตร์ของนครโรมัน นักประวัติศาสตร์ชาวโรมันตั้งแต่แรกก็เป็นนักประวัติศาสตร์นครโรมัน (A historian of Rome) เนื้อเรื่องของประวัติศาสตร์คือเรื่องกิจการสาธารณะใหญ่ๆของนคร (Public affairs) ทั้งกิจการภายในและกิจการต่างประเทศ นักประวัติศาสตร์ได้ตั้งจุดประสงค์หลักไว้เลยว่าต้องสงวนไว้ซึ่งความทรงจำเรื่องกรุงโรมและถ่ายทอดผลงานยิ่งใหญ่ทั้งสำเร็จและล้มเหลวของบุคคลสำคัญผู้ถือชื่อของนครโรมัน ดังที่ทาซิตุส (Tacitus) ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการแต่งประวัติศาสตร์ไว้ในหนังสือของเขาว่า

“ข้าพเจ้าคิดว่า บันทึกเหตุการณ์ประจำปี [Annals] มีหน้าที่พิเศษเฉพาะที่ควรจะไม่ปล่อยให้คุณค่าความดีผ่านเลยไปอย่างเงียบ ๆ ขณะที่บรรดาผู้รับผิดชอบต่อการกระทำความคิดและคำพูดผิดควรถูกคุกคามให้อ่อนจนเห็นเป็นคนที่เสื่อมเสียเกียรติ”⁹

กิจการสาธารณะต่างประเทศที่ถูกจดบันทึกเป็นประวัติศาสตร์นั้น ส่วนใหญ่เป็นกิจการสงคราม การปล้นนครและเรื่องราวความพ่ายแพ้ปราชัยของท้าวพระยามหากษัตริย์ ส่วนกิจการสาธารณะภายใน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกงสุลกับตรีบุณและระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นสามัญ ประวัติศาสตร์โรมันตามเนื้อเรื่องเช่นนั้นจึงเป็นประวัติศาสตร์ของทางโลกหนักแน่นกว่าการเป็นประวัติศาสตร์ทางธรรม แต่ถึงกระนั้น ประวัติศาสตร์ทางโลกก็ยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องบ้างกับทวยเทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผี เพราะยังต้องให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวโรมันกับทวยเทพผู้ทรงพระฤกษ์สอดส่องในสุขทุกข์ของชาว

---

* หัวข้อนี้ส่วนใหญ่เรียบเรียงจาก Andrew Lintott, “Roman Historians,” in **The Roman World**, ed. John Boardman et al (Oxford : Oxford University Press, 1991), pp. 268-87.

⁹ คัดจาก Lintott, “Roman Historians,” pp. 268-69.

โรมัน ดังปรากฏจากการที่ทวยเทพทรงติดต่อกับชาวโรมัน โดยผ่านพิธีและโดยการแสดงนิมิตบอกเหตุ (Portents)

นักประวัติศาสตร์ต้องเป็นผู้ที่รู้เห็นและร่วมในกิจการสาธารณะ อาทิ เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและนักการเมือง ซาลุสต์ (C. Sallustius Crispus, 86 ปี – ประมาณ 35 ปี ก.ค.ศ.) เคยเป็นนักการเมืองฝ่ายของซีซาร์ เมื่อพ้นตำแหน่งและไม่มีอำนาจแล้ว ก็เป็นนักประวัติศาสตร์ ฟาบิอุส ปิคตอร์ (Q. Fabius Pictor) และซินซิอุส อาลิเมนตุส (L. Cincius Alimentus) เคยรับราชการในสมัยสงครามปุนิคครั้งที่ 2 ก็เขียนประวัติศาสตร์โดยแต่งเป็นภาษากรีก เป็นต้น

ประวัติศาสตร์กลายเป็นวรรณกรรมสำคัญมากขึ้น เมื่อนครโรมเรืองอำนาจ ชาวโรมันมีเจตจำนงและความสามารถแล้วที่จะจดบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลาให้ถูกต้องเหมาะสม ดังเช่น ปิคตอร์และอาลิเมนตุสแต่งประวัติศาสตร์ยุคสมัยของตนและพยายามที่จะเขียนเรื่องราวประวัติศาสตร์โรมันตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม ประวัติศาสตร์โรมันมีวัตถุดิบที่สำคัญได้แก่

1. บันทึกของบรรดากงสุล (Records of consuls, Fasti consulares) ตั้งแต่ 500 ปี ก.ค.ศ. มีข้อมูลจากบันทึกประจำปี

2. บันทึกประจำปี (Yearly registers) ประธานคณะนักบวช (Chief priest, Pontifices Maximi) เป็นผู้รักษานิทาน บันทึกให้หลักฐานเรื่องเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในรอบปี อาทิ เรื่องราวเกี่ยวกับศึกสงคราม การขาดแคลนอาหาร การเกิดนิมิตบอกเหตุ (Portents) เช่น การเกิดคราส เป็นต้น หลักฐานประเภทนี้มีปัญหาความจริงแท้ของฉบับและการผ่านการคัดลอกแต่งเติมเสริมต่อมาช้านาน

3. คำสดุดีผู้วายชนม์และบรรพชนในพิธีศพ (Encomium, Praise, eulogy, panegyric) เป็นเอกสารแต่งซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่าเหมือนเดิมไว้ใช้ในพิธี มักแต่งเติมเสริมต่อโดยไม่คำนึงถึงความจริง ซีเซโรและลิวี (Livy) ระอาอ่อนอกอ่อนใจมากเมื่อต้องพิจารณาเอกสารประเภทนี้

ประวัติศาสตร์ที่มีอายุเก่าแก่มากมิได้มีลักษณะเป็นบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลา (Chronicle) นัก ผู้แต่งมีจุดประสงค์หลักแต่เพียงจะสดุดียกย่องนครโรม เพราะแต่งสมัยนครโรมเรืองอำนาจและต้องการจะให้ความจริงเกี่ยวกับสถาบันหลักและลัทธิประเพณีของนคร

โรม เพื่อเป็นการปกป้องวัฒนธรรมโรมจากอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติ ทักษะคติของประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมันตั้งแต่แรกจึงมีลักษณะอนุรักษ์นิยมเป็นสำคัญ

สมาชิกสภาซันเนตหลายคนเป็นนักประวัติศาสตร์เจริญรอยตามปิคตอร์และอาลิเมนตุส โดยเฉพาะกาโต (M. Porcius Cato, 234 ปี – 149 ปี ก.ศ.ศ.) ผู้เป็นอดีตกงสุลและเจ้าหน้าที่สำรวจสำมะโนครัว (Censor) กาโตได้แต่งประวัติศาสตร์เรื่อง **Origines** เป็นภาษาละติน แสดงประวัติศาสตร์สมัยเก่าแก่ของนครโรมและบรรดานครอื่น หนังสือ **Origines** พิจารณาถกแถลงสงครามปุนิกและแสดงประวัติศาสตร์ยุคสมัยของเขาเอง กาโตได้สร้างเรื่องราวให้มีชีวิตชีวาด้วยการเสริมแต่งให้เรื่องราวเต็มไปด้วยเรื่องพิศดารเหลือเชื่อและแทรกด้วยคำคมคำปราศรัยของกาโต นักประวัติศาสตร์รุ่นต่อจากกาโตได้แต่งประวัติศาสตร์โดยใช้ภาษาละตินนับแต่นั้นมา แต่ก็ยังคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีกเฮลเลนนิสติก

ตั้งแต่แรกเริ่มแล้วที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมันนิยมศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ (Antiquarianism) ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ซิชิลีและภูมิภาคทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่ตีเมออุส (Timaeus of Tauromenium) แต่ง เขาเป็นนักประวัติศาสตร์โรมคนแรก ประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมันมีกรรมวิธีแต่งประวัติศาสตร์ปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้มีอารมณ์ร่วม (Pathos) เช่น ปลุกเร้าอารมณ์ให้ตื่นเต้นบ้าง สงสารเวทนาบ้าง หรือเร้าให้เห็นอกเห็นใจเหตุการณ์และตัวบุคคลในประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์โรมันใช้เนื้อเรื่อง (Subject matter) เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนแก่ผู้อ่าน ใช้ลีลาการแต่งแสดงการกระทำและอารมณ์หลากหลายปลุกเร้าอารมณ์ผู้อ่านและแสดงออกอย่างมีชั้นเชิงศิลป์ กรรมวิธีเช่นนั้นจึงมุ่งหมายปลุกเร้าอารมณ์ผู้อ่านสุดขีด (Sensational) เป็นการเขย่าขวัญผู้อ่าน ทำให้พิศวงงงงวย ตื่นกลัวและตื่นเต้นสุดขีดจนเนื้อเต้นทีเดียว นอกจากปลุกเร้าอารมณ์แล้ว ประวัติศาสตร์โรมันยังเต็มไปด้วยลัทธิพิธิประหลาดเหลือเชื่อซึ่งก็ปลุกเร้าอารมณ์ด้วย ความนิยมการปลุกเร้าอารมณ์สุดขีด (Sensationalism) และการสร้างอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้มีอารมณ์ร่วมในเหตุการณ์และตัวบุคคลในเหตุการณ์ (Pathos) เช่นนั้น และการมีลัทธิพิธิประหลาด ล้วนเป็นวิธีการสร้างอารมณ์ (Tragic approach) แบบประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีกเฮลเลนนิสติก อิทธิพลเด่นอีกด้านหนึ่งที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์โรมันได้รับคือ อิทธิพลของโพลีบิอุส (Polybius)

1. โพลีบิอุส (Polybius of Megalopolis, ประมาณ 200 ปี – 118 ปี ก.ค.ศ.)

โพลีบิอุส เป็นชาวกรีก เขาตกเป็นนักโทษการเมือง ถูกกักขังที่นครโรมเมื่อ 168 ปี/167 ปี ก.ค.ศ. เขาสมาคมกับชนชั้นสูงโรมันได้เป็นอย่างดี เมื่อเขาแต่งประวัติศาสตร์ เขามีจุดมุ่งหมายที่จะแต่งประวัติศาสตร์ที่ใช้ได้ในทางปฏิบัติ (“pragmatic” history) เป็นประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ (Practical value) เพราะเขาได้อธิบายแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์ทั้งหลายล้วนมีเหตุปัจจัย (Cause) และแรงจูงใจ (Motivation) ทำให้เกิดเหตุการณ์ขึ้น เหตุปัจจัยและแรงจูงใจคือเครื่องเชื่อมเหตุการณ์ทั้งหลายเข้าด้วยกัน จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งของโพลีบิอุสคือ การใช้ประวัติศาสตร์เป็นสื่อสอนผู้อ่านโดยการใช้วิจารณ์ญาณตัดสินความประพฤติของตัวบุคคลในประวัติศาสตร์ แสดงตัวอย่างความประพฤติสำหรับอนุชนภายภาคหน้า

โพลีบิอุสเชื่อว่า เป็นไปได้มากที่จะเขียนประวัติศาสตร์สากลที่มีเนื้อหาสอดคล้องไม่ขัดแย้งกัน (Coherent) และมีคุณค่าสามารถอธิบายเหตุการณ์ได้ เพราะในยุคสมัยของเขากฎนิยามทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตกอยู่ภายใต้อำนาจโรมัน ประวัติศาสตร์ที่เขาแต่งเป็นประวัติศาสตร์ว่าด้วย “โลกส่วนที่มีผู้คนอยู่อาศัยเกือบทั้งโลกภายใต้การปกครองของโรมันภายใน 53 ปี” ผลงานของเขาได้แสดงประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีกเฮลเลนิสติกขั้นสูงสุด โดยแสดงให้เห็นว่า เป็นไปได้ที่จะขยายพรมแดนเนื้อเรื่องจากเดิมมีแต่เนื้อเรื่องนครรัฐคือ รัฐโรม ไปสู่เนื้อเรื่องหลากหลายเป็นบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลาที่มีความเป็นสากล (A universal chronicle) เป็นพรมแดนที่ชาวกรีกรู้จักเป็นอย่างดี

เมื่อดำเนินเนื้อเรื่อง โพลีบิอุสใช้วิธีตัดต่อเนื้อเรื่องเชื่อมโยงเพื่อเทียบเคียงเนื้อเรื่องขนานกันไป โดยแสดงความสัมพันธ์กันของเหตุการณ์ทั้งหลายและแสดงให้เห็นเหตุการณ์ทั้งหลายดำเนินไปสู่การบรรจบเข้าหากันจนเป็นเรื่องเดียวกัน โพลีบิอุสได้แปรเปลี่ยนรูปประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีก เพราะแก่นเรื่องหลักของเขาคือ จักรวรรดิต่างดาวผู้ทะยานตนขึ้นสู่อำนาจ เขาได้จัดวางนครโรมเป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์โลก

โพลีบิอุสก็เช่นทูซิดีเดส ที่เป็นนักประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ (A historian’s historian) เขารู้ตัวดีตลอดเรื่องหลักการและวิธีวิทยา (Methodology) ของประวัติศาสตร์ เขาพร้อมที่จะถกแถลงอย่างเปิดเผยเรื่องการคัดเลือกหลักฐาน การแต่งคำปราศรัย การ

ถ่ายทอดอุปนิสัยของตัวบุคคลและการอธิบายสาเหตุของเหตุการณ์ เขาเจริญรอยตามทิวซีดีเคส ในการแสวงหาความจริงจากหลักฐานที่ต้องจริงแท้ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การตรวจสอบหลักฐานเพื่อสืบค้นความจริงของเขาเป็นการตรวจสอบละเอียดถี่ถ้วนทุกแง่ทุกมุมเสมือนการผ่าศพเพื่อศึกษาอวัยวะทุกองคาพยพ หรือเสมือนการใช้ตะแกรงร่อนปัญหาเกี่ยวกับคำให้การของพยานรู้เห็นออกมา

โปลีบิอุสได้ขยายการศึกษาวิจัยไปสู่อดีตก่อนสมัยของเขาหลายรุ่นและใช้ผลงานของคนอื่นอย่างมีวิจารณ์ญาณ เขาย้ำแล้วย้ำอีกว่า นักประวัติศาสตร์ย่อมมีคุณูปการเป็นการส่วนตัวต่อประวัติศาสตร์ที่แต่ง เขาพยายามเอาตัวออกห่างจากผู้แต่งประวัติศาสตร์โบราณวัตถุโบราณสถาน (Antiquarian writers) และบรรดาผู้แต่งผู้นิยมวิธีการสร้างอารมณ์ ('tragic writers)

โปลีบิอุสใช้ทฤษฎีที่ตั้งอยู่ตรงกลางบนคำเยอรมัน "ย้ำหนักแน่น" ("emphasic") ครอบคลุมการมุ่งหมายสร้างความประทับใจแก่ผู้อ่าน เน้นความสำคัญของเหตุการณ์ทั้งหลายที่เขาแต่งและมุ่งหมายสร้างความประทับใจอย่างทรงพลังตราตรึงไว้ในจิตใจผู้อ่านมีรูปลักษณ์ เขาเชื่อว่า สิ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อผู้อ่านคือ ความจริงของเหตุการณ์ มากกว่ากลเม็ดเด็ดพรายของศิลปการใช้ภาษาเพื่อจูงใจโน้มน้าวผู้อ่าน (Rhetoric devices) เขาเร่งเร้ากระตุ้นว่า นักประวัติศาสตร์คือเครื่องมือในการแสวงหาความจริงของเหตุการณ์ เพราะนักประวัติศาสตร์เป็นผู้ที่คัดเลือกเหตุการณ์และเสนอเหตุการณ์ โดยแสดงความคิดเห็นเรื่องแรงจูงใจ สาเหตุ และผลที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ความสามารถในการคัดเลือกและเสนอเหตุการณ์ย่อมมาจากประสบการณ์ที่นักประวัติศาสตร์ได้รู้เห็นและร่วมในเหตุการณ์ หรือมาจากประสบการณ์ทางการเมืองและการทหารของนักประวัติศาสตร์เอง นักประวัติศาสตร์ที่ดีต้องแต่งประวัติศาสตร์จากประสบการณ์เท่านั้น ผลงานประวัติศาสตร์จึงเป็นประวัติศาสตร์แท้จริง นักประวัติศาสตร์ย่อมสามารถอธิบายเหตุการณ์ได้เพราะเป็นผู้ที่รู้เห็นเหตุการณ์

โปลีบิอุสสอนอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมาในประวัติศาสตร์ของเขาเอง เขาวิเคราะห์การตัดสินใจทางการเมืองโดยตรง หลีกเลียงมิให้ประวัติศาสตร์ของเขากลายเป็นเรื่องบันเทิงเริงรมย์ตามกระแสนิยมแห่งยุค เขาได้แสดงความคิดเห็นเสริมเนื้อเรื่องเหตุการณ์ โปลีบิอุสเป็นคนที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ความบังเอิญ (Chance) เหตุการณ์มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่มีเหตุปัจจัย โปลีบิอุสได้อธิบายเหตุการณ์ตามหลักเหตุผลเท่านั้น เขาก็เหมือนกับนักประวัติ

ศาสตร์กรีกเฮลเลนิสติกทั่วไปตรงที่เขาชอบแสดงให้เห็นว่า โชคลาภดูเหมือนประหลาดเหลือเชื่อ มีลักษณะแย้งอยู่ในที่ เป็นตรงกันข้ามกับความเชื่อทั่วไป เพราะสภาพแวดล้อมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก แม้จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงได้ แต่ก็ยากที่จะทำนายสิ่งเห็นผลที่จะบังเกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว นั้นจึงคลบับกาลให้บังเกิดความรู้สึกเกรงขาม เขาชี้ให้เห็นว่า โชคลาภหนุนนำโรมให้เป็นใหญ่ครอบครองโลก แม้เขาจะเชื่อเป็นพื้นฐานว่า ความบังเอิญ (Chance) ไม่มีส่วนในความสำเร็จของกรุงโรม แต่ในด้านการเมืองแล้ว เขาแสดงชัดว่า ความบังเอิญมีบทบาทสำคัญในการทำให้นครรัฐโรมสถาปนาจักรวรรดิได้สำเร็จงดงาม มีความมั่นคงและมั่งคั่ง นี่คือการอธิบายที่ไม่มีหลักการคงที่ แต่เขาก็อธิบายได้ว่า ทั้งนี้เป็นด้วยเหตุผลว่า นครโรมเป็นผู้พิชิต เป็นผู้ชนะได้เพราะโชคลาภส่งเสริมหนุนนำตามกาลเวลาที่มีความบังเอิญประจวบเหมาะ (Coincidence) ให้บังเอิญเกิดมีมหาอำนาจยิ่งใหญ่มาประจวบเหมาะตรงกัน มันเป็นความบังเอิญที่ในตะวันตกเกิดมหายุทธ์ระหว่างนครโรมกับนครคาร์เธจ (Carthage) ตรงกับการที่มาเซโดเนีย (Macedonia) ในยุโรปตะวันออกเจียงใต้ได้แผ่ขยายอำนาจอาณาเขต การเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคทะเลเมดิเตอร์เรเนียนจึงดำเนินไปในลักษณะการเกี่ยวข้อพันกัน

2. ประวัติศาสตร์ในปลายสมัยสาธารณรัฐ

บรรดานักประวัติศาสตร์โรมันมิได้เจริญรอยตามโปลิบิอุสไปเสียทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องหลักการ ทฤษฎีและความเป็นสากลทั่วไปของวิธีการแต่งเรื่องราวเหตุการณ์ โปลิบิอุสส่งเสริมให้นักการเมืองและแม่ทัพแต่งประวัติศาสตร์ นี่คือประเพณีนิยมดั้งเดิมของชาวโรมัน

ในปลายศตวรรษที่ 2 ก.ค.ศ. มีการกำหนดความแตกต่างเด่นชัดระหว่างบันทึกเหตุการณ์ประจำปี (Annals) กับประวัติศาสตร์ (Historiae) บันทึกเหตุการณ์ประจำปีคือบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลาประจำปี (Annual Chronicle) ประวัติศาสตร์คือบันทึกเกี่ยวข้องกับ การวิเคราะห์สาเหตุ (Causal analysis) ของเหตุการณ์ นักประวัติศาสตร์โรมันคือ ซาลุสต์ (Sallust) และตาซิตุส (Tacitus) ได้ใช้ประวัติศาสตร์เป็นผลงานเรื่องราวในยุคสมัยของตน และกำหนดให้บันทึกเหตุการณ์ประจำปีมีแนวโน้มให้หมายถึงประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (Ancient history) ในที่สุด กาโตได้พลิกรูปแบบประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นอาวุธทางการเมือง

เมื่อถึง 100 ปี ก.ค.ศ. บรรดานักการเมืองแต่งบันทึกความทรงจำ (Memoir) ประวัติศาสตร์จากประสบการณ์ส่วนตัว อัดชีวประวัติและชีวประวัติ โดยปกติแล้ว บรรดาผู้นิยมชมชื่นผู้ใดก็ย่อมแต่งชีวประวัติของผู้นั้นเป็นอนุสรณ์สุดดี ดังเช่น ชีวประวัติของติ. กรากุส (Ti. Gracchus) ชิซาร์ กาโต ชิเซโรและปอมเปย์ เป็นต้น

ในปลายสมัยสาธารณรัฐโรมัน นักประวัติศาสตร์แต่งประวัติศาสตร์ได้เฉพาะเรื่องราวในยุคสมัยของตนเท่านั้นที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ประวัติศาสตร์โบราณสถานโบราณวัตถุก็เป็นที่ยอมรับหลายมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน หลักฐานของประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์โบราณศึกษาส่วนใหญ่มีทั้งหลักฐานแท้จริงและหลักฐานปลอม โดยปกติแล้ว ประวัติศาสตร์มักเป็นหนังสือที่ไม่น่าอ่านเท่าใดนัก มิตรสหายของชิเซโรเองก็มักเปรียบเปรยให้ชิเซโร (Cicero) ขุ่นเคืองใจเสมอว่า ประวัติศาสตร์ “ก็คือผลงานโดยตัวมันเองแล้วก็เหมาะสมสำหรับนักปราศรัย [An orator]”¹⁰

ชิเซโรยอมรับว่าประวัติศาสตร์ของชาวโรมันเทียบมิได้เลยกับประวัติศาสตร์ของชาวกรีก เพราะขาดสิ่งจูงใจในการอ่าน กล่าวคือ ประวัติศาสตร์ของชาวโรมันขาดสิ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ชาวกรีก ได้แก่ การขาดสีสันหลากหลาย ภาษาขาดเสียงสูงต่ำและขาดระเบียบแบบแผนในการใช้คำ การผูกประโยคก็ขาดจังหวะจะโคน ทำให้เหตุการณ์ที่พรรณนาขาดจังหวะที่ควรจะมี ลีลาการแต่งจึงทำให้อ่านได้ไม่ราบรื่นง่ายดายเท่าที่ควร ชิเซโรเห็นว่า ประวัติศาสตร์ควรมีการลำดับเหตุการณ์ตามวันเดือนปีอย่างถูกต้อง มีการพรรณนาภูมิศาสตร์ แปลความหมายนโยบายและแรงจูงใจ และควรวินิจฉัยวิธีการดำเนินนโยบายด้วย

ประวัติศาสตร์ของชาวโรมัน โดยเฉพาะบันทึกเหตุการณ์ประจำปี (Annals) แสดงภาษาที่ชวนให้ตื่นตาตื่นใจและแสดงความชำนาญในการเล่าเรื่องราวอย่างกระชับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า แต่ภาษาขาดความราบรื่นเพลินตาเพลินใจให้อ่านได้ตลอดยาวนานทั้งเรื่อง ประวัติศาสตร์ของชาวโรมันมักจะไม่มีช่องทางจังหวะสำหรับการแสดงความเข้าใจในเหตุการณ์ให้ถึงขั้นตีความหมายเหตุการณ์

---

¹⁰ Andrew Lintott, “Roman Historians,” in *The Roman World*, p. 275.

เมื่อพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว แม้นักประวัติศาสตร์โรมันจะได้รับอิทธิพลประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีกเฮลเลนิสติก แต่สาธารณรัฐโรมันก็มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านที่มีความคิดริเริ่มเป็นตัวของตัวเองในการแต่งประวัติศาสตร์

จูเลียส ซีซาร์ (Gaius Julius Caesar, ประมาณ 100 ปี – 44 ปี ก.ค.ศ.)

ความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์มีผลงานของซีซาร์เป็นตัวอย่างให้ศึกษาคือหนังสือเรื่อง **Gallic War** ว่าด้วยการพิชิตดินแดนกอล (Gaul) และหนังสือเรื่อง **Civil War** ว่าด้วยสงครามกลางเมืองในยุคสมัยของเขา โดยเขาแสดงความคิดเห็นส่วนตัวด้วย (Commentaries) หนังสือทั้งสองเรื่องนี้เป็นบันทึกความทรงจำที่แต่งขึ้นโดยมีจุดประสงค์ทางการเมืองชัดเจน ท่วงทีลีลาการแต่งของซีซาร์คล้ายคลึงกับลีลาแบบซิเซโรมาก เขารวบรวมหลักฐานและตีความหมายหลักฐานแบบซิเซโร แก่นเรื่องก็มีลักษณะตามแบบประเพณีเดิมของประวัติศาสตร์ของชาวโรมัน คือ เรื่องการขยายอำนาจอาณาเขตของกรุงโรม เขาได้พรรณานาฏมโหรีและชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายออกนอกเรื่องนอกราวไปบ้าง

ประวัติศาสตร์ **Gallic War** ที่ซีซาร์แต่งเป็นประจักษ์พยานสำคัญแสดงคุณความดีของชาวโรมัน แสดงเรื่องราวชีวิตซีซาร์ในการรบทัพจับศึก แสดงการรบและวีรกรรมของเหล่าทหารหาญ หนังสือนี้ได้แสดงความสามารถของซีซาร์ไว้อย่างดียิ่ง ส่วนหนังสือ **Civil War** ได้ปกป้องซีซาร์ว่า ซีซาร์จำเป็นต้องหิบบอาวุธขึ้นมาต่อสู้กับแผนการชั่วร้ายของผู้มีอำนาจไม่กี่คนในนครโรม เพื่อธำรงไว้ซึ่งอิสรภาพของประชาชนกรุงโรม เพราะศักดิ์ศรีของเขาถูกคุกคามและมีทรสหายทอดทิ้งเขา

ซาลูสต์ (C. Sallust Crispus, เกิดเมื่อ 86 ปี ก.ค.ศ.)

ซาลูสต์ เป็นนักการเมืองฝ่ายซีซาร์ เมื่อซีซาร์ถึงแก่อสัญกรรม เขาได้แต่งประวัติศาสตร์ด้วยลีลาที่เปลี่ยนแปลงใหม่ ภาษาของเขาสั้นๆ รวบรัด มีลีลาคำคมเฉียบและมีจังหวะเสียงสูงต่ำ ผลงานสำคัญของเขาคือ **Historiae** เป็นฉบับความขาดตอน บรรดาผลงานของเขาล้วนถ่ายทอดคุณความดีและลัทธิประเพณี ย้ำหนักแน่นความซื่อ เขาแสดงให้เห็นความแตก

ต่างเป็นตรงกันข้ามระหว่างความยิ่งใหญ่รุ่งโรจน์กับความเสื่อมทรามของศีลธรรมจรรยา เขาถือว่า ความชั่วร้ายและความเสื่อมถอยเป็นเนื้อเรื่องสำคัญเท่าเนื้อเรื่องคุณความดีและชัยชนะ

ลิวี (T. Livy, เกิดเมื่อ 59 ปี ก.ศ.ศ.)

ลิวี เป็นนักแต่งบันทึกเหตุการณ์ประจำปี (Annalist writer) เขาไม่ได้เป็นนักการเมืองและไม่ได้เป็นปัญญาชน เขาเป็นคนคงแก่เรียนที่ยืนยันแน่นแฟ้นมาก เขารจนาประวัติศาสตร์ขึ้นในสมัยที่ยังอบอวลไปด้วยควันหลงของความล้มเหลวทางการเมืองของสงครามกลางเมือง ทว่าเป็นยุคสมัยที่อำนาจโรมันทะยานขึ้นสูงสุด อย่างไรก็ตาม แม้จะยิ่งใหญ่ทรงพลานุภาพ มีความมั่งคั่งล้นเหลือ แต่จักรวรรดิก็เผชิญภาวะศีลธรรมเสื่อมโทรม ลิวีได้ชี้ให้เห็นว่า กรุงโรมต้องคำตัดสินสิ้นลมปราณโดยเหตุที่ได้รับความสำเร็จยิ่งใหญ่ (สร้างจักรวรรดิ) นี่คือการเห็นทานองเดียวกันกับที่ซาลูสตุสได้แสดงไว้ก่อนแล้ว

ลิวีเป็นนักประวัติศาสตร์ตามแนวทางที่ซิเซโรเคยวาดหวังไว้ในด้านการใช้ภาษาและหลักฐาน เขาเล่าเรื่องหลากหลายโดยใช้ศัพท์แสงมากและมีเค้าโครงเรื่องที่ยืดหยุ่นไม่ตายตัว วิธีการที่เขาเข้าถึงเนื้อเรื่องยังเป็นแบบเก่าตามประเพณีนิยมของนักแต่งบันทึกเหตุการณ์ประจำปี (Annalists) กล่าวคือ เมื่อเขาแต่งเรื่องสงคราม เขาก็แสดงความรักชาติยิ่งชีพ เมื่อเขียนเรื่องการเมือง เขาก็แสดงจุดยืนเข้าข้างบรรดาสมาชิกสภาซีเนต เป็นตรงกันข้ามกับบรรดาสามัญชน (The plebs)

ในการตีความหมายเหตุการณ์ ลิวีมีข้อบกพร่องในการพิจารณาสาเหตุของเหตุการณ์ เพราะเขาปกป้องทั้งเหตุการณ์และตัวบุคคลในประวัติศาสตร์ด้วยการแสดงความเห็นอกเห็นใจตามวิสัยมนุษย์ แทนที่จะอธิบายเหตุการณ์ เขาก่ายทอดอารมณ์โดยการใช้คำปราศรัยที่เขาแต่งและการเล่าเรื่อง (Narrate) นี่คือการเชื่อชาญของลิวีในการสร้างจินตนาการ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีหลักฐานแสดงเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและมีผลต่อผู้คน อาจกล่าวได้ว่า ลิวีได้รับอิทธิพลวิธีการสร้างอารมณ์ (Tragic approach) ในประวัติศาสตร์มากกว่าจะได้รับอิทธิพลวิธีการสร้างประวัติศาสตร์ให้มีคุณค่าในทางปฏิบัติ (Pragmatic approach) ตามแบบของโพลีบิอุส ผลงานของลิวีเกือบจะเข้าขั้นเป็นประวัติศาสตร์นครโรมที่น่าอ่าน (Readable history)

เมื่อศึกษาชีวิตและความคิดความรู้สึกของลิวิและองค์ประกอบสำคัญของงานเขียน
เก่าแก่อันปรากฏในผลงานของเขา จะทำให้สามารถใช้บรรดาผลงานของเขาเป็นแหล่งข้อมูล
สำคัญในการกำหนดวินิจฉัยบรรดามันที่กเหตุการณ์ประจำปีของสมัยสาธารณรัฐ ประวัติศาสตร์
ที่ลิวิเขียนเป็นบันทึกเหตุการณ์ประจำปีฉบับสุดท้ายที่แต่งเป็นภาษาละติน

3. ต้นสมัยจักรวรรดิ

สังคมโรมันได้เปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อระบอบการปกครองได้พัฒนาไปสู่
ระบอบปรินเซป (Principate regime) ตั้งแต่ 27 ปี ก.ศ. ผู้ปกครองแม้จะยังคงตำแหน่ง
กงสุล แต่ก็เป็นบุรุษสูงสุด (Augustus) ผู้เป็นพลเมืองอันดับที่ 1 (Princeps) มีอำนาจสูงสุดโดย
นัย สภาซีเนต (The Senate) ของชนชั้นสูงหมดอำนาจในการกำหนดวินิจฉัยนโยบายใด ๆ
แล้ว การกำหนดวินิจฉัยนโยบายและการอันสำคัญล้วนดำเนินไปอย่างปิดลับโดยผู้ปกครอง
สูงสุดซึ่งรุ่นต่อมาได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิ ประชาชนค่อย ๆ หมดสิทธิ์ออกเสียงเลือก
ตั้ง และไม่ได้รับรู้กิจการอันสำคัญของบ้านเมือง สิ่งที่ได้รับมีแต่เพียงเสียงลือเสียงเล่าอ้างเท่า
นั้น

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้รับผลกระทบมิใช่น้อยจากเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
นักประวัติศาสตร์หลายคนพยายามที่จะเป็นอิสระเสรีในการแต่งประวัติศาสตร์ ไม่ยอม ตกอยู่
ภายใต้ฉายาอำนาจแห่งระบอบใหม่ ผลที่ได้รับจึงนับว่ารุนแรงทีเดียว หนังสือประวัติศาสตร์
ของพวกเขาถูกเขาเผ่าบ้าง ถูกตรวจสอบ (Censor) ก่อนผลิตออกมาเผยแพร่บ้าง ลีลาการ
ประพันธ์ประวัติศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงแล้ว ลีลาการแต่งแบบซิเซโรที่นิยมใช้วาทศิลป์ มี
สำนวนภาษาทรงพลัง ใช้คำฟุ่มเฟือยคำสูงหรรษา เต็มไปด้วยจินตนาการฝันเพื่องั้น ไม่เป็น
ที่นิยมแล้ว ลีลาการแต่งประวัติศาสตร์แห่งยุคคือ ลีลาการใช้ภาษาสั้น ๆ รวบรัด ตรงประเด็น
อย่างห้วน ๆ จับพลันทันทีแบบชาลุสต์ ไม่เย็นช่อใช้คำฟุ่มเฟือยและเล่นสำนวนโวหาร แนว
ใหม่นิยมการเลือกคำและแบบอย่างของคำ (Pattern of words) เพื่อจุดประสงค์เฉพาะ เช่น มุ่ง
โจมตี เยาะเย้ยถากถางเสียดสี หรือแสดงให้เห็นน่าขัน หรือมุ่งประณามหยาบเหยียด เป็นต้น

ซิเซโรเคยแสดงความเห็นไว้ว่า ประวัติศาสตร์ขาดมาตรฐานถูกต้อง เพราะนัก
ประวัติศาสตร์นิยมยกย่องสรรเสริญผู้ปกครองจนเกินจริงและลดความสำคัญหรือไม่กล่าวถึง

ผู้ที่คนไม่นิยมเลยทีเดียว ประวัติศาสตร์ตกต่ำยิ่งกว่านั้นอีก เมื่อนักประวัติศาสตร์ไม่มีวัตถุดิบที่จะแต่ง ในยามสงบ ไม่มีศึกสงครามที่จะเป็นวัตถุดิบให้แต่งเหมือนในสมัยสาธารณรัฐ การเมืองมันคงก็ไม่มี ความขัดแย้งรุนแรงที่จะเป็นวัตถุดิบให้แต่งเช่นกัน ในสมัยจักรวรรดิ ประวัติศาสตร์จึงไม่มีเนื้อเรื่อง การบ้านการเมืองและการศึก นักประวัติศาสตร์แห่งยุคคือ ตาซิตุส (Tacitus) และนักประวัติศาสตร์และนักแต่งชีวประวัติชื่อคือ ซูเอโตนิอุส (Suetonius)

ตาซิตุส (C. Cornelius Tacitus, ประมาณ ค.ศ. 55-ประมาณ ค.ศ. 120)

ตาซิตุส เคยเป็นสมาชิกสภาซิเนตและเคยดำรงตำแหน่งสำคัญ เขาแต่งประวัติศาสตร์ในรัชสมัยจักรพรรดิเทรเจียน (Trajan, ค.ศ. 98-117) ผลงานเด่นที่สุดของเขาคือ *Historiae* ว่าด้วยเรื่องราววงศ์ยูเลีย ฟลาเวียน (Julio-Flavian, ค.ศ. 69-96) และ *Annales* ว่าด้วยเรื่องราววงศ์เคลาเดียน (Claudian, ค.ศ. 14-68) ยุคสมัยของเขาเป็นยุคสมัยที่สาธารณรัฐโรมันกำลังจะแตกดับอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ผู้คนตกทุกข์ได้ยากเสมือนฟ้าดินลงโทษ ตาซิตุสจึงมีทรศนะต่อประวัติศาสตร์ในแง่ร้ายมากกว่าในแง่ดี เขามีความกังขาอย่างยิ่งในเจตจำนงเสรีของมนุษย์ ผลงานเด่นของเขามีได้แสดงให้เห็นชัดเจนนักว่าเขามีทรศนะอย่างไรต่อศาสนาและปรัชญา

ตาซิตุสแต่งประวัติศาสตร์โดยมีศีลธรรมจรรยาเป็นจุดประสงค์สำคัญ เขาเชื่อว่าเขาจะอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ว่าเป็นไปตามโชคชะตา (Destiny) ได้ แต่จะอ้างโชคชะตาเป็นข้อแก้ตัวมิได้ ประวัติศาสตร์ของตาซิตุสจึงเป็นประเภท “ประวัติศาสตร์สอนว่า ...” เต็มไปด้วยเรื่องคุณความดีและความชั่ว และคำตั้งสอนที่สามารถยึดถือปฏิบัติได้ ประวัติศาสตร์ของเขาได้แสดงทั้งเล่ห์กระเท่ห์ของแผนร้ายและคติภพ เขามีความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองอย่างแยบยลด้วยการยกกรณีขึ้นเพื่อคัดค้านไม่เห็นด้วย เขาประณามการฉ้อราษฎร์บังหลวงในระบอบการปกครอง และให้ความสำคัญแก่การต่อต้านอย่างเป็นทางการเป็นอิสระหาญกล้าไม่เห็นด้วยกับการยกย่องสรรเสริญอารยธรรมโรมันจนเหลือเกิน

ด้วยความที่ตาซิตุสสนใจศีลธรรมจรรยา เขาได้แสดงเรื่องราวหลายเรื่องที่เขาขำกรณีชะตากรรมของแม่ทัพอากริโกลา (Gnaeus Julius Agricola, ค.ศ. 40-93) ผู้ปกครองอังกฤษระหว่าง ค.ศ. 78-85 โดยประมาณ เรื่องราวเริ่มต้นด้วยชีวิตที่รุ่งเรือง เรื่องอำนาจและมั่งคั่งล้นเหลือ แต่ท้ายสุดก็ตกต่ำต้องคติภพ ตาซิตุสได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างเป็นตรงกัน

ข้ามเด่นชัดระหว่างสันติสุขและความยุติธรรมของระบอบการปกครองโรมัน กับความไม่มั่นคงของจักรวรรดิโดยเหตุความแตกแยกและการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในแวดวงชนชั้นผู้ปกครอง

ความสำเร็จยิ่งใหญ่ของตาซิตุสอยู่ที่การถ่ายทอดพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรในจักรพรรดิเทโรส (Tiberius) นักประวัติศาสตร์เรื่องนามรุ่นต่อมานาม กวิชชีอาร์ดีนี (Guicciardini) ได้ชี้ให้เห็นว่า ตาซิตุสได้สอนให้เข้าใจว่า “ดำเนินชีวิตอย่างไรและจัดการกิจการอย่างไรภายใต้ระบอบทรราชย์ (Tyranny) และสอนทรราช (Tyrant) ให้รู้แจ้งว่าจะสถาปนาระบอบทรราชย์อย่างไร”¹¹ ตาซิตุสได้อธิบายชัดแจ้งถึงวิธีการจัดการกับมวลชน วิธีการมีอิทธิพลเหนือขุนนางและแสดงให้เห็นว่า พระจิตในจักรพรรดิได้ดำเนินไปอย่างไรจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งราชการ บรรดาปัญญาชนในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance, ระหว่างศตวรรษที่ 14 ถึงที่ 16) อาทิ มาคิอานเวลลิ (Machiavelli) และกวิชชีอาร์ดีนี จึงยกย่องสรรเสริญตาซิตุสมากที่มีพลังความสามารถอย่างยิ่งในการอธิบาย “วิธีการ” อย่างละเอียดชัดเจน

ลีลาการแต่งของตาซิตุสโดดเด่นเน้นรายละเอียดอย่างเลื่อนกลาง ไม่มีความแน่นอนแน่ชัด ตาซิตุสตั้งใจที่จะเขียนให้มีความกำกวม ไม่แน่ชัด จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน เขามักจะอธิบายไปหลายแนวทางหลายแง่มุมจนยากที่จะสืบค้นพบความแน่นอนของแรงจูงใจของตัวบุคคลในเรื่อง เทคนิคการอธิบายความมีความสลับซับซ้อนแบบลซ้อนเงื่อนมาก เขามักจะพูดประชันเยี่ยเยาะความแตกต่างเป็นตรงกันข้ามระหว่างชีวิตที่ปรากฏภายนอกต่อสาธารณชน (Public life) กับความเป็นจริงแห่งอำนาจ

ตาซิตุสประสบความสำเร็จในการดัดแปลงหลักการของอดีตเพื่อใช้ในการแต่งประวัติศาสตร์ต้นสมัยจักรวรรดิและได้สร้างท่วงทีลีลาใหม่ให้แก่การแต่งประวัติศาสตร์จนสามารถสะท้อนยุคสมัยได้ชัดเจน นับแต่นั้นมาเป็นเวลา 200 ปี ไม่มีนักประวัติศาสตร์โรมันผู้ใดในจักรวรรดิพยายามที่จะแต่งประวัติศาสตร์ทาบทมตาซิตุส

---

¹¹ Lintott, “Roman Historian,” in *The Roman World*, p. 283.

ซูเอโตนิอุส (Gaius Suetonius Tranquillus, ค.ศ. 69-140 โดยประมาณ)

ซูเอโตนิอุส เป็นคนร่วมสมัยเดียวกันกับตาซิตุส บุคสมัยของทั้งสองท่านเป็นยุคเฟื่องฟูของอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์มิได้เป็นที่นิยมชมชื่นนัก แควงอักษรศาสตร์กลับนิยมชีวประวัติ โดยพิจารณาเห็นว่า ชีวประวัติสามารถให้ข้อมูลทางด้านจิตวิทยาและความสัมพันธ์ส่วนตัวซึ่งเป็นเรื่องที่ตาซิตุสหลงใหลมาก ชนชั้นผู้ปกครองเองก็เห็นว่า พระราชประวัติจักรพรรดิคือเส้นสายใยร้อยรัดประวัติศาสตร์ เพราะจักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการปกครอง ก่อเกิดผลใหญ่หลวงแก่ชีวิตของทวยราษฎร์ การเฉลิมพระเกียรติมักปรากฏในรูปแบบของหนังสือเอกสารเฉพาะเรื่อง (Monograph) ชีวประวัติเป็นรูปแบบวรรณกรรมที่เหมาะสมมากที่สุดที่จะใช้เป็นเครื่องมือเฉลิมพระเกียรติ เพราะสามารถแสดงรายละเอียดทั้งพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรทั้งเปิดเผยและปิดลับเป็นการส่วนพระองค์ ซูเอโตนิอุสเป็นนักแต่งชีวประวัติลือชื่อแห่งยุค อาจจะนับได้ว่า เขาคือผู้แทนวรรณกรรมประเภทชีวประวัติ

วัตถุประสงค์ของชีวประวัติแบบซูเอโตนิอุสคือ คำปราศรัยเฉลิมพระเกียรติพระจักรพรรดิในพระราชพิธีฝังพระบรมศพ (Epitaph) สดุดีพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรทรงธรรมพระราชประวัติหรือชีวประวัติของจักรพรรดิพรรณนาทั้งพระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตรและชีวิตส่วนพระองค์ ชีวิตส่วนพระองค์ย่อมสะท้อนให้เห็นพระราชบุคลิกภาพและพระราชอุปนิสัยได้ชัดเจน ตั้งแต่สมัยของปลินี (The Younger Pliny, ชื่อเต็มว่า Gaius Plinius Caecilius Secundus, ค.ศ. 62-113 โดยประมาณ) ผู้เป็นรัฐบุรุษและนักประพันธ์ ชีวิตส่วนพระองค์เป็นเรื่องที่นิยมแต่งกันมาก มักปรากฏในรูปแบบของการปราศรัยเฉลิมพระเกียรติ (Panegyric) ซูเอโตนิอุสแสดงทั้งความสำเร็จของจักรพรรดิและชีวิตส่วนพระองค์ที่มักมีเสียงลือเสียงเล่าอ้างในทางเสื่อมเสียพระเกียรติยศ จริงอยู่ ความผิดพลาดของจักรพรรดิย่อมเป็นผลมาจากพระราชจริยวัตรในชีวิตส่วนพระองค์ที่มักแสดงตัวตนแท้จริงของพระองค์ในทีไรโหนานคือ ในห้องบรรทมและในห้องเสวย ซูเอโตนิอุสมักเสนอเรื่องเล็กเรื่องน้อยเป็นเกร็ดพงศาวดาร (Anecdotes) เพื่อถ่ายทอดให้เห็นพระราชจริยวัตรและพระราชอุปนิสัยที่จริงแท้เพียงใด ก็ยังต้องอาศัยการตรวจสอบเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่นด้วย

ในยุคร่วมสมัยกัน ซูเอโตนิอุสมีผู้ที่เหนือกว่าเขามากคือ พลูตาร์ค (Plutarch) ผู้เป็นทั้งนักประวัติศาสตร์ชาวกรีกและนักแต่งชีวประวัติผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งยุคโบราณ

พลูตาร์ค (Plutarch of Chaeronea, ค.ศ. 46-120 โดยประมาณ)

บรรดาชีวประวัติส่วนใหญ่แบบพลูตาร์คเป็นชีวประวัติในรูปแบบของการเปรียบเทียบขนานกันไป (The form of parallel) ระหว่างชีวิตของบุคคลสำคัญชาวกรีกกับชีวิตของบุคคลสำคัญชาวโรมัน เพื่อให้ชีวประวัติเป็นวรรณกรรมถ่ายทอดอุปนิสัยของตัวบุคคล (Character portrait) เขาพรรณนาบุคคลและเปรียบเทียบโดยใช้หลักการของจริยธรรม (Ethical concepts) เป็นเกณฑ์ หลักการนั้นมาจากปรัชญาของเพลโตและอริสโตเติล

พลูตาร์คเห็นว่า มนุษย์ควรมีความกล้าหาญ อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่อวดดีหยิ่งทะนงตนเมื่อประสบความสำเร็จในชีวิต ต้องเป็นคนที่รู้จักประมาณตนเอง ระวังระวังรอบคอบเมื่อใช้จ่าย โภคทรัพย์ความมั่งคั่งและต้องไม่เพร็ดไปตามอารมณ์รักโลกโกรธหลง บรรดาชีวประวัติที่พลูตาร์คแต่งได้พยายามแสดงทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ผู้ดำรงชีวิตที่ควรจะแน่วแน่อยู่ในศีลในธรรม ในชีวประวัติ พลูตาร์คมิได้เน้นย้ำความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่เขาก็มิได้ลบเลือนความผิดพลาดนั้นเสียทีเดียว เพื่อให้ความจริงปรากฏโดดเด่น การกล่าวถึงความผิดพลาดเล็กน้อยโดยไม่เน้นย้ำนั้น มีจุดมุ่งหมายมิให้ผู้อ่านหลงอยู่กับเรื่องเล็กน้อย จนลืมเรื่องใหญ่ และพลิกผันจนหลงลืมประเด็นสำคัญที่พลูตาร์คต้องการเสนอ

พลูตาร์คได้เปรียบเทียบชีวประวัติของเขาว่าเปรียบประดุจงานจิตรกรรมและประติมากรรม ชีวประวัติแบบพลูตาร์คแสดงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย และแสดงความประพฤติโดยยกเรื่องเล็กเรื่องน้อยเป็นเกร็ดขึ้นเสริมประกอบเหมือนที่ซุเอโตนิอุสนิยม เมื่อเทียบกันแล้ว ชีวประวัติแบบชาวโรมันแสดงจริยธรรมที่ยังเป็นไปตามธรรมชาติ ปราศจากการปรุงแต่ง

โดยปกติวิสัยแล้ว บรรดานักประวัติศาสตร์ชาวโรมันมักนิยมเขียนถึงความสำเร็จของนครโรม ตัวบุคคลดีหรือไม่ดี ย่อมถูกวัดค่าของคนอยู่ที่ว่า บุคคลนั้นสร้างคุณประโยชน์มากน้อยเพียงใดต่อนครโรม มิได้พิจารณาว่า บุคคลนั้นเป็นคนดีหรือไม่ตามหลักจริยธรรม ประวัติศาสตร์แบบโรมันยังคงมีวัตถุประสงค์ให้แต่งเป็นเรื่องประเภทวีรกรรมหาญกล้า สงคราม ภูมิศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ ศักดิ์และความและเรื่องการปลุกปั่นให้ก่อการกบฏเป็นเรื่องหลัก

หลังสมัยตาซีตุสแล้ว มีการแต่งประวัติศาสตร์ลดน้อยลง กระแสธารของวรรณกรรมประเภทนี้เหือดแห้ง เพราะมีแต่การแต่งประวัติศาสตร์นครโรมเป็นภาษากรีก ที่ขึ้นชื่อคือ ฉบบ

ที่กัสซิอุส ดิโอ (Cassius Dio) แต่ง เขาเป็นสมาชิกสภาซีเนตเชื้อสายกรีก ประวัติศาสตร์ที่เขาแต่งเป็นประวัติศาสตร์สากลที่ลำดับความมาถึงศตวรรษที่ 3 เขาพยายามที่จะแต่งเพื่อเอาอย่างให้ทัดเทียมทูซิดีเดสในด้านการอธิบายเหตุการณ์และการตั้งข้อสรุปทั่วไปทางการเมือง (Political generalization)

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผลงานเยี่ยมยอดของลิวิและตาซิตุสแล้ว นักประวัติศาสตร์ชาวโรมันก็ไม่คิดที่จะแต่งประวัติศาสตร์นครโรมอีก ประวัติศาสตร์การเมืองโรมันก็ใช้ศัพท์แสงพื้น ๆ เรียบง่าย ไม่มีความสลบซับซ้อนยากแก่การเข้าใจ พระราชประวัติของรัชกาลต่อมาได้ถูกแต่งขึ้นเป็นเสมือนภาคผนวกเสริมท้ายประวัติศาสตร์นครโรมที่มีการแต่งอย่างดีแล้ว ชนชั้นสูงไม่แต่งประวัติศาสตร์ตามประเพณีนิยมเดิมอีกต่อไป

แม้ชาวโรมันจะลุ่มหลงกับการแต่งประวัติศาสตร์สมัยจักรวรรดิและชีวประวัติทางการเมือง แต่ปัจจุบันหนังสือประวัติศาสตร์เหลือรอดมาให้ศึกษาค้นคว้าน้อยมาก ผลงานของตาซิตุสมีเพียงครั้งหนึ่ง ผลงานของลิวิเหลือ 35 เล่มจาก 142 เล่ม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็มีจำกัดมาก

ศาสนาคริสต์

โลกแห่งศาสนาและภูมิปัญญาโรมันเป็นโลกแห่งความหลากหลายของความเชื่อถือศรัทธา ชาวโรมันนับถือบูชาสรรพสิ่งและทวยเทพอย่างไม่ใครจะไตร่ตรองพินิจพิจารณา เพราะโดยพื้นฐานแล้ว ชาวโรมันยังมกายไสยศาสตร์ เชื่อง่าย ไม่ใคร่จะมีเหตุมีผล ศาสนาของชาวโรมันยังเป็นศาสนาปฐมภูมิ เพราะเคารพธรรมชาติ บรรพชน เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผักไฟทั้งในไสยศาสตร์และมายาศาสตร์ แม้จะเป็นศาสนาที่มีหลักปฏิบัติเคร่งครัด (Piety) แต่ก็ขาดจิตวิญญาณเร้าร้อนศรัทธา (Spiritual passion) ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนาในความหมายสากล เมื่อเผชิญภาวะวิกฤติในศตวรรษที่ 3 ศาสนาโรมันแบบต่าง ๆ จึงไม่สามารถเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวโรมันได้ ศาสนาใหม่ได้ก่อเกิดขึ้นจากซากของศาสนาปฐมภูมิและได้ดึงดูดองค์ประกอบต่าง ๆ ของศาสนาปฐมภูมิไว้ ศาสนาใหม่เป็นศาสนาที่ประชาชนนิยมมาก (Popular religion) ศาสนานั้นคือ ศาสนาคริสต์ (Christianity) ศาสนาคริสต์ได้

บูรณาการความเชื่อแบบเก่าและความเชื่อแบบใหม่ให้เข้ากับโลกทัศน์ได้โดดเด่นและวิถีชีวิต ศาสนาคริสต์มิได้เป็นผลผลิตของอารยธรรมกรีกและโรมัน ศาสนาคริสต์มีความสำคัญแม้มีความเหมาะสมทางประวัติศาสตร์เมื่อจักรวรรดิเริ่มตกต่ำ

1. พระเยซูคริสต์ (Jesus Christ)

พระเยซู (Jesus of Nazareth) ประสูติเมื่อประมาณ 6 ปี ก่อนคริสตกาล ทรงเป็นชาวยิวหรือ ฮีบรูว์ (Hebrew) ทรงพระนามภาษายิวว่า โยชูวา เบน โจเซฟ (Joshua Ben Joseph) ทรงเป็นบุตรของช่างไม้ เมืองที่ประสูติเป็นเมืองเล็ก ๆ ในกาลิลี (Galilee) อยู่ทางทิศเหนือของอิสราเอล (Israel, ในปาเลสไตน์) กาลิลีเป็นที่มั่นแข็งแรงแห่งหนึ่งของชาวยิวกลุ่มหนึ่งที่ได้ชื่อว่าต่อต้านการปกครองโรมันมาช้านานแล้ว

พระเยซูทรงพระสมัญญานามอื่นที่โดดเด่นมากตามพระจริยวัตรคือ พระผู้ที่พระเป็นเจ้าย้าห์เวห์ (Yahweh, พระเป็นเจ้าในคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม, Old Testament) ทรงเจิมให้เป็นกษัตริย์องค์นี้รันครเพื่อช่วยมนุษย์ให้รอดจากบาป (Messiah) หรือทรงเป็นพระคริสต์ (The Christ) พระองค์ทรง “เป็นเบื้องต้นและเบื้องปลาย เป็นปฐมและอวสาน” คัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (New Testament) ได้พรรณนาพระประวัติไว้อย่างละเอียด¹²

ศาสนาคริสต์ได้เริ่มต้นด้วยการสั่งสอนหลักธรรมและการสิ้นพระชนม์ของพระเยซูเมื่อประมาณ ค.ศ. 27-30 พระเยซูทรงตระหนักแน่ในพระทัยว่า พระองค์ทรงเป็นมหาบุรุษศักดิ์สิทธิ์ (Holy man) ทรงแสดงคำสอนในดินแดนยิวก่อนคือ ยูเดีย (Judea) และกาลิลีว่า พระองค์คือพระผู้จะมาโปรดมนุษย์ให้รอดจากบาป (Messiah)¹³ พระเยซูคือผู้ทรงทำให้พระวอนะแห่งพระเป็นเจ้าเป็นจริง กล่าวคือ เป็นผู้ที่จะเสด็จอุบัติมาในอนาคต (Messiah) เพื่อไถ่บาปให้แก่มนุษย์ พระเยซูจึงทรงพระนามหนึ่งว่า พระคริสต์ (Christ) ผู้มาโปรดมนุษย์ตามพระวอนะแห่ง

---

¹²ดูพระประวัติย่อใน พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาถล อังกฤษ-ไทย, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542, ภายใต้อำ “Jesus Christ.”

¹³ Webster’s, s.v. “messiah.”

พระเป็นเจ้า พระเยซูจึงมีความหมายว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นความรอด (Yahweh is Salvation) หรือพระเป็นเจ้าทรงเป็นผู้ช่วยให้รอด (Yahweh is the Savior)¹⁴

คำสอนเรื่องพระเยซูคือพระเจ้าผู้จะช่วยมนุษย์ให้รอดจากบาป (Messiah) นั้นแพร่หลายมากในประชาคมยิวผู้มีความเชื่อในคำพยากรณ์ของศาสนายูดาห์มาช้านานแล้วว่า วันหนึ่งจะมีผู้มาอุบัติ ชะลออาณาจักรแห่งพระเป็นเจ้าลงมาสู่พื้นพิภพและกอบกู้เอกราชให้ชาวยิวเป็นอิสระจากชาวโรมัน ชาวยิวได้เฝ้ารอคอยผู้ที่จะมาตามคำพยากรณ์ดังกล่าวของศาสนายูดาห์ (Judaism) ชาวยิวจึงคาดหมายว่าพระเยซูคือผู้ที่ตนรอคอย ความหวังนั้นทำให้ชาวยิวเชื่อมั่นในพระเยซูมาก คำสอนของพระเยซูและภาวะความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์อันปรากฏจากอำนาจเป็นปาฏิหาริย์ (Miracles) เป็นเครื่องเสริมความหวังอันแรงกล้าของชาวยิวโดยเฉพาะชาวยิวแห่งนครเยรูซาเล็ม (Jerusalem) คำสอนของพระเยซูมุ่งหมายทางธรรม มิได้ข้องเกี่ยวกับทางโลก โดยเฉพาะการเมืองเลย กล่าวคือ มิได้มุ่งหมายจะเสด็จมาโปรดชาวยิวเพื่อปลดแอกชาวโรมันกดขี่ พระองค์มิได้มุ่งหมายที่จะเป็นผู้ปลดแอก (Liberator) ตามที่ชาวยิวคาดหวัง หากแต่มุ่งหมายจะช่วยมนุษย์ให้รอดจากบาป (Messiah) เป็นสำคัญ

ศาสนาคริสต์ได้แปรเปลี่ยนจากเดิมเป็นนิกายหนึ่งของชาวยิว (Jewish sect) กลายมาเป็นศาสนา การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้เพราะชุมชนยิวมีประเพณีปฏิบัติศาสนกิจในครอบครัวและมีการประชุมอ่านพระคัมภีร์ในอาคารพิเศษ เรียกการประชุมแบบนี้ว่า ธรรมสถาน (Synagogues) การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้อีกเพราะศาสนาคริสต์ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเมืองแบบเฮลเลนนิสติก (Hellenized urban culture)

ศาสนาคริสต์แพร่หลายอย่างรวดเร็วในมวลหมู่ชาวยิว ความหวังว่าพระเยซูคือพระเจ้าผู้มาโปรดได้เร่งเร้าอารมณ์ความรู้สึกชาวยิวอย่างร้อนแรงที่จะให้พระเยซูทรงแสดงอำนาจเป็นปาฏิหาริย์ จนบางครั้งความเร่าร้อนกลับกลายเป็นการจูดชนวนก่อเกิดกบฏขึ้น ดังที่เกิดกบฏขึ้นใน ค.ศ. 66 นครโรมต้องยึดนครเยรูซาเล็ม ทำลายวัดวาอาราม และแยกสลายฝูงชนคริสต์ นับแต่นั้น ศาสนาคริสต์ก็ถูกตัดขาด ไม่มีสิ่งใดเป็นสายใยเชื่อมกับศาสนายูดาห์ ศาสนา

¹⁴ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้คำ “Christianity.”

คริสต์ต้องพัฒนาไปตามลำพัง โดยพระเยซูเองต้องทรงเผชิญชาวโรมันต่อต้านอย่างรุนแรง และชาวยิวเร่งเร้าการกอบกู้เอกราช

เมื่อเผชิญสถานการณ์ที่มีฝูงชนิวศรัทธาพระเยซูแรงกล้าจนอาจนำไปสู่การลุกฮือ อันเป็นการบ่อนทำลายกฎหมาย ระเบียบแบบแผนและความสงบเรียบร้อย ปอนติอุส ปิลาต (Pontius Pilate) ผู้ว่าราชการ (Procurator, ผู้ว่าราชการมณฑลเล็ก ๆ) ก็ตัดสินใจที่จะตัดไฟเสียแต่ต้นลมด้วยการประหารชีวิตพระเยซูตามประเพณีโรมันคือ การตรึงไม้กางเขน (Crucifixion) เมื่อสิ้นพระชนม์ไปแล้วสามวัน พระเยซูได้ทรงกลับเป็นขึ้นจากการสิ้นพระชนม์ (Resurrection) และได้เสด็จปรากฏพระองค์หลายครั้งต่อบรรดาศาสดา นับแต่นั้นมา ศาสนาคริสต์ก็ทวีพลังกล้าแข็งขึ้นด้วยแรงศรัทธาในหลักธรรมและความเพียรวิริยะของบรรดาอัครสาวกที่จะประกาศพระศาสนาต่อไป แม้จะไร้พระเยซูเป็นหลักชัยแล้วก็ตาม

2. ความเชื่อและคำสอน

ศาสนาคริสต์ได้พัฒนาหลักธรรมคำสอนพื้นฐานที่สุดมาจากศาสนายูดาห์ (Judaism) ของชาวยิว ความคิดหลักและเรื่องปรัมปราเทพนิยายถูกหยิบยืมไปใช้และแปรเปลี่ยนไปจนกลายเป็นความคิดหลักทั่วไปและเรื่องปรัมปราเทพนิยายทั่วไป ท้ายสุด ความคิดและเรื่องปรัมปราก็เป็นพลังอำนาจของโลก (World forces)

2.1 อิทธิพลของศาสนายูดาห์

ศาสนายูดาห์แต่เดิมเป็นเพียงศาสนาเอกเทวนิยม (Monotheism) ธรรมดาทั่วไปในท่ามกลางศาสนามากมายในโลกโรมัน ต่อมา ลัทธิเอกเทวนิยมได้พัฒนาถึงขั้นมีความคิดหลักว่าด้วยพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียวผู้ทรงพระสรรพเดชานุภาพ (Idea of one-all powerful God) พระเป็นเจ้าทรงเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่งในสากลโลกและทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระเป็นเจ้า ต่อมา มนุษย์ทำแต่บาปเป็นอาชิต พระเป็นเจ้าทรงรักมนุษย์คนบาป จึงทรงเป็นพระผู้ไถ่บาป (Redeemer) ให้แก่มนุษย์เพื่อให้สังคมมีสันติสุขดังเดิม โดยทรงทำพันธสัญญา (Covenant) กับชาวยิวอิสราเอลให้เป็นผู้นำพระพรคือ ข่าวกการที่พระเป็นเจ้าจะทรงไถ่บาปให้

แก่มนุษย์ ไปสู่โลก พระเป็นเจ้าได้ทรงประกาศพระประสงค์ให้มนุษย์ทราบเป็นบัญญัติ 10 ประการ (Ten Commandments) ให้ชาวยิวยึดถือปฏิบัติตาม¹⁵

ความคิดเรื่องพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียวเป็นความคิดที่เกิดขึ้นในสมัยที่จักรวรรดิบาบิโลเนีย (Babylonia) พิชิตนครเยรูซาเล็ม แล้วบังคับอพยพชาวยิวไปนครบาบิโลน การบังคับอพยพไปเช่นนั้นบีบบังคับให้ชาวยิวเห็นความสำคัญของการสืบต่อเนื่องของคำสอน ศาสนาและชีวิต

ตามศาสนายูดาห์ พระเป็นเจ้าทรงทำพันธสัญญา (Covenant) ผูกมัดกับประชาชนที่ทรงคัดเลือกไว้แล้ว (The chosen people, มนุษย์ผู้ทำดีและรักพระเป็นเจ้า) ว่า พระเป็นเจ้าทรงชี้ทางให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติชอบและยึดมั่นในกฎแห่งพระเป็นเจ้า (Law) ถ้าเมื่อใดละเมิดกฎ จะถูกลงโทษ ชาวยิวจึงต้องจดจำและจดบันทึกเป็นประวัติศาสตร์เพื่อมิให้ประวัติศาสตร์จืดจาง

ประวัติศาสตร์มิได้เป็นแต่เพียงแสดงเหตุการณ์และเรื่องราวธรรมดาทั่วไปเท่านั้น หากแต่ประวัติศาสตร์มีความหมายสำคัญกว่านั้นด้วย เพราะประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า พระเป็นเจ้า (God) คือ พระผู้กระทำ ทรงเป็นเหตุให้เป็นไปโดยทรงเป็นพระผู้สร้างเหตุการณ์ให้เกิดขึ้นและดำเนินไปตามแผนการและพระประสงค์งานหมายของพระเป็นเจ้า พระองค์จึงทรง “เป็นเบื้องต้นและเบื้องปลาย เป็นปฐมและอวสาน”¹⁶ ประวัติศาสตร์คือละครฉากใหญ่ของจักรวาล (Cosmic drama) ถ่ายทอดให้เห็นทั้งแผนการ พระประสงค์และพระสรรเพชญานุภาพของพระเป็นเจ้า ชาวยิวสามารถสังเกตเห็นแบบอย่าง (Pattern) นั้นในประวัติศาสตร์และสามารถประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามตัวอย่างที่ดีในประวัติศาสตร์ ชีวิตจึงมิได้เลื่อนลอยหากแต่มีความหมายอย่างแท้จริง เป็นชีวิตที่หมายมุ่งไปสู่วันข้างหน้ามากกว่าวันนี้

ศาสนายูดาห์มีคัมภีร์สำคัญคือ ชุดพระบัญญัติ (Torah) และทาลมุด (Talmud) ชุดพระบัญญัติคือชุดคำสอนของโมเสส (Moses) ผู้รับบัญญัติ 10 ประการจากพระเป็นเจ้า ทาลมุดคือประชุมหนังสือตีความหมายชุดพระบัญญัติ โมเสสได้เผยแพร่วินัยบัญญัติ 10 ประการ และ

---

¹⁵ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้คำ “Judaism.”

¹⁶ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้คำ “Jesus Christ.”

จดพระบัญญัติ (law) เป็นกฎบังคับใช้สำหรับชาวยิวอิสราเอล ทั้งบัญญัติ 10 ประการและกฎข้อบังคับ เป็นหลักศาสนาและหลักศีลธรรมที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความคิดว่าด้วยพระเป็นเจ้า บรรดายิวผู้นับถือศาสนายูดาห์อยู่ร่วมกันเป็นประชาคม มีที่ประชุมเป็นธรรมสถาน (Synagogue) เป็นศูนย์กลาง ยึดถือกฎหมายเฉพาะของตนเองและมีระบบปฏิทินเฉพาะ ในระยะแรก ประชาคมยิวยังมีความเสมอภาคทางการเมืองเหมือนพลเมืองทั่วไป แต่ต่อมา ประชาคมมีคุณลักษณะเฉพาะแตกต่างหากออกจากประชาชนทั่วไป

หลักธรรมคำสอนของศาสนายูดาห์และวิถีชีวิตโคดเคียวโคดเด่นแบบชาวยิวดังกล่าว มีอิทธิพลมากต่อพัฒนาการของศาสนาคริสต์ จนอาจจะนับได้ว่า ศาสนาคริสต์ก่อเกิดขึ้นมาจากศาสนายูดาห์

2.2 ความคิดว่าด้วยพระเป็นเจ้าคทิสต์

ลัทธิเอกเทวนิยมแบบคริสต์เป็นลัทธิที่สืบต่อจากลัทธิเอกเทวนิยมแบบศาสนายูดาห์ ในระยะแรก ชาวคริสต์ถือคริสต์แต่ก็ยังมีบูชานักบุญและเทวดา (Angels) แต่ต่อมา ศาสนจักรได้พยายามชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์ปลอดพ้นจากการบูชารูปเคารพ

ศาสนาคริสต์มีลักษณะเป็นเอกเทวนิยม เพราะมีการนับถือบูชาพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียวผู้ทรงไว้ซึ่งอูตรภาวะ (Transcendent deity) พระเป็นเจ้าทรงเป็นพระเป็นเจ้าสากล (Universal) เพียงหนึ่งเดียว (One) ทรงเป็นพระสัพพัญญู (Omniscient) รอบรู้ในแหล่งหล้า ทรงไว้ซึ่งพระสรรพเดชานุภาพ (Omnipotent) และความยิ่งใหญ่รุ่งโรจน์ พระเป็นเจ้าทรงเป็น “องค์สมบูรณ์ครบถ้วนโดยพระองค์เอง ทรงพระชนม์อยู่เป็นนิรันดร์ ทรงเป็นผู้สร้างและครอบครองสากลจักรวาล ทรงเป็นเจ้าเหนือความคิดและการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์และทรงประกอบสรรพกิจให้ไปสู่เป้าหมายของการสร้าง”¹⁷ พระเป็นเจ้าจึงทรงเป็นที่มาแห่งชีวิต คือ ทรงเป็นพระผู้สร้างจักรวาลและชีวิตทั้งหมด จึงทรงเป็นปฐมเหตุสากล (Universal cause) นี้คือระเบียบแบบแผนของพระเป็นเจ้า (Divine Order) เหตุการณ์ทั้งหลายในสากลโลกล้วนอยู่ภายใต้ปฐมเหตุสากล สรรพสิ่งและสรรพชีวิตย่อมเป็นไปตามแผนการของพระเป็นเจ้า (Divine Providence)

---

¹⁷ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำ “God.”

เมื่อศาสนาคริสต์แตกนิกายใน ค.ศ. 1054 และในศตวรรษที่ 16 แล้ว ความคิดเรื่อง พระเป็นเจ้าจะมีลักษณะรายละเอียดแตกต่างกันไปตามนิกายที่ต่างกัน

2.3 ความรอด (Salvation)

พระเป็นเจ้าทรงสร้างจักรวาล โลกและสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ (Image of God) พระเป็นเจ้าทรงเป็นทั้งพระผู้สร้างและพระผู้อภิบาลรักษามนุษย์ ทรงกำหนดให้มนุษย์มีชีวิตเป็นนิรันดร์ในอนาคต แต่อาดัม (Adam) และอีฟ (Eve) มนุษย์โลกคู่แรกได้ตั้งใจทำผิดบาป ทำให้มนุษย์สูญเสียชีวิตเป็นนิรันดร์ในอนาคต มนุษย์คู่แรกยังเป็นผู้นำสิ่งชั่วร้ายและความตายมาสู่โลก มนุษย์กลายเป็นคนบาป มีความสัมพันธ์ห่างเหินและเอาใจออกห่างจากพระเป็นเจ้า ต้องทนทุกข์ทรมาน

พระเป็นเจ้าทรงรักมนุษย์ มีพระประสงค์ที่จะทรงไถ่บาปให้แก่มนุษย์ จึงทรงเตรียมการให้มนุษย์รอดจากบาป (Salvation) โดยทรงเลือกอับราฮัม (Abraham) ชาวยิวให้เป็นต้นตระกูลของอิสราเอล (Israel) มีพันธกิจสำคัญคือ เป็นผู้นำพระพรคือ ความรอดไปสู่มวลมนุษยโลก และพระเป็นเจ้าได้ประทานพระบุตรให้เสด็จมาอุบัติในร่างมนุษย์ (Incarnate) เป็นพระเยซูเพื่อจะเสด็จมาไถ่บาปให้แก่มนุษย์ จะทรงช่วยมนุษย์ให้รอดจากบาป (Savior) โดยการทำให้มนุษย์มีลักษณะตามพระฉายาแห่งพระเป็นเจ้า ได้ร่วมใช้พยานภาพความเป็นอมตะของพระองค์ ถวายทอดคุณงามความดี (Merit) และพลั้งให้มากเพียงพอที่จะทำให้มนุษย์แน่ใจได้ว่าจะรอดจากบาป นอกจากจะรอดจากบาปแล้ว พระเยซูยังจะทรงชี้ทางให้มนุษย์ไปสู่ชีวิตที่เป็นสุขภายหลังความตาย ทั้งนี้ มนุษย์เองก็ต้องมีศรัทธาความเชื่อ (Faith) รับศีลล้างบาป (Baptism) และเข้าร่วมในศาสนจักร มวลมนุษย์จะได้รับโอกาสเข้าร่วมในความรอดจาก บาปที่พระเป็นเจ้าได้ประทานแก่มนุษย์โดยผ่านพระเยซู พระเยซูจะทรงปลดปล่อยมนุษย์จากบาป (Messiah) มนุษย์จะรอดจากบาป มีชีวิตใหม่ที่ถูกต้อง เป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิต (Conversion) ให้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างมา และมีชีวิตเป็นนิรันดร์ในอนาคต พระเยซูคือพระผู้ไถ่บาป (Savior) และพระผู้ช่วยมนุษย์ให้รอดจากบาป (Messiah) พระเยซูคือพระเป็นเจ้า ทรงเป็นความรอด

วิทยาการว่าด้วยความรอด (Soteriology) แบบศาสนาคริสต์แสดงให้เห็นว่า มนุษย์จะบรรลุถึงความรอดได้ก็โดยต้องหวังพระกรุณาของพระเยซูคริสต์เท่านั้น พระเยซูจะต้อง

ทรงไถ่บาปให้แก่มนุษย์ มนุษย์จึงจะรอดจากบาป ความรอดตามคคิตคริสต์นี้โดยเนื้อแท้แล้ว มีที่มาจากความคิดหลากหลายของชาวกรีก

2.4 ความคิดเรื่องตรีเอกภาพ (Trinity)

ในกระบวนการเพื่อความรอดจากบาปนั้น พระเป็นเจ้าได้ประทานพระบุตรให้เสด็จมาอุบัติในร่างมนุษย์เป็นพระเยซู พระเยซูทรงเป็นมนุษย์แท้ พระเยซูมิได้ทรงเป็นมนุษย์ผู้ไถ่บาปให้แก่มนุษย์และพิชิตความตายเท่านั้น หากแต่ยังทรงเป็นพระเป็นเจ้าด้วยตามความคิดว่าด้วยตรีเอกภาพแห่งพระเป็นเจ้า

แม้ลัทธิเอกเทวนิยมจะถือว่า มีพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียว แต่พระองค์ทรงเปิดเผยพระองค์ในกรณียกย่องในสามพระบุคคลคือ

1. พระบิดา พระผู้ทรงสร้าง ทรงครอบครองสากลจักรวาลและทรงกระทำพระกรณียกิจ
2. พระบุตร พระผู้ทรงมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อไถ่มนุษย์จากบาป
3. พระจิต (คาทอลิก) หรือพระวิญญาณบริสุทธิ์ (โปรเตสแตนต์) พระผู้ทรงกระทำพระกรณียกิจโดยอภินิหารในชีวิต ในจิตใจและในเหตุการณ์ โดยมนุษย์สามารถรู้ฤทธิ์อำนาจได้ เห็นการมหัศจรรย์ต่าง ๆ ได้ และมีประสบการณ์ได้”¹⁸

พระบิดา พระบุตรและพระจิต ต่างก็ทรงเป็นพระเป็นเจ้าสมบูรณ์ที่สุด เมื่อพระบุคคลทั้งสามรวมกัน ก็เป็นพระเจ้าองค์เดียวสมบูรณ์ มิใช่มีพระเป็นเจ้าสามองค์ตามนัยของลัทธิพหุเทวนิยม เมื่อพระบุตรเสด็จอุบัติในร่างมนุษย์เป็นพระเยซู จึงทรงเป็นทั้งมนุษย์และพระเป็นเจ้า

ความคิดเรื่องพระเป็นเจ้าและตรีเอกภาพได้สร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างเทพกับมนุษย์ กล่าวคือ ความสัมพันธ์แต่เดิมระหว่างเทพกับมนุษย์ผู้ช่วยตนเองมิได้ เป็นความสัมพันธ์ที่มีช่องว่าง (Gap) คตินรเทพ (A God-man) ผู้อวตารลงมาในร่างมนุษย์เพื่อนำมนุษย์ไปสู่ความรอดจากบาป (Salvation) เป็นคตินิยมที่สามารถเติมช่องว่างนั้นให้เต็มได้ อีก

¹⁸ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายได้คำว่า “trinity.”

ประการหนึ่ง การที่เทพผู้มีอัครภาวะเหนือธรรมชาติ (Transcendent deity) ร่วมกับพระเทพผู้อวตาร (God incarnate) ดูเหมือนจะสอดคล้องกันยาก แต่ในทางปฏิบัติ กลับมิได้เป็นเช่นนั้น เอกเทวนิยม (Monotheism) สามารถรวมกับพหุเทวนิยมได้อย่างเหมาะสมอย่างยิ่ง

2.5 การไถ่บาปเพื่อความรอด

พระเยซูได้ทรงอุทิศพระองค์เองเป็นเครื่องบูชาเพื่อลบล้างบาปของมนุษย์ โดยทรงยินยอมเสียดชะพระชนม์ชีพให้ถูกตรึงไว้กับไม้กางเขน (Crucifixion) จนสิ้นพระชนม์ เป็นการสิ้นพระชนม์แทนมนุษย์ ถือว่าเป็นการทดแทนบาป (Atonement) ทำลายบาปที่กีดกันมนุษย์ “เปิดหนทางใหม่ให้มนุษย์กลับมาสารภาพบาป รับการอภัยโทษและคืนดี (Reconcile) กับพระเป็นเจ้า กับมีความสัมพันธ์อย่างถูกต้องกับพระเป็นเจ้าและเพื่อนมนุษย์”¹⁹

เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว สามวันต่อมา พระเป็นเจ้าได้โปรดให้พระเยซูคืนพระชนม์ การคืนพระชนม์ (Resurrection) เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระเยซูทรงเอาชนะความตาย มนุษย์ผู้ได้รับการไถ่บาปย่อมมีชัยชนะเหนือความตายด้วย กล่าวคือ มนุษย์ได้รับชีวิตอันนิรันดร์จากพระเยซู²⁰ พระเยซูได้เสด็จปรากฏพระองค์หลายครั้งแก่บรรดาสาวกผู้เฝ้ารอคอยการคืนพระชนม์ เป็นการพิสูจน์ยืนยันให้เป็นที่ประจักษ์แก่บรรดาสาวกว่า พระเยซูคือพระบุตรแท้จริงผู้เสด็จมาไถ่บาปให้แก่มนุษย์ (Messiah) พระองค์จะประทานชีวิตอันนิรันดร์แก่ผู้ที่ศรัทธาพระองค์เท่านั้น ในการคืนพระชนม์ยังเป็นเครื่องพิสูจน์อีกว่า พระเยซูมิได้ทรงเป็นมนุษย์แท้เพื่อเอาชนะความตายได้เท่านั้น หากแต่พระองค์ยังทรงเป็นพระเจ้าด้วย

2.6 การพิพากษาครั้งสุดท้าย

เมื่อถึงวันสิ้นโลก พระเป็นเจ้าจะประทานคำพิพากษาเป็นครั้งสุดท้าย การพิพากษาจะเกิดขึ้นภายหลังจากการที่พระเยซูคริสต์เสด็จมาเป็นครั้งที่สอง (The Second Coming, parousia) บรรดาผู้ที่ตายไปแล้วและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะมาประชุมพร้อมเพรียงกันเพื่อรับคำพิพากษาจากพระเยซูคริสต์ พระเยซูจะทรงพิพากษาผู้คนทั้งหมดโดยพิจารณาเงื่อนไขต่อไปนี้ เป็นเกณฑ์คือ ผู้นั้นอุทิศตนแก่พระศาสนาและถวายอุทิศแด่พระผู้เป็นเจ้าอย่างน้อยเพียงใด เข้าร่วมการ

¹⁹ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำ “reconciliation.”

²⁰ Ibid., ภายใต้อำ “resurrection.”

พิศิตต่อพระเป็นเจ้าหรือไม่ (Holiness) มีความเชื่อถือศรัทธา (Faith) มากน้อยเพียงใด และรักพระเป็นเจ้าหรือไม่ อุทิศตนเพื่อการกุศลแก่เพื่อนมนุษย์มากน้อยเพียงใด เงื่อนไขดังกล่าวเป็นเกณฑ์ เพราะถ้าผู้ใดประพฤติตนตามเกณฑ์ ความประพฤติของผู้นั้นย่อมมีศีลธรรม อุทิศตนต่อพระเป็นเจ้า การรวม (Union) กับพระเป็นเจ้าย่อมทำให้ชีวิตของผู้นั้นเต็มไปด้วยความเสียดสและเต็มไปด้วยลัทธิพิธีบูชาพระเป็นเจ้า (A cultic sacrifice)

บรรดาผู้คนที่ทั้งคนเป็นและคนตายจะรับคำพิพากษา บรรดาผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือ (The saved) จะมีกายและวิญญาณรวมกันเพื่อประสบนิมิต (Vision) อย่างปลื้มปิติเปี่ยมสุข และจะมีความสุขสิ้นเหลือเป็นนิรันดรจากการรวมกับพระเยซูคริสต์ ผู้ที่ต้องโทษนรก (the damned) มีกายและวิญญาณรวมกันเพื่อทนทุกข์ทรมานเป็นนิรันดร ผู้ที่ยังอยู่ในแดนชำระบาป (Purgatory) จะมีกายและวิญญาณรวมกันและได้รับความสุขสมจากการประสบนิมิต

เมื่อมีการพิพากษา ยุคเก่าได้สิ้นสุดลง เป็นจุดเริ่มต้นของความรอดนิรันดร อาณาจักรของพระเป็นเจ้า (Kingdom of God) ที่ตั้งอยู่ในจิตใจของมนุษย์จะสมบูรณ์อย่างแท้จริง

2.4 ศีลธรรมจรรยา

ศาสนาคริสต์มีประมวลศีลธรรมจรรยา เป็นประมวลจริยธรรม (Ethical code) มนุษย์ต้องทำดีจนเป็นนิสัย คุณธรรมตามคตคริสต์มี 2 ประเภท ได้แก่

1. คุณธรรมเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า มี 3 ประการคือ ความเชื่อ (Faith) ความวางใจ (Hope) และความรัก (Love)

2. คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral virtues) มี 4 ประการ คือ ความรอบคอบ (Prudence) ความยุติธรรม ความกล้าหาญ และความดีพอประมาณ (Temperance)²¹

คริสต์ศาสนิกชนผู้ปรารถนาที่จะบรรลุความรอดเพื่อมีชีวิตนิรันดรในอนาคต ย่อมต้องประพฤติดีปฏิบัติชอบ รักพระเป็นเจ้า มีความศรัทธาในพระเป็นเจ้า มีชีวิตที่ถูกต้องตรงตามที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างมา และอุทิศตนเพื่อพระเป็นเจ้าและพระศาสนา ความรอดเป็นนิรันดร (Eternal salvation) จึงรวมกันอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมากกับประมวลจริยธรรม ความปรารถนาที่จะเป็นมนุษย์ตามพระฉายาแห่งพระเป็นเจ้าและการจัดตั้งองค์กรศาสน

---

²¹ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้อำ “virtue.”

จักรย่อมเอื้ออำนวยคุณประโยชน์ให้ศาสนาคริสต์สามารถผูกมัดคริสต์ศาสนิกชนให้ผูกพันกับศาสนา ศาสนาสามารถครอบงำชีวิตประจำวันของศาสนิกชนได้อย่างมั่นคงกว่าการใช้ลัทธิพิธี (Cult) ยึดเหนี่ยวค้ำที่ศาสนาที่ล้าสมัยใช้มาก่อน ทั้งนี้ มีข้อควรพิจารณาด้วย ศาสนาสามารถครอบครองชีวิตจิตใจผู้คนได้เพราะคริสต์ศาสนิกชนเชื่อว่า ผู้ใดศรัทธาพระเป็นเจ้าอย่างแท้จริง ย่อมได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในอาณาจักรของพระเป็นเจ้า อาณาจักรนี้ตั้งอยู่ในจิตใจของมนุษย์เอง ผู้ที่นับยอมได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองของพระเป็นเจ้าแล้ว และบรรลุถึงความรอด

พระวรสาร (The Gospels) ยืนยันแสดงความคิดที่รู้จักกันทั่วไปในศาสนายูดาห์ในสมัยของพระเยซูเอง ชาวคริสต์ถือว่า เหตุการณ์ที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างจักรวาลและชีวิตทั้งหลาย (Creation) เหตุการณ์ที่พระเป็นเจ้าประทานพระบุตรมาเกิด (Incarnation) เป็นพระเยซู และเหตุการณ์วันที่พระเป็นเจ้าเสด็จมาอีกครั้งในวันพิพากษาสุดท้าย (The Last Day หรือ The Last Judgement) ล้วนเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีคุณลักษณะเฉพาะ (Unique events) ให้ทั้งความหมายและความหวังแก่ชีวิตมนุษย์

2.8 คัมภีร์

พระเยซูคริสต์เสด็จสิ้นพระชนม์โดยมิได้ทรงมีพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ใดตกทอดมา คำสอนของศาสนาคริสต์มีเนื้อหาหลักอยู่ที่ พระวรสาร (The Gospels) พระประวัติของพระเยซูซึ่งแต่งขึ้นภายหลังในปลายศตวรรษที่ 1 จดหมาย (Letters) เรื่องเล่า (Narratives) และเรื่องเกี่ยวกับนิมิต (Visions) ที่บรรดาศาสดาแต่ง การแสดงธรรมจะเสนอหลักธรรมคำสอนที่สอดคล้องต้องกันกับลัทธิประเพณีของคัมภีร์ยิว (Jewish scriptures) คัมภีร์หลักของศาสนาคริสต์คือ คัมภีร์ไบเบิล (Bible) ประกอบด้วยคัมภีร์ต่อไปนี้

1. คัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม (Old Testament) คัมภีร์ชุดนี้เป็นคัมภีร์ของศาสนายูดาห์ มี 39 เล่ม หัวเล่มแรกเป็นชุดพระบัญญัติ (Torah, "the Law") พรรณนากำเนิดของชนชาวยิว เล่มต่อไปเป็นเรื่องผู้เผยพระวจนะ (The Prophets) ซึ่งว่าด้วยการตั้งถิ่นฐาน ประวัติศาสตร์อาณาจักรอิสราเอลและอรรถกถาการเผยพระวจนะ (Prophetic commentaries) เล่มที่เหลือเป็นบทนิพนธ์ บทเพลงสดุดี (Psalm) Job และ Daniel ชาวคริสต์ได้เพิ่มประวัติศาสตร์ศาสนา (Sacred history) ในคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม

2. คัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (New Testament) เป็นประจุมบทนิพนธ์ของชาวคริสต์ คัดสรรมาแล้วเฉพาะฉบับที่สอดคล้องกับหลักคำสอน (Doctrine) ของศาสนจักร ที่สำคัญได้แก่

2.1 พระวรสาร 4 (The Four Gospels) ผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่จะให้ความมั่นใจว่า ผู้ศรัทธาควรเรียนรู้ความจริง ประวัติศาสตร์ในเรื่องพระเยซูในพระวรสาร 4 และประวัติศาสตร์ในคัมภีร์ไบเบิลส่วนที่เป็นคัมภีร์ยิว ถือเป็นประวัติศาสตร์เดียวที่แท้จริง (Authentic) ว่าด้วยวิวัฒนาการหรือการเสด็จปรากฏพระองค์ของพระเป็นเจ้า (God's revelation) สำหรับมวลมนุษยย์ เรื่องราวส่วนใหญ่ของพระเยซูในพระวรสาร 4 เป็นเพียงการยืนยันในความคิดที่คุ้นเคยกันอยู่แล้วในศาสนายูดาห์ในยุคสมัยของพระเยซู

2.2 บทบัญญัติของอัครสาวก (Acts of Apostles) แสดงความเป็นมาของศาสนจักรในสมัยแรกเริ่ม

2.3 จดหมาย (Epistles) ส่วนใหญ่เป็นจดหมายของนักบุญปอล (St. Paul) ว่าด้วยการปฏิบัติบูชา (Worship) ความประพฤติและการจัดตั้งสำหรับประชาคมคริสต์ในสมัยแรกเริ่ม

2.4 บทนิพนธ์ว่าด้วยวิวัฒนาการ (The Book of Revelation) พรรณนาในลักษณะของการเผยพระวจนะว่าด้วยการสิ้นสุดของโลก (The end of the world)

3. คัมภีร์นอกสารบบ (Apocrypha) มี 12 เล่ม รวมอยู่ใน Septuagint ซึ่งเป็นคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมฉบับแปลภาษากรีก (แปลในระหว่างศตวรรษที่ 3-2 ก.ค.ศ.) ที่ใช้กันในสมัยแรกเริ่ม คัมภีร์นอกสารบบไม่มีในคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม คริสตจักรไม่ยอมรับคัมภีร์นั้น

คัมภีร์ไบเบิลเป็นคัมภีร์มีฉบับภาษาฮีบรู อารามิก (Aramic) และฉบับภาษากรีกใน ค.ศ. 405 นักบุญเยโรม (Jerome) ได้แปลคัมภีร์ไบเบิลเป็นฉบับพื้นเมืองภาษาละติน (The Vulgate Bible) คริสตจักรโรมันคาทอลิกต่อมาได้รับรองฉบับภาษาละตินนั้นเป็นฉบับทางการ

เมื่อพิจารณาหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาคริสต์แล้ว จะเห็นได้ว่า ศาสนาคริสต์ได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดและความเชื่อของศาสนายูดาห์มาก ความคิด ความเชื่อและ

ลัทธิเอกเทวนิยมแบบศาสนายูดาห์ล้วนถูกพัฒนาจนแปรเปลี่ยนไปกลายเป็นแบบศาสนาคริสต์ไปตามที่ได้บรรยายมาแล้ว ในศตวรรษที่ 2 ศาสนาคริสต์มีคำสอน ความเชื่อและค่านิยมของสารบบของพระคัมภีร์ (the scriptural canon) และคติความรอดแบบศาสนาคริสต์ ทำให้ศาสนาแยกออกจากศาสนายูดาห์ หนีห่างจากความเป็นยิวได้สำเร็จ ปลอดภัยจากลัทธิพิธีลึกลับแบบของโลกเฮลเลนนิสติก แต่ศาสนาคริสต์ก็ไม่มีลักษณะเป็นศาสนาอกริตของศาสนายูดาห์ จึงไม่ถูกกลืนหายไป ในลัทธิประเพณีของศาสนายูดาห์ ความสำเร็จของศาสนาคริสต์คือความสำเร็จทางภูมิปัญญา (Intellectual achievement) สามารถดึงดูดผู้คนที่มีการศึกษาได้

เมื่อถึงศตวรรษที่ 4 แม้ชาวโรมันจะนับถือศาสนาคริสต์ แต่ก็ยังยึดถือจารีตประเพณีโบราณที่มีอิทธิพลของศาสนาปฐมภูมิ โดยมีได้เห็นว่าเป็นการผิดแปลกแตกต่างเป็นตรงกันข้ามหรือเป็นการทรยศ แม้ศาสนาปฐมภูมิและศาสนาคริสต์จะแตกต่างกันเป็นตรงกันข้าม วัฒนธรรมโรมันก็แตกต่างกันข้ามกับวัฒนธรรมของอนารยชน ความแตกต่างเป็นตรงกันข้าม (Contradiction) ถือเป็นส่วนหนึ่งประสานเข้ากับโลกโรมันใหม่ โลกโรมันใหม่นี้มีเอกลักษณ์คือ การเปลี่ยนแปลงรูปร่างอย่างรุนแรงของวัฒนธรรมโรมันและวัฒนธรรมอนารยชน เป็นการเปลี่ยนแปลงภายหลัง ค.ศ. 180 เป็นเวลา 200 ปี

3. การเผยแพร่วัฒนธรรมศาสนาคริสต์

เมื่อพระเยซูสิ้นพระชนม์ บรรดาผู้เชื่อถือศรัทธาพระองค์เป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ศาสนาคริสต์เป็นเพียงนิกายยิวในท่ามกลางนิกายมากมาย บรรดาศิษยานุศิษย์ของพระเยซูเฝ้ารอคอยให้พระเยซูทรงฟื้นคืนชีพปรากฏพระองค์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ตา สามวันต่อมา พระเยซูทรงกลับคืนชีพ เสด็จปรากฏพระองค์แก่บรรดาสาวก แล้วพระเยซูก็เสด็จคืนสู่สวรรค์

พระอัครสาวกนักบุญปอลแห่งตาร์ซุส (Paul of Tarsus, ประมาณ ค.ศ. 5- ประมาณ ค.ศ. 67) ได้ประกาศข่าวดีเรื่องความรอด (Message of salvation) ให้แก่คนทั้งหมด ท่านประกาศว่า มนุษย์ทั้งปวงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพระเยซูคริสต์ (“all are one in Christ Jesus”) นี่คือการจัดตั้งศาสนาคริสต์นิกายหนึ่ง นักบุญปอลได้เปิดโอกาสให้ปวงประชาชาติเข้าใจความลึกลับของการสร้างจักรวาลโลก สรรพสิ่งและสรรพชีวิต เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่แลเห็นกับสิ่งที่แลไม่เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับกาย และความสัมพันธ์ของ

การที่วิญญาณเอาชนะกาย นักบุญปอลได้ทำให้ศาสนาคริสต์ยิ่งใหญ่ มีลักษณะเป็นศาสนาแท้จริงมากกว่าการเป็นเพียงนิกายหนึ่งของชาวยิว โดยการกล่าวอ้างว่า บรรดาผู้เข้ารีตไม่ต้องกลับกลายเป็นชาวยิว นักบุญปอลได้สั่งสอนความเชื่อเรื่องความรอดให้แก่ประชาชนชาติคนทั่วไป ท่านได้จัดตั้งนิกายยิวขึ้นในวัด นิกายใหม่นี้คือ ศาสนาคริสต์

หนึ่งศตวรรษแรกของการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ได้แผ่ข้ามซิมเข้าไปภายในโลกที่เจริญแล้ว โดยการขังรากลึกลงทุกหนแห่ง เริ่มต้นที่บรรดาชุมชนยิว นักบุญปอล (St.Paul) ได้เป็นผู้นำในการจาริกเผยแผ่ศาสนาคริสต์ จัดตั้งศาสนจักร (Churches, เรียกว่า ecclesiae) หรือสมัชชา (Assemblies) ทุกหนแห่ง อีกทั้งได้จัดระเบียบระบบเทววิทยาหรือความเชื่อ (Beliefs) ของศาสนาคริสต์ ในการเผยแผ่คำสอน ท่านได้แสดงอำนาจเป็นปาฏิหาริย์ (“worked wonders”) ให้ผู้คนอัศจรรย์จนบังเกิดความเชื่อถือศรัทธา

ในต้นศตวรรษที่ 2 เริ่มมีชุมชนคริสต์นอกดินแดนปาเลสไตน์ มีการจัดระเบียบการปกครอง โดยกำหนดศีลอนุกรม (Orders) หรือลำดับพิธีแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งในศาสนจักร ในระยะแรกมี 3 ลำดับคือ ตำแหน่งบิชอปหรือมุขนายกมิซซัง (Bishop) ตำแหน่งบาทหลวง (Presbyters, หรือ Priests) และมัคนายกหรือรองบาทหลวง (Deacons) นักบวชตำแหน่งดังกล่าวมีหน้าที่ปกครองทางธรรมมากกว่ามีหน้าที่สักการบูชาและตั้งการพิธี

ศาสนจักรทุกหนแห่ง (Churches) มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีเรื่องเชื่อมที่สำคัญคือ ความเชื่อในหลักธรรม (Faith) พิธีการรับเป็นคริสต์ศาสนิกชนโดยการรับศีลล้างบาป (Baptism) พิธีกรรมของศีลมหาสนิท (Eucharist) และการตั้งพิธีทั้งหลายที่พระเยซูได้ทรงจัดตั้งในคืนที่พระองค์ได้เสวยพระกระยาหารมื้อสุดท้าย (The last supper) พิธีการในคืนนั้นยังคงเป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบต่อมา โดยถือว่าเป็นศีลศักดิ์สิทธิ์หลักใหญ่ (Central sacrament) เครื่องเชื่อมเหล่านี้ทำให้การพระศาสนาสามารถพัฒนาไปได้และทำให้ศาสนจักรสามารถเผยแผ่ศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่ง

ความทรงภูมิปัญญาและความกระรือรือร้นของบรรดาบิดาจารย์ (Fathers) ของสภาสังคายนา มีส่วนสูงใจผู้คนให้เลื่อมใสศรัทธาและทำให้มีการเผยแผ่หลักธรรมไปอย่างกว้างขวาง การเผยแผ่เป็นไปได้รวดเร็วโดยเหตุที่จักรวรรดิมีสันติสุข มีความมั่นคงปลอดภัยและมีระบบการขนส่งคมนาคมทั่วถึงทั้งจักรวรรดิ การเผยแผ่หลักธรรมจึงสะดวกรวดเร็วและ

การเผยแพร่ก็กลายเป็นหน้าที่สำคัญในโครงสร้างของโลกโรมันคลาสสิก ผู้เผยแพร่หลักธรรมใช้วิธีการติดต่อพูดคุยเป็นการส่วนตัวและใช้วิธีเขียนด้วยภาษากรีก ในระยะแรก การเผยแพร่มักอยู่ในยุคสมัยที่ชาวกรีกเองก็แสวงหาหนทางใหม่ในศาสนา ปรัชญากลายเป็นการคิดลึกซึ้งเพื่อแสวงหาหลักธรรมทางศาสนาด้วย ลัทธิวิมตินิยม (Scepticism, ลัทธินิยมเหตุผลและลัทธิสงสัยไว้ก่อน) เป็นที่นิยมกันมากในแวดวงชนกลุ่มเล็ก ๆ อาณาจักรออสเตรเน (Osrhoene) ในซีเรียตะวันออกเป็นแห่งแรกที่เข้ารับเมื่อปลายศตวรรษที่ 2

ในระยะแรก การเผยแพร่วิทยาศาสตร์ดำเนินไปได้ดีพอสมควร เพราะจักรวรรดิโรมันมีขันติธรรม ไม่เบียดเบียนความเชื่อและลัทธิพิธีที่มีหลากหลายในจักรวรรดิ รัฐจะเข้าแทรกแซงถึงขั้นปราบปรามก็เฉพาะเมื่อลัทธินิยมและลัทธิพิธีนั้น ๆ ขัดกฎหมาย ขัดศีลธรรมจรรยา และขัดลัทธิพหุเทวนิยม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความเชื่อและลัทธิพิธีใดก็ตามต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์แห่งรัฐ ดังนั้น ตั้งแต่แรก จักรวรรดิไม่ได้ตระหนักถึงอันตรายของศาสนาคริสต์ เพราะเห็นว่าเป็นความเชื่อและลัทธิพิธีที่ลึกลับประเภทหนึ่งเท่านั้น ผู้นำระดับสูงส่วนใหญ่ก็มองว่าศาสนาคริสต์มีลัทธิพิธีที่ลึกลับที่ขาด ๆ เกิน ๆ ผืนเพียงเท่านั้น การที่ศาสนาคริสต์มีหลักความเชื่อในทิพยภาวะแห่งพระเยซูคริสต์และมีความหวังในการที่จะรอดจากบาป (Salvation) นั้น ไม่ถือว่าเป็นอันตรายต่อรัฐแต่อย่างใด

เมื่อเอากุสตุสเป็นใหญ่ มีพระราชโอรยาบัพฟูศาสนาพหุเทวนิยมดั้งเดิมและสถาปนาลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิ เพราะทรงมั่นพระทัยว่า พหุเทวนิยมดั้งเดิมและลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิสามารถจะคลบคลานให้จักรวรรดิมีความสมบูรณ์พูนสุข ชาวคริสต์มิได้สนองพระราชโอรยานั้น ชาวคริสต์นับถือแต่พระเป็นเจ้าองค์เดียว ไม่รวมในลัทธิพิธีบูชาเทพอื่นใด ชาวคริสต์เหยียดลัทธิพหุเทวนิยมและลัทธิบูชาพระเทพารักษ์ของจักรพรรดิ (Genius, guarding spirit) ตลอดจนความเชื่อผีศาจและลัทธิพิธีทั้งหลายว่า ล้วนเป็นศาสนาปฐมภูมิหรือศาสนาผี (Paganism) ชาวคริสต์ไม่คล้อยตามพระราชโอรยาบัพ ไม่รวมพิธีบูชาเทวดาและบูชาพระเทพารักษ์ในจักรพรรดิ แม้จะยังอยู่ในสังคมโรมันที่เคารพบูชาทวยเทพ บรรพบุรุษและจักรพรรดิก็ตาม ชาวโรมันทั่วไปจึงถือว่า ชาวคริสต์มีความผิดที่เห็นศาสนาสำคัญกว่ารัฐ เห็นพระเป็นเจ้าสำคัญกว่ารัฐ แม้แต่นักปรัชญาสายเฮลเลนนิสติกที่เน้นจริยธรรม (Hellenistic moral philosophers) ก็ประณามว่าศาสนาคริสต์ขาดศีลธรรมจรรยา (Immoral) ไม่นับชาเทวดา (Atheistic) เพราะไม่

ร่วมลัทธิพิธีบูชาเทวดาและจักรพรรดิ กระแสต่อต้านค่อย ๆ รุนแรงขึ้นตามลำดับเมื่อเห็นศาสนาคริสต์ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่หลักธรรม

กลุ่มแรกที่เล็งเห็นอันตรายของศาสนาคริสต์คือ ชาวิว พระเจ้าเฮอร์อด อากริปปา (Herod Agrippa) ตรีศตั้งให้ปราบปรามกำจัดชาวคริสต์ในเยรูซาเล็ม กรุงโรมเองก็เริ่มถือว่าชาวคริสต์เป็นกลุ่มชนผิดกฎหมาย (Illegal) ไม่มีสิทธิได้รับการปกป้องคุ้มครอง ประชาชนทั่วไปเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวคริสต์ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย และได้จัดตั้งรวมตัวกันเพื่อกดขี่ข่มเหงชาวคริสต์ถึงขั้นปราบปราม แม้จนถึงการฆ่าล้างบาง (Massacre) โดยรัฐรู้เห็นเป็นใจอยู่ในที่กับกระบวนการกำจัดชาวคริสต์แบบนี้ (Pogroms, an organized persecution and massacre)

เมื่อมีเหตุร้ายแรงเกิดขึ้นในสังคม ชาวโรมันมักโทษว่าชาวคริสต์เป็นต้นเหตุทำให้ฟ้าดินลงโทษ หรือกล่าวโทษว่า ชาวคริสต์มีจุดมุ่งหมายชั่วร้ายที่กระทำคุณไสยศาสตร์ หรือกล่าวโทษว่าฝึกฝนในกามารมณ์อย่างวิปริต อาทิ มีความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับผู้ร่วมบิดามารดาเดียวกัน หรือบางครั้งก็รำลือว่า ชาวคริสต์เป็นพวกกินเลือดเนื้อพวกเดียวกัน (Cannibalism) แม้เมื่อเกิดทะเลเพลิงในกรุงโรมใน ค.ศ. 64 จักรพรรดิเนโรก็กล่าวหาชาวคริสต์เป็นผู้วางเพลิง และใช้เป็นเหตุผลชอบธรรมที่จะเริ่มกวาดล้างชาวคริสต์ การปราบปรามชาวคริสต์ครั้งใหญ่เริ่มขึ้นระหว่าง ค.ศ. 298-313 เมื่อบรรดานักบวชกล่าวโทษว่า ชาวคริสต์มาปรากฏกายในพระราชพิธีบวงสรวงสังเวช ทำให้พระราชพิธีขาดความศักดิ์สิทธิ์จนไร้ประสิทธิผลที่จะจัดสิ่งชั่วร้าย

กรุงโรมตระหนักตกตื้นกับการที่มีผู้นับถือคริสต์เพิ่มมากขึ้น กิจกรรมของศาสนาที่ถือว่าเป็นการบ่อนทำลาย (Subversion) คิดล้มล้างอำนาจรัฐ ยิ่งกดขี่ข่มเหง ก็ยังมีผู้นับถือศาสนาคริสต์มากขึ้น ชาวคริสต์หลายคนยอมบูชาเทวดาและจักรพรรดิ และต้องมีหนังสือแสดงรับรองด้วยเพื่อมิให้ถูกกดขี่ข่มเหง แต่ก็มีหลายคนยอมตายดีกว่าจะฝืนพระเป็นเจ้า เพราะมีความเชื่อมั่นว่า ความตายเพื่อศาสนา (Martyrdom) คือการเกิดใหม่ไปสู่ชีวิตใหม่ที่ดีขึ้น เป็นรางวัลชีวิตสำหรับการทนทุกข์และตายเพื่อศาสนา ชาวคริสต์ยังนับว่าชะตาไม่ถึงฆาต เพราะจักรวรรดิปราบปรามไม่ต่อเนื่อง บางครั้งรุนแรง บางครั้งอ่อนล้า รัฐโรมันมิรู้ที่จะจัดการอย่างไรกับศาสนาคริสต์ที่เป็นความเชื่อผิดประหลาดแตกต่างจากความเชื่ออื่น รัฐไม่สามารถที่จะโคตเดี่ยวหรือแยกชนกลุ่มคริสต์ออกมาได้ ทว่าทั้งจักรวรรดิ ผู้นับถือศาสนาคริสต์กันมาก

โดยมีความเชื่อกันว่า ชาวคริสต์ยังรอดและเผยแพร่ศาสนาได้เพราะมีอำนาจเหนือวิญญาณ ไม่กลัวตาย หากกล้าต่อกรต่อต้านการปราบปรามอย่างไม่คิดชีวิต ยิ่งปราบปราม ศาสนาคริสต์ จึงยิ่งแผ่ไพศาล แม้ผู้นับถือจะถือคริสต์เจือไสยด้วยก็ตาม

ท่ามกลางการต่อต้านอย่างยาวนาน ชาวคริสต์เริ่มรวมตัวจัดตั้งเป็นหมู่เป็นเหล่าและคำสอนก็เริ่มมีระบบระเบียบ ชนกลุ่มน้อยคริสต์ได้พัฒนาระบบผู้นำขึ้น ผู้นำชุมชนเป็นผู้นำทางธรรม คือ บิชอปหรือมุขนายกเป็นประธานของพิธีทางศาสนา โดยเฉพาะพิธีมหาสนิทศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้สั่งสอนหลักธรรมและเป็นผู้บังคับใช้พระวินัย มุขนายกมีผู้ช่วยคือบาทหลวง (Presbyters or priests) และรองบาทหลวง (Deacon) มุขนายกต้องเป็นผู้พิทักษ์หลักธรรม เป็นผู้ชี้ขาดความดีความชั่วและความจริงแท้ของหลักธรรม หน้าที่เหล่านี้ทำให้มุขนายกมีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน ต่อมาต้นศตวรรษที่ 2 อำนาจหน้าที่ของมุขนายก (Episcopal authority) ถือกันว่า ก่อกำเนิดมาจากสถานภาพของการเป็นผู้สืบต่อจากพระอัครสาวก (The apostles) โดยเฉพาะมุขนายกแห่งศาสนจักร (The Church) แห่งที่พระอัครสาวกได้สถาปนาขึ้น มีอำนาจหน้าที่พิเศษเหนือศาสนจักรอื่น ๆ ที่มีอายุอ่อนกว่า ศาสนจักรที่พระอัครสาวกได้สถาปนาคือศาสนจักรที่นครเยรูซาเล็ม นครโรม อะเล็กซานเดรียและแอนติออก (Antioch, ในซีเรียปัจจุบัน) มุขนายกของนครทั้ง 4 เรียกว่า อัครบิดร (Patriarch)

ฐานะสูงส่งของมุขนายกและผู้ช่วยได้ทำให้เกิดความโดดเด่นแตกต่างระหว่างนักบวช (Clergy) ผู้ทำหน้าที่ตั้งการพิธีกับฆราวาส (Laity) ชุมชนคริสต์มีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนโรมันระดับครอบครัวคือ มีผู้นำเสมือนหัวหน้าครอบครัว (Roman patriarchal household)

เมื่อถึงต้นศตวรรษที่ 3 ศาสนาคริสต์แพร่หลายเข้าไปในทวีปเอเชีย ส่วนที่เป็นเอเชียย่อยและเข้าไปในทวีปแอฟริกา ใน ค.ศ. 300 มีผู้เข้ารับประมาณ 1/10 ของประชากรทั้งจักรวรรดิ รัฐเริ่มมีความเอื้อเอียงให้ความอนุเคราะห์แม้จนถึงการให้สิทธิพิเศษ (Concessions) แก่ชาวคริสต์ ตั้งแต่ ค.ศ. 300 ในบางรัชกาล จักรพรรดิทรงโอนอ่อนแก่ชาวคริสต์ โดยทรงยอมรับพระเยซูเป็นเทพองค์หนึ่งในมวลหมู่เทพ เท้าที่เช่นนั้นแสดงให้เห็นวัฒนธรรมยิวมีบทบาทร่วมกันกับวัฒนธรรมคลาสสิก นี่ย่อมเป็นส่วนสำคัญยิ่งของเรื่องการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ต่อมา จักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine, ค.ศ. 306-337) มีพระราชโองบายที่จะสร้างสังคมให้มีเอกภาพแน่นอนหา จึงโปรดให้ประกาศกฤษฎีกาแห่งนครมิลาน (Edict of Milan)

ใน ค.ศ. 313 พระราชทานสิทธิพิเศษแก่ชาวคริสต์ให้ได้รับการยกเว้นจากการเข้าร่วมพิธีของศาสนาปฐมภูมิ และโปรดให้นับถือศาสนาได้อย่างเสรี จักรพรรดิคอนสแตนตินได้ทรงทำให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่ถูกต้องตามกฎหมาย ต่อมา ใน ค.ศ. 324 ยังพระราชทานพระราชานุญาตแก่ชาวคริสต์ ศาสนาคริสต์ได้กลายเป็นศาสนาประจำรัฐหรือจักรวรรดิในรัชสมัยของจักรพรรดิธีโอโดซิอุส (Theodosius, ค.ศ. 379-395) เมื่อสิ้นศตวรรษที่ 4 ศาสนาคริสต์ทะยานขึ้นสู่ความยิ่งใหญ่สูงสุด

เมื่อศาสนาคริสต์ยิ่งใหญ่แล้ว ได้ก่อกวนความเชื่อและลัทธิพิธีเก่าแก่ของชาวโรมันว่าเป็นศาสนาผี (Paganism) ห้ามชาวโรมันบูชาทวยเทพและตั้งการพิธีบูชายัญ ชนกลุ่มน้อยยิวซึ่งเคยมีศาสนจักรที่มีเขตการปกครองอิสระ (Patriarchate) ก็ถูกชาวคริสต์ก่อกวนข่มเหง ห้ามชักชวนให้เปลี่ยนศาสนา (Proselytize) และยกเลิกเขตปกครองตนเองเป็นอิสระของศาสนจักร ชาวคริสต์รวมตัวกันจัดตั้งกวาดล้าง (Pogrom) ชนกลุ่มน้อยยิว ชนกลุ่มน้อยยิวถูกขับไล่ไสส่งจนต้องหนีตายไปตั้งถิ่นฐานในเปอร์เซีย

ตั้งแต่รัชสมัยจักรพรรดิคอนสแตนติน ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาของชาวเมือง โดยปราศจากความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชนชั้นสูงในชนบท กระบวนการเข้ารีต (Christianization) ของจักรวรรดิได้ทำให้นครทั้งหลายยิ่งครอบงำชนบทมากขึ้นในสังคมโรมัน เมื่อจักรวรรดิต่อมาอ่อนแอ สูญเสียมณฑลไปมากมาย บรรดานครมีน้อยและนครส่วนใหญ่อ่อนแอไม่สามารถทนทานแบกรับระบอบราชการโรมันได้ สังคมโรมันขาดความสมดุลชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อบรรดานครครอบงำชนบทมากกว่าเดิม

ศาสนาคริสต์เติบโตใหญ่ภายในโลกคลาสสิกแห่งจักรวรรดิโรมัน หล่อหลอมตนเองเข้ากับสถาบันหลักของชาวโรมันจนเป็นเนื้อเดียวกัน ศาสนาคริสต์ได้แผ่ไพศาลโดยผ่านโครงสร้างทางสังคมและทางจิตใจ แต่ก็เป็นสิ่งที่สังเกตได้ชัดเจนว่า ศาสนาคริสต์ไม่มีรากเหง้าอยู่ในบรรดานครที่มีอารยธรรมเฮลเลนิสติกอยู่ในโลกตะวันออก ศาสนาคริสต์กลับมีรากเหง้าอยู่ในวัฒนธรรมศาสนาผีท้องถิ่นมากกว่า ศาสนาคริสต์คือผู้สืบทอดกรุงโรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 2 จัสติน (Justin Martyr) ชาวกรีก-ปาเลสไตน์ผู้พลีชีพเพื่อศาสนา (Martyr) พยายามที่จะชี้แนะแสดงให้เห็นว่า ปรัชญากรีกทรงคุณูปการสูงต่อศาสนาคริสต์ เพราะศาสนาคริสต์มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับลัทธิประเพณีนิยมคลาสสิก

ศาสนาคริสต์ไม่เหมือนศาสนานิกายอื่นตรงที่เติบโตใหญ่จากการเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกกดขี่ข่มเหงปราบปรามจนสามารถยืนหยัดตั้งมั่นได้ด้วยตนเองอย่างมั่นคงถาวร ศาสนาคริสต์ได้ถูกจัดตั้งขึ้นภายในโครงสร้างของจักรวรรดิโรมันในยุคสมัยที่จักรวรรดิเริ่มอ่อนแอ คริสต์จักรจึงมีความผูกพันกับเส้นสายชีวิตของอารยธรรมคลาสสิก และเสริมพลังให้แก่เส้นสายชีวิต ความผูกพันเช่นนี้ย่อมก่อเกิดผลอนันต์ต่อศาสนจักรและต่อโลกด้วย

มีข้อควรคิดด้วยว่า อารยธรรมโรมันมิได้ทำให้เกิดศาสนาร่วมกันของชาวโรมัน (A common religion) ที่หยั่งรากลึกมากเพียงพอที่จะรักษาเอกภาพไว้ได้ในท่ามกลางการเมืองที่แตกแยก ศาสนาคริสต์มาสู่ชาวโรมันในสมัยที่จักรวรรดิจะล่มจมแล้ว ไม่มีข้อโต้แย้งเท่าใดนักกว่า ศาสนาคริสต์จึงรักภักดีต่อจักรวรรดิน้อยเพียงใด โดยมีการยกเอาความเหมือนกันทางด้านวัฒนธรรมของศาสนาคริสต์กับลัทธิประเพณีคลาสสิกเป็นข้ออ้างอิง ศาสนาคริสต์คือผู้รับและสืบสานต่ออุดมการณ์ของโลกเฮลเลนิสติก ชาวคริสต์จึงถูกนับเนื่องว่าเป็นพลเมืองดีด้วย บรรดาบิดาจารย์ (Fathers) จงใจที่จะใช้ปรัชญากรีกเป็นเกราะกำบังเพื่อเอื้ออำนาจการกล่าวถึงหลักความเชื่อที่สามารถทำให้ศาสนาคริสต์มีความเป็นเหตุเป็นผล นักบุญปอลไม่เคยสร้างศาสนาคริสต์ให้เต็มไปด้วยหลักเหตุผลมาก่อน ศาสนาคริสต์มีความสามารถในการปรับปรุงคัดแปลงศาสนจักรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้เข้ารับ คริสต์จักรยินยอมให้ผู้เข้ารับนับถือคริสต์เจ้าไสยศาสตร์ ดำเนินการจัดงานรื่นเริงเทศกาลต่าง ๆ เสียเอง และเข้าครอบครองเทวาลัยให้แปรเปลี่ยนเป็นโบสถ์วิหารคริสต์ จนท้ายสุด ทั้งเทศกาลงานรื่นเริงและเทวาลัยก็แปรเปลี่ยน ได้ชื่อว่าเป็นของชาวคริสต์ไปอย่างกลมกลืนแนบเนียน

ศาสนาคริสต์ค่อย ๆ เหมือนศาสนาอื่น ๆ ของโลกเฮลเลนิสติกมากขึ้นแม้จะมีอิทธิพลพื้นฐานของศาสนายูดาห์ก็ตาม โดยเฉพาะคตินิยมของยิวที่ไม่ยินยอมรับรองหรือผ่อนปรนให้แก่หลักข้อเชื่อ (Creed) อื่น ตั้งแต่แรกแล้วที่ชุมชนคริสต์ผูกพันเป็นหนึ่งเดียวแยกต่างหากอยู่ในสังคมเหมือนชุมชนยิว

ศาสนาคริสต์ทรงพลานุภาพและอิทธิพลแผ่ไพศาลไปทั่วโลกตะวันตกอย่างยาวนานถึง 1,500 ปี เมื่อกำหนดค่านิยมว่าอะไรคือความหมายของยุโรป ? ก็จะได้คำตอบว่า ศาสนาคริสต์คือค่านิยมของยุโรป

4. ความสำเร็จ

ถ้าจะพิจารณาว่า เหตุใดศาสนาคริสต์จึงประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนา น่าจะคำนึงถึงปัจจัยหลายประการเกี่ยวข้องกับสัมพันธกันดังต่อไปนี้

1. หลักคำสอนว่าด้วยพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียว

ศาสนาคริสต์ได้เสนอสอนหลักคำสอนแปลกใหม่ คือ หลักคำสอนว่าด้วยการบูชาพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียว (Doctrine of one God) พระเป็นเจ้ามีธรรมชาติอันแบ่งแยกมิได้ นี่คือหลักคำสอนใหม่แทนหลักคำสอนเดิมของชาวโรมันคือ พหุเทวนิยมแบบกรีกและโรมัน และเอกเทวนิยมหลากหลายของลัทธิพินิธีลีสลับแบบตะวันออก พระเป็นเจ้าของศาสนาคริสต์ทรงเป็นพระบิดาผู้ทรงไว้ซึ่งสรรพเดชะ (The Father Omnipotent) หลักคำสอนเช่นนี้สามารถทำให้ชาวโรมันศรัทธาศาสนาคริสต์อย่างแรงกล้า

2. ศาสนาคริสต์เป็นที่พึงพอใจ ?

ศาสนาคริสต์ได้เสนอตัวบุคคลที่เป็นจริง มีเลือดเนื้อชีวิตจิตใจ เห็นได้ จับต้องได้ คือ พระเยซู พระองค์มิได้ทรงเป็นเทพแบบตำนานเทพนิยายกรีกโรมันที่ไม่ปรากฏตัวตน ไม่มีกำเนิดที่มาที่ไป สถิตอยู่ทั่วไป พระเยซูทรงเป็นพระบุตรในพระตรีเอกภาพ (Trinity) โดยทรงรับเอากายเป็นมนุษย์ด้วยวิธีเหนือธรรมชาติ (Incarnation) พระตรีเอกภาพมีธรรมชาติหนึ่งเดียวคือ ธรรมชาติพระเป็นเจ้าอันแบ่งแยกมิได้ พระเยซูจึงมีธรรมชาติเป็นพระเป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ พระองค์ทรงเป็นพระเป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ พระเยซูทรงเป็นมนุษย์แท้และทรงเป็นพระเป็นเจ้าแท้²² พระองค์มิได้เสด็จมาเพื่อปลดปล่อยประโลมใจชาวโรมันในยามเผชิญภาวะวิกฤติเหมือนทวยเทพทั่วไป หากแต่พระองค์เสด็จมาเพื่อจะไถ่บาป (Redeemer) ให้แก่มนุษย์ด้วย

3. ความรอด (Salvation)

ศาสนาคริสต์เสนอความรอดให้แก่ผู้ศรัทธา มิได้ให้คำมั่นถึงการเสวยสุขในสวรรค์ชั้นฟ้าอันเป็นคำมั่นคายนั่น หากแต่เสนอความรอดจากบาปโดยการที่พระเยซูจะทรงไถ่บาปให้แก่มนุษย์เพื่อให้มีชีวิตใหม่ เป็นการกลับคืนชีพ (Resurrection) โดยเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง

---

²² พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล, ภายได้คำ “incarnation.”

ตามพระฉายาของพระเป็นเจ้า (Image of God) กล่าวคือ มีลักษณะถ่ายแบบมาจากพระเป็นเจ้า เป็นมนุษย์ผู้กลับคืนดีและมีความสัมพันธ์ถูกต้องกับพระเป็นเจ้า

4. หลักการภราดรภาพ (Brotherhood)

ในยามที่เผชิญภาวะวิกฤติในชีวิต มนุษย์ย่อมรู้สึกไร้หลักพึ่งพิงและรู้สึกว่าถูกทอดทิ้ง ศาสนาคริสต์เสนอหลักการภราดรภาพ สอนให้ผู้ศรัทธารักเพื่อนมนุษย์ เห็นความสำคัญของการมีเพื่อนมนุษย์ บรรดาผู้ศรัทธาคือพี่น้องกัน ย่อมมีการสมาคมกันด้วยความรักต่อกัน ความรัก (Agape, คำกรีก) ในนัยของศาสนาคริสต์คือ ความรักที่มนุษย์พึงมีต่อกัน เป็นความรักอีกระดับหนึ่ง ร่องลงมาจากความรักที่พระเป็นเจ้าทรงมีต่อมนุษย์ การสมัครสมานสามัคคี ชุมชนกันนั้นมักเรียกว่า อากาเป (Agape) ซึ่งแปลว่า ความรัก ความเป็นพี่น้องกันเอื้ออำนวย กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ ขจัดความชั่วร้ายและปลดปล่อยมนุษย์จากความตายได้ เพราะความเป็นพี่น้องหมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กันและเป็นเครื่องคลบ้นดาลใจให้ผู้ศรัทธาประพฤติปฏิบัติชอบ

5. ความหวัง

ในยุคสมัยที่จักรวรรดิโรมันอ่อนแอ กฎหมายกับปรัชญาแห่งระเบียบแบบแผนเก่าเริ่มไม่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และไม่ก่อเกิดประโยชน์ไกลผลอันใดแก่ชาวโรมัน ศาสนาคริสต์เสนอความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันใหม่ ให้ความหวังสำหรับประชาชนทั่วไปผู้เป็นคนหัวอ่อนน่วาง่าย อยู่ในโอวาทและเป็นคนต่ำต้อยอ่อนน้อมถ่อมตน ชีวิตประจำวันที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากลำบากยอมทำให้ผู้คนแสวงหาศาสนาแบบใหม่ที่ช่วยชี้ทางให้รอดจากความทุกข์ยาก เป็นความจำเป็นต้องแสวงหาที่พึ่งทางใจ (Spiritual needs) ซึ่งพหุเทวนิยมและลัทธิพิธีลึกลับหลากหลาย ตลอดจนลัทธิพิธีบูชาพระเทพารักษ์ในจักรพรรดิไม่สามารถสนองตอบชาวโรมันผู้ยากไร้ได้

คนยากไร้ยังศรัทธาศาสนาคริสต์ เพราะศาสนาคริสต์มีหลักจริยศาสตร์อันสูงส่ง สง่างาม (A noble ethic) มีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือจากการเผยพระวจนะ (Prophecy) สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ ความเป็นพี่น้องกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งให้คำมั่นสัญญาว่าจะมีชีวิตอันนิรันดรและเป็นสุข เหนือสิ่งอื่นใด คือ ศาสนาคริสต์สอนผู้คนให้คาดหวังถึงการล้มล้างความไม่ยุติธรรมในโลก

6. จริยศาสตร์ในอุดมคติ

พระโองการแห่งพระเยซูและพระจริยวัตรของพระองค์ทำทนายให้บรรดาสาวกและผู้ศรัทธาต้องประพฤติปฏิบัติตนให้บรรลุเป้าหมายแห่งการเป็นคนมีคุณธรรม พระเยซูประกาศข่าวดีว่า “การสำนึกผิด (Repentance) สำหรับอาณาจักรแห่งสวรรค์กำลังจะมาแล้ว” ข่าวดีนั้นทำให้ผู้ศรัทธาตื่นเต้นเร้าใจด้วยความหวังว่าจะรอดจากบาปในอนาคต (Messianic hopes)

7. ประเพณีสังคมสงเคราะห์

ความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในระยะแรกมาจากปัจจัยหนึ่งคือ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เป็นการกุศลอย่างเป็นระบบ (Systematic charity) บทบาทด้านนี้เกือบจะกลายเป็นเอกลักษณ์ของศาสนาคริสต์มาจนถึงปัจจุบัน

8. ความเสมอภาคทั้งหญิงชาย

ศาสนาคริสต์เปิดโอกาสให้ผู้ศรัทธาทั้งหญิงชายประกอบศาสนกิจร่วมกันและมีความเชื่อมั่นร่วมกันว่า ทั้งหญิงชายสามารถที่จะรอดจากบาปได้ ศาสนาคริสต์ทรงพลังมากเมื่อเปิดโอกาสให้หญิงมีบทบาทเสมอชาย เพราะโดยธรรมชาติแล้ว หญิงเคร่งศาสนาและเป็นผู้อบรมเลี้ยงดูบุตรหลานเอง ศาสนาเก่าแก่โบราณส่วนใหญ่ไม่เปิดโอกาสให้หญิงมีบทบาทเท่าเทียมกันในการประกอบกิจทางศาสนา ประชาชนทั่วไปมักถูกกีดกันมิให้เข้าร่วมศาสนกิจสำคัญ ชนชั้นสูงเป็นชนชั้นเดียวที่ผูกขาดการปฏิบัติบูชาทวยเทพ ความเสมอภาคทางศาสนาแบบศาสนาคริสต์คือปัจจัยหลักประการหนึ่งที่ทำให้ศาสนาคริสต์เติบโตอย่างรวดเร็วในปลายยุคโบราณ

คริสตจักรบำเพ็ญศาสนกิจ จัดการประชุมประจำสัปดาห์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เสมอ กิจกรรมทางโลกพร้อมกิจกรรมทางธรรมนี่เองที่ทำให้ศาสนาคริสต์โดดเด่น เสนอสิ่งแปลกใหม่เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน ชาวโรมันจึงศรัทธานับถือคริสต์มากขึ้นตามลำดับตามกาลเวลา ยิ่งรัฐปราบปราม ศาสนาคริสต์ก็ยิ่งเติบโตใหญ่ จนท้ายสุดรัฐต้องโอนอ่อน ยอมรับศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำรัฐ เพื่อรักษาเอกภาพความเป็นปึกแผ่นของจักรวรรดิไว้

กำเนิดของศาสนาคริสต์ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดเหตุการณ์หนึ่งของประวัติศาสตร์มวลมนุษยชาติ

5. ปัญหาในศาสนจักร

ในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ย่อมมีปัญหาหนานับประการ ที่นับว่าสำคัญคือ ปัญหาหลัก ความเชื่อ ปัญหาการปกครองในศาสนจักรและปัญหาการปรับปรุงการปกครองตนเองให้สอดคล้องกับอำนาจการปกครองทางโลก

5.1 หลักความเชื่อคำสอน

หลักความเชื่อ (Conviction) ของศาสนาคริสต์ไม่มีเทววิทยาหรืออภิปรัชญาคำจูนหนุนนำ คริสตจักรเองจำเป็นต้องพัฒนาหลักความเชื่อคำสอนให้เป็นที่ยอมรับอย่างปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยโดยสิ้นเชิง (Dogma) เพื่อมิให้ผู้นับถือศาสนาปฐมนิเทศวิพากษ์วิจารณ์ และเพื่อยุติความแตกต่าง (Differences) ภายในแคว้นคริสต์ศาสนิกชน แต่การกำหนดหลักความเชื่อตั้งแต่ขั้นตอนการนิยามหลักความเชื่อก็มีได้เป็นการง่ายดายเลย

ศาสนาคริสต์ได้แตกแยกแตกนิกายเพราะมีความเห็นขัดแย้งกับคัมภีร์ (Heresy) และมีการแบ่งแยกกัน (Schism) ภายในศาสนจักร ศาสนจักรเผชิญปัญหาความเห็นหรือหลักธรรมแตกต่างกันมากตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว ดังต่อไปนี้

1. ลัทธินิยมเอเรียน (Arianism) เจ้าลัทธิคือ อารีอุส (Arius) มีความเชื่อหลักว่าพระเยซูมิได้เป็นแก่นสาร (Substance) เหมือนพระเป็นเจ้า หากแต่ทรงถูกสร้างขึ้น ยกย่องให้สูงเด่นเหนือกว่าทุกผู้ทุกนาม ลัทธินิยมเอเรียนมีกำเนิดในนครนิเซอา (Nicaea, ในดินแดนบิธีเนีย, Bithynia อยู่ในเอเชียMinor) เป็นที่นิยมกันในมวลหมู่ชนเผ่าพันธุ์เยอรมันเผ่าโกท (Goths) ลัทธินิยมนี้โดดเด่นมากในอิตาลี ดินแดนกอล (Gaul) และสเปน

2. ลัทธินิยมโดนาติสม์ (Donatism) เกิดในทวีปแอฟริกาเหนือตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 เจ้าลัทธิคือ มุขนายกโดนาตุส (Donatus) แห่งกาเซไนเกร (Cae Nigrae) ลัทธินี้นิยมความบริสุทธิ์ ปราศจากบาปและสิ่งชั่วร้าย (Purity) และความศักดิ์สิทธิ์ (Sanctity) อันล่งละเมิดมิได้ ลัทธินิยมนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงขึ้นทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท

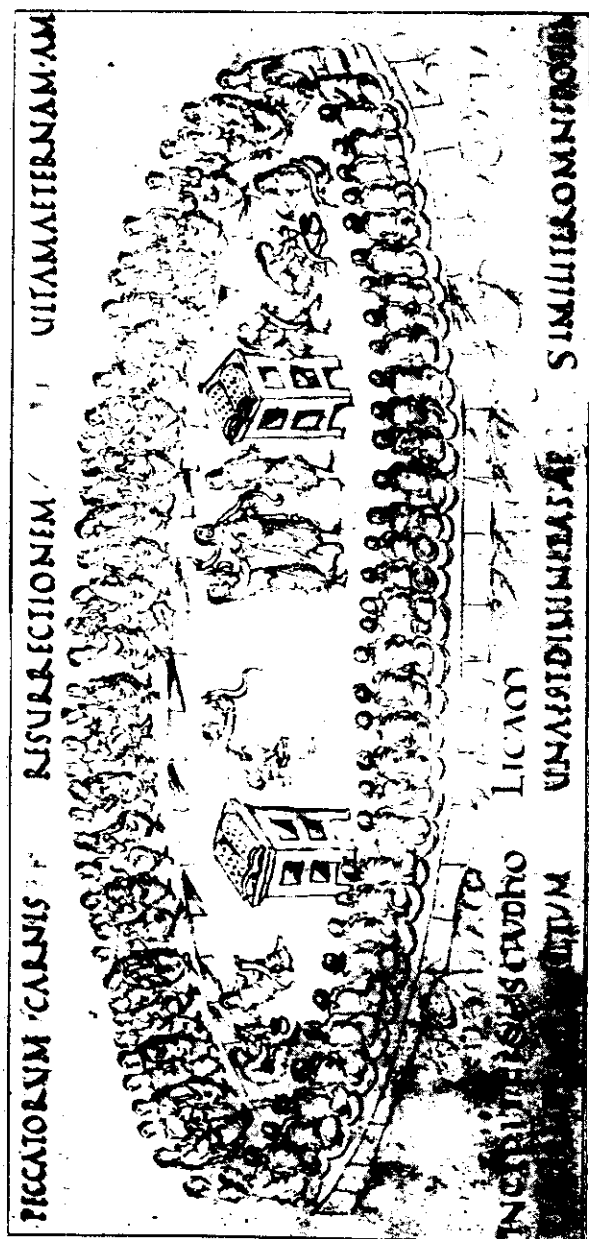
3. ลัทธินิยมนอศตึกหรือจินไตยนิยม (Gnosticism) ลัทธินิยมนี้เป็นลัทธิผสมผสานความคิดของปรัชญากรีกคือ รหัสยลัทธิ (Mysticism)²³ และศาสนาคริสต์เข้าด้วยกัน ลัทธินิยมนี้นั้นเน้นหนักความรอดโดยมีความรู้สูงสุดเรื่องสรรพสิ่งที่เกี่ยวกับวิญญาณ (Gnosis, Superior knowledge of spiritual things) ลัทธินี้แพร่หลายมากในทวีปแอฟริกา

4. ลัทธินิยมเปลาติอุส (Pelagianism) ศาสดาคือ เปลาติอุส (Pelagius, ค.ศ. 360 ? – 420 ?) นักเทววิทยาชาวอังกฤษ ลัทธินิยมนี้นั้นยึดในความเชื่อมั่นว่า ไม่มีบาปแต่กำเนิด (Original sin) มนุษย์มีเจตจำนงเป็นอิสระ (Freedom of will) ลัทธินิยมนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ทวีปยุโรปที่อยู่ในกระแสอารยธรรมละตินพร้อมที่จะต้อนรับศาสนาคริสต์โดยยังคงยึดมั่นในศาสนาที่ลึกลับและนิยมศีลศักดิ์สิทธิ์เจ็ดประเภท (Sacramentalism) โดยเชื่อว่า ศีลศักดิ์สิทธิ์มีประสิทธิผลขลังมาก ทำให้บรรลุลความรอดจากบาปได้ คำสอนของเปลาติอุสมีลักษณะเข้าข่ายประเภทลัทธินิยมสโตอิก (Stoicism) อันตรายของลัทธินี้อยู่ที่ว่า ผู้ศรัทธาลัทธินิยมนี้นักใช้ภาษาทฤษฎีของศาสนาคริสต์ จนทำให้ศาสนาคริสต์จะสูญเสียความโดดเด่นไป ศาสนจักรกลายเป็นสื่อเป็นพาหะของความตึงตึงชั่วหนึ่งในอารยธรรมคลาสสิกของภูมิภาคเมดิเตอร์เรเนียน เพราะมีการใช้ทั้งความอ่อนแอและความแข็งแกร่งของอารยธรรม

เมื่อมีความแตกแยกกันโดยเหตุหลักคำสอนขัดแย้งกันและตีความแตกต่างกัน ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรได้เพียรพยายามที่จะกำจัดบรรดาผู้ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับศาสนา (Heretics) พยายามยับยั้งและหยุดยั้งการเผยแพร่หลักความเชื่อที่คิดว่าแปลกปลอม (False doctrine) เพราะมีความกังวลอยู่ลึก ๆ ถึงความไม่เป็นเอกภาพของเทววิทยา อีกทั้งความคิดที่ขัดแย้งกับหลักความเชื่อทางการก็มีโทษมิใช่น้อย เพราะเป็นหนทางแสดงออกความเป็นปฏิปักษ์อยู่ในที่ต่ออำนาจรัฐ ความแตกแยกในศาสนจักรโดยเหตุความเห็นขัดแย้งกันและการที่ศาสนจักรเองไม่มีกำลังและความสามารถที่จะแก้ปัญหาให้ยุติได้ ย่อมทำให้ศาสนจักรจำเป็นต้องอาศัยอำนาจรัฐให้เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด ดังที่จักรพรรดิคอนสแตนตินได้โปรดให้เรียกประชุมกัน ณ นครนิเซ

---

²³ Mysticism การเข้าฌาน, อากมขลัง, เชื่อเรื่องประหลาดมหัศจรรย์ เป็นความเชื่อเรื่องผู้เข้าถึงรหัสยภาวะ (Mystics) โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่า ติดต่อกับพระเจ้าได้โดยการเข้าฌานและโดยความรัก ไม่ต้องใช้หลักเหตุผล ดู พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา, ภายใต้อำนาจ “mysticism.”

สถาปังกายนาสกาด ณ นครนิเซอา ค.ศ. 325

มุขนายกมิสซังและบรรดาศาสนิกเทววิทยา 66 คน แวดล้อมประธานสภา

อธิกษณ์จรงานการประชุม

อา (Nicaea) ใน ค.ศ. 325 เพื่อทรงแก้ไขปัญหาการโต้แย้งกัน (Controversy) ระหว่างกลุ่มนิยม ลัทธิโดนาติสม์ (Donatism) กับกลุ่มผู้นิยมลัทธิเอเรียน (Arianism) ในครั้งนั้น จักรพรรดิทรง วินิจฉัยชี้ขาดให้ฝ่ายมุขนายกอะเล็กซานเดอร์ (Alexander) แห่งนครอะเล็กซานเดรียเป็นฝ่าย ได้เปรียบ ท่านอารีอุส (Arius) เจ้าลัทธิเอเรียนต้องเผชิญความตายนที่น่ากลัวมากใน ค.ศ. 336

นับแต่นั้นมา จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดหลักธรรมคำ สอน ศาสนจักรค่อย ๆ เอียงไปสู่ลัทธิเอเรียน ความขัดแย้งด้วยหลักธรรมยุคดิงในรัชสมัย จักรพรรดิเซโอโดซิอุสที่ 1 (Theodosius I) ในระหว่าง ค.ศ. 379-395 ลัทธิเอเรียนได้รับความ สนับสนุนจากจักรพรรดิเต็มที่ทำให้เป็นลัทธินิยมที่ถูกต้องของราชการ เป็นที่ยกย่องนับถือทั่ว ไป (Orthodoxy) ในจักรวรรดิในภาคตะวันออก

ศาสนจักรมีความพยายามที่จะรักษาลัทธิธรรมคำสอนให้บริสุทธิ์ ในศตวรรษที่ 4 บุคคลสำคัญในวงการคริสต์ศาสนจักรคือ ท่านนักบุญเจโรม (St. Jerome, ประมาณ ค.ศ. 340-420) นักบุญแอมบรอส (St. Ambrose, ประมาณ ค.ศ. 340-397) และนักบุญอ็อกัสติน (Augustine, ค.ศ. 354-430) ทั้งสามท่านเป็นปูชนียบุคคล เป็นที่เคารพนับถือมากกว่าเป็นบิดา จารย์ (Fathers) ของคริสตจักรละติน

นักบุญเจโรมเป็นชาวดัลมาเชีย (Dalmatian) เป็นบัณฑิตยิ่งใหญ่ที่สุดของคริสตจักร ละติน ท่านเป็นผู้แปลคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาละตินเพื่อเผยแพร่หลักธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ในจักรวรรดิ ฉบับแปลนี้ทรงอิทธิพลใหญ่หลวงมากทั้งในด้านเทววิทยาและลีลาในยุคกลาง ฉบับแปลนี้ถือเป็นฉบับทางการแท้จริง (Vulgate Bible) ของคริสตจักรโรมันคาทอลิกมาจน ถึงปัจจุบัน ท่านนักบุญเจโรมยังขึ้นชื่ออีกด้านหนึ่งคือ ท่านได้เผยแพร่ลัทธินิยมจัดตั้งวัดเพื่อ ปฏิบัติธรรม (Monasticism) อีกด้วย

ท่านนักบุญแอมบรอส เป็นผู้เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติมาก ท่านยืนหยัดในหลักศีล ธรรมจรรยาอันดีงามของคริสต์ศาสนิกชน และพร้อมที่จะต่อต้านผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างไร้ศีล ธรรม แม้ผู้นั้นจะมีอำนาจเป็นใหญ่ในแผ่นดินคือจักรพรรดิก็ตาม

ผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการสถาปนาศาสนาคริสต์ให้มั่นคงบนพื้นฐานแห่งอำนาจ ของศาสนจักรที่จะเข้าถึงพระหรรษทานหรือพระคุณแห่งพระเป็นเจ้า (The Grace of God; ประพฤติปฏิบัติตนให้พระเป็นเจ้ารัก) โดยผ่านศีลศักดิ์สิทธิ์ 7 ประเภท (Sacraments) คือ นัก

บุญออกัสติน (St. Augustine, ค.ศ. 354-430) นักบุญท่านนี้เรียนรู้ภาษาละตินและเชี่ยวชาญวาทศิลป์ถึงขั้นเป็นครูบาอาจารย์ นักบุญแอมบรอส (St. Ambrose) เป็นผู้บวชให้ท่านที่นครมิลานใน ค.ศ. 387 นักบุญออกัสตินได้ดำรงตำแหน่งเป็นมุขนายกมิซซัง (Bishop) แห่งนครฮิปโป เรคิอุส (Hippo Regius, ในแอฟริกา)

ท่านนักบุญออกัสตินมีประสบการณ์รอบรู้มากในลัทธิเพลโตใหม่ (Neo-Platonism)²⁴ และลัทธิมานีคิสม์ (Manichaeism)²⁵ ท่านเป็นผู้เสนอกระแสวิกฤตใหญ่แห่งความคิดแบบเพลโตและเพลโตใหม่เข้าสู่คริสตจักร ท่านได้สถาปนาเทววิทยาแบบศาสนาคริสต์บนพื้นฐานแห่งปรัชญาเพลโต ท่านได้เผยแพร่คำสอนหลักของศาสนาคริสต์ ไม่ว่าจะเป็นบาปแต่กำเนิด (Original sin) การกำหนดรูปร่างหน้าหรือพระเป็นเจ้าลิขิต (Predestination) และการรอดจากบาปโดยพระหรรษทานแห่งพระเป็นเจ้า (Divine Grace) ท่านได้ยืนยันชัดในหลักการว่า มวลมนุษย์จะรอดจากบาปได้ทางเดียวเท่านั้น คือ ทางแห่งพระหรรษทานแห่งพระเป็นเจ้าผู้โปรดให้พระเยซูเป็นพระผู้ไถ่บาปให้แก่มนุษย์ มนุษย์ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนเพื่อให้พระเป็นเจ้ารัก จึงจะบรรลุถึงความรอดจากบาป ท่านนักบุญออกัสตินมีอิทธิพลใหญ่ต่อนักปฏิรูปศาสนาแห่งศตวรรษที่ 16 คือ มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) และกาลเวง (Calvin)

นักบุญออกัสตินได้นิพนธ์วรรณกรรม 2 เรื่องคือ *City of God* ซึ่งเป็นวรรณกรรมอมตะลือชื่อมาก อีกเรื่องหนึ่งคือ *Confessions* ซึ่งเป็นต้นแบบของความนิยมในการแต่งอัตชีวประวัติในวงการคริสตจักร วรรณกรรมคำสอนของนักบุญออกัสตินแสดงความคิดลึกซึ้งซึ่งกลายเป็นความคิดหลักของโลกตะวันตกในยุคกลาง โดยเฉพาะความคิดที่มีได้เจริญรอย

---

²⁴ Neo-Platonism สำนักปรัชญาหลากหลายที่มีปรัชญาเพลโตแบบแก้ไขเปลี่ยนแปลง (Modified). Webster's, s.v. "Neo-Platonism."

²⁵ Manichaeism เจ้าลัทธิคือมานี (Mani) เป็นชาวเปอร์เซีย ลัทธินี้เป็นปรัชญาศาสนา ระหว่างศตวรรษที่ 3-7 โดยผสมผสานศาสนาโซโรแอสเตอร์ ลัทธิจินตนิยมและองค์ประกอบบางประการของศาสนาผีเข้าด้วยกัน หลักนิยมมีอยู่ว่า หลักการทั้งปวงย่อมมีสองฝ่าย ฝ่ายดีกับฝ่ายชั่ว มีชั่วมีดี มีมืด มีสว่าง เป็นต้น

ตามปรัชญาความคิดของอริสโตเติล นักบุญออกัสตินยังเป็นต้นคิดเรื่องทรรศนะต่อประวัติศาสตร์ซึ่งครอบคลุมทั้งสังคมคริสต์ในโลกตะวันตก

วรรณกรรมลือชื่อของท่านนักบุญออกัสตินคือ **City of God** ท่านได้รับแรงบันดาลใจในการนิพนธ์จากเหตุการณ์ครั้งสำคัญคือ การที่อาลาริก (Alaric, อนุราชชนเยอรมันเผ่าวิซิโกท) ได้ปล้นสะดมกรุงโรมใน ค.ศ. 410 ท่านมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นว่า มีความเป็นไปได้ที่จะเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น วรรณกรรมนั้นแสดงการตีความหมายตามคตินิคริสต์ว่า อารยธรรมและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีความหมายความสำคัญอย่างไร มีอะไรเกิดขึ้น **City of God** ต่อต้านผู้มองภายในศาสนาปฐมภูมิ และแสดงแบบแผนวิธีการมองประวัติศาสตร์และวิธีการพิจารณาการปกครองแบบของมนุษย์ ทั้งนี้ แนวทางการมองนั้นยังคงแยกไม่ออกจากวิธีการคิดตามคตินิคริสต์ ซึ่งทรงอิทธิพลสืบต่อมาหลายพันปี

วรรณกรรม **City of God** มุ่งหมายที่จะปฏิเสธคำกล่าวหาของบรรดาผู้มีปฎิกริยาต่อศาสนาคริสต์ (Reactionary) และบรรดาผู้นับถือศาสนาปฐมภูมิที่ว่า ศาสนาคริสต์ต้องรับผิดชอบต่อความไม่สงบเรียบร้อยในจักรวรรดิ โดยเฉพาะการปล้นสะดมกรุงโรมใน ค.ศ. 410 **City of God** พยายามพิสูจน์หักล้างคำกล่าวหาเหล่านั้น คำวินิจฉัยหลักของวรรณกรรมนั้นคือ สรรพสิ่งล้วนไม่จำเป็นต้องมีก็ได้ วัฒนธรรมและสถาบัน แม้แต่จักรวรรดิ ก็อาจไร้ค่า ความหมายในท้ายสุด ถ้าเป็นพระประสงค์ของพระเป็นเจ้า

นักบุญออกัสตินได้แสดงภาพลักษณ์ของสองนครคือ นครแห่งโลก (Earthly city) และนครแห่งพระเป็นเจ้า (City of God) นครแห่งโลกเป็นนครที่สร้างโดยน้ำมือของมนุษย์ผู้มีบาป อาทิ นครโรม เป็นนครที่ไม่สมบูรณ์แท้จริง แม้จะมีความรุ่งโรจน์ปรากฏภายนอก และแม้ว่าจะเป็นนครที่มีบทบาทความสำคัญตามแผนการของพระเป็นเจ้า ส่วนนครแห่งพระเป็นเจ้าคือศาสนจักรโดยนัย เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับความมั่นใจเป็นคำมั่นสัญญาของพระเป็นเจ้าที่จะทำให้มนุษย์ในชุมชนนั้นรอดจากบาป ผู้ใดปรารถนาความรอดจะต้องมุ่งมั่นเจริญรอยตามครรลองแรงดลบันดาลใจของศาสนจักร โบสถ์ทั่วไปนับแต่นั้นมามีทั้งสัญลักษณ์ของนครแห่งพระเป็นเจ้าและแสดงวิธีการไปสู่ครั้นนั้น

นครแห่งพระเป็นเจ้าเปลี่ยนประวัติศาสตร์ เพราะการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่วเห็นเด่นชัดในโลก ความรอดจากบาปอยู่บนพื้นฐานของการที่มนุษย์ต้องปกป้องความรอด

นั่น การถกเถียงเรื่องนี้ก็มีปรากฏตลอดมาจนถึงปัจจุบัน นักบุญออกัสตินมองเห็นรัฐเป็นเพียงรัฐในโลกที่ชั่วร้าย รัฐมีบทบาทในแผนการของพระเจ้า การปกครองโดยเนื้อแท้ก็เป็นการปกครองที่พระเจ้าเป็นเจ้าของได้ประทานแก่นมนุษย์ ศาสนาจึงตั้งข้อเรียกร้องให้รัฐต้องรับใช้ศาสนจักร ปกป้องคุ้มครองศาสนจักรให้พ้นจากพองภัยและต้องใช้อำนาจเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของหลักความเชื่อ (Purity of Faith) นครแห่งพระเจ้าทำให้อำนาจแก่นมนุษย์และเพิกถอนอำนาจได้ (Mandate of heaven) ถ้ามนุษย์ทำแต่บาป ก็จะถูกลงโทษ ดังเช่น การปล้นสะดมกรุงโรม คือการลงโทษชาวโรมัน นี่คือวิธีการพิพากษาบาป ท้ายสุด นครแห่งพระเจ้าย่อมปรากฏโดดเด่น

ลัทธิประเพณีโรมันคลาสสิกมีอิทธิพลมากต่อนักบุญออกัสติน เมื่อท่านมองอนาคตที่ไม่แน่นอนน่าหวาดหวั่น ท่านย่อมมองด้วยสายตาของผู้ที่มีความศรัทธาในศาสนาคริสต์ ทั้งเลียดเนื้อชีวิตจิตใจของท่านเอิบอาบไปด้วยวัฒนธรรมโรมันและวัฒนธรรมคติดิคริสต์ นักบุญออกัสตินเป็นผู้วางแนวทางของการอภิปรายโต้เถียงยิ่งใหญ่ระหว่างการกำหนดล่วงหน้า (Predestination) กับเจตจำนงเสรี (Free will) พระหรรษทานหรือพระคุณแห่งพระเจ้า (Grace) กับบทบัญญัติแห่งศาสนา (Works) ความเชื่อ (Belief) กับเหตุจูงใจ (Motive) นักบุญออกัสตินได้วิเคราะห์อันตรายของความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับศาสนา (Heresy) และอันตรายจากการแตกแยกของศาสนจักร (Schism) ท่านเพียรพยายามต่อสู้อย่างหนักเพื่อปกป้องศาสนา

ท่านนักบุญออกัสตินเป็นบิดาจารย์ (Father) ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ศาสนาคริสต์ ท่านคือผู้สถาปนาเทววิทยาของศาสนาคริสต์ ท่านได้เชื่อมลัทธิประเพณีคลาสสิกต่อเข้ากับท่านผู้รู้แห่งยุคกลางต่อมา ท่านคือผู้ทรงอิทธิพลยิ่ง ความคิดลึกซึ้งของท่านทรงผลานุภาพแผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวางในโลกคริสต์เป็นเวลายาวนานถึง 1,500 ปี

ระหว่างศตวรรษที่ 5 ถึงที่ 6 หลักคำสอนแท้เป็นทางการ (Orthodox doctrine) ได้ผสมทิพยภาวะ (Divine nature) เข้ากับมนุษยภาวะ (Human nature) พระเยซูทรงเป็นทั้งพระเป็นเจ้าและมนุษย์แท้ หลักคำสอนนี้เป็นที่ยอมรับเห็นชอบในการประชุมสังคายนาสากลที่กัลเซดอน (Chalcedon) ใน ค.ศ. 451 พระสันตะปาปาเลโอ (Leo) ก็ทรงมีดำริเห็นชอบด้วย แต่ศาสนจักรในโลกตะวันออกเผชิญความเห็นขัดแย้งกับหลักคำสอน โดยมีความเห็นว่า พระเยซู

ทรงไว้ซึ่งภาวะเดียว (A Single nature) คือ ทิพยภาวะ ความเห็นเช่นนี้ (Monophysite) โดดเด่นมาก แม้แต่จักรพรรดิในภาคตะวันออกก็ทรงพระราชดำริเช่นนั้น

ในประวัติศาสตร์ศาสนา ปัญหาเรื่องหลักธรรมหลักคำสอนมีปรากฏเสมอเป็นปกติวิสัย ดังเช่น ความนิยมบำเพ็ญพรตและความเชื่อในนิมิต (Vision) ความร่ำร้อนของอารมณ์ ความรู้สึกของผู้บำเพ็ญพรต (Ascetic) และนิมิต (Vision) ของผู้บรรลุนิยามธรรม อาจจะเป็นประโยชน์แก่ศาสนจักร ถ้าสามารถควบคุมไว้เพื่อให้พลังอำนาจของความร่ำร้อนและนิมิตในชีวิตประจำวัน ในขณะที่มีขบวนการนิยมสร้างวัดเพื่อใช้ชีวิตทางธรรม (Monastic movement) ขบวนการนั้นได้แพร่หลายช้ำมากกว่านั้นในโลกตะวันตก ปัญญาชนในวัฒนธรรมละตินสนใจมากเพื่อฝึกฝนอบรมวิญญูญาณและจิต เมื่อจักรวรรดิภาคตะวันตกล่มใน ค.ศ. 476 การศึกษาทางโลกได้เสื่อมถอยความนิยม

5.2 การปกครอง : อำนาจและการแตกแยก

บรรดาผู้เชื่อและรับพระเยซูเป็นพระเจ้าผู้ไถ่บาป (Redeemer) ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใด ย่อมถือเป็นประชาคมเดียวกัน รวมกันเป็นองค์กรเดียวคือ คริสตจักร คริสตจักรจึงเป็นหนึ่งเดียว (One) ตามคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาใหม่และเป็นคริสตจักรที่มีความเป็นสากล (Catholic, คำกรีกแปลว่า ทั่วไป สากล) บรรดาผู้เชื่อถือศรัทธามีพันธกิจ (Mission) จนกว่าพระเยซูจะเสด็จมาอีกครั้งในวันสิ้นโลก

ในระยะแรก คริสตจักร (Church) แต่ละแห่งปกครองตนเองตามประเพณีการปกครองครอบครัวที่บิดาเป็นใหญ่ ผู้นำในการปกครองคริสตจักรแต่ละแห่งคือ บิชอป (Bishop) หรือมุขนายกมิซซัง ตำแหน่งนี้เดิมทีคือตำแหน่งผู้ดูแล (Oversees, episcopus) ลำดับชั้นการปกครองมีที่มามาจากตำแหน่งบิชอป เมื่อคริสตจักรเติบโตแล้ว การปกครองในศาสนจักรกำหนดให้มีพิธีแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งตามลำดับ พิธีแต่งตั้งตำแหน่งทั้งหลายเรียกว่า ศีลอนุกรมหรือศีลบวช (Holy Orders, ศีล ในที่นี้แปลว่า พิธีกรรม) ตำแหน่งในศาสนจักรล้วนเป็นตำแหน่งตลอดชีพ ไม่มีวาระการดำรงตำแหน่ง ตำแหน่งทุกตำแหน่งเป็นตำแหน่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีแต่งตั้งก็เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ หรือศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacrament) เพราะพระเยซูทรงเป็นผู้ทรงกำหนดพิธีกรรม ตำแหน่งบิชอปหรือมุขนายกเป็นตำแหน่งที่รับศีลอนุกรมลำดับสูงสุดคือ ศีลอภิเษก (Consecration) มีการสืบต่อตำแหน่งตามลำดับไม่ขาดสาย มุขนายกมิซซังมิเซด

อำนาจการปกครองของตนเองเรียกว่า มิชซัง มุขนายกมิชซังเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในคณะนักบวช เพราะเป็นทั้งผู้ปกครองและเป็นผู้ตั้งการพิธีทางศาสนา (Sacraments, ศีลศักดิ์สิทธิ์) มุขนายกมีคณะบริหารประจำ (Synod) เป็นผู้ช่วยบริหารจัดการปัญหาในท้องถิ่น บทบาทหน้าที่ของมุขนายกเช่นนั้นเปรียบเสมือนบิดา บิชอปหรือมุขนายกมิชซังจึงมักจะถูกเรียกว่า ปาปา (Papa, แปลว่า บิดา) หรือ โป๊ป (Pope) จนถึงประมาณ ค.ศ. 425

มุขนายกมีอำนาจปกครองบรรดาโบสถ์วิหารในมณฑลหรือในเขตอำนาจการปกครอง แต่ละเขตอำนาจการปกครองมีอำนาจการปกครองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน แม้แต่เดิมจะเป็นที่ยอมรับกันว่า มิชซังนครเยรูซาเล็มมีฐานะสูงสุด (Primacy) เพราะเป็นที่เกิดของศาสนาคริสต์ก็ตาม ศูนย์กลางของศาสนาคริสต์ทั้งหลายที่มีบทบาทสำคัญในสมัยเริ่มแรกล้วนอยู่ในโลกตะวันออก ในโลกตะวันตก ที่มีความสำคัญคือ นครโรม เมื่อประมาณ ค.ศ. 190 มุขนายกวิคตอร์ (Victor) แห่งนครโรมได้บริหารอำนาจสูงสุดทางธรรม (Spiritual sovereignty) เป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงอำนาจสูงสุดของมุขนายกแห่งนครโรมนับแต่นั้นตลอดมาจนถึงศตวรรษที่ 3

ศาสนจักรแต่ละแห่งเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันมาแต่แรกแล้ว ต่อมา ศาสนจักรพัฒนาองค์กรให้มีโครงสร้างสลับซับซ้อนพร้อม ๆ กับการที่ทางโลกเองก็มีการพัฒนาระบบการปกครองแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง ในศตวรรษที่ 3 บรรดามุขนายกล้วนมีอำนาจยิ่งใหญ่เสมือนราชาในแว่นแคว้นทีเดียว มุขนายกคือผู้นำทางโลกและทางธรรมของประชาคมคริสต์ มุขนายกคือบ่อเกิดแห่งปัญญาและอำนาจหน้าที่ กล่าวคือ มุขนายกเป็นผู้นำทางธรรมและทางโลก อำนาจมุขนายกเจริญมากขึ้นในศตวรรษที่ 4 เมื่อมีการยอมรับฐานะสูงสุดของมุขนายกแห่งนครขนาดใหญ่

ในระยะแรก ศาสนจักรสำคัญส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในโลกตะวันออก เพราะตั้งอยู่บนแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ (Holy Places) ซึ่งล้วนเป็นสถานที่ประสูติและสถานที่สำคัญของประวัติศาสตร์ศาสนา การที่จักรวรรดิโรมันตั้งแต่ ค.ศ. 330 ย้ายนครหลวงอีกแห่งคือ คอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ซึ่งเป็นที่ประทับของจักรพรรดิ ก็ย่อมทำให้จักรวรรดิภาคตะวันออกมีฐานะสูงสุดทั้งทางธรรมและทางโลก มุขนายกแห่งโลกตะวันออกย่อมมีบทบาทสำคัญด้วย

โดยปกติแล้ว มุขนายกแต่ละแห่งมักแข่งขันกันเป็นใหญ่ โดยเฉพาะมุขนายกแห่งนครโรม นครอะเล็กซานเดรีย แอนติออก (Antioch, ในซีเรีย) คอนสแตนติโนเปิลและเยรูซาเล็ม มุขนายกในศตวรรษที่ 4 ล้วนได้ชื่อว่าเป็นอัครบิดร (Patriarch) นครโรมได้รับการยกย่องให้เกียรติสูงสุดแต่มิได้เป็นใหญ่ทางธรรมในจักรวรรดิ คตินิยมที่ว่า มุขนายกหรืออัครบิดรแห่งนครโรมคือมุขนายกในมวลหมู่มุขนายก (Bishop among bishops, “episcopus inter episcopos”) เป็นที่ยอมรับมาช้านานแล้ว แต่ไม่นานนัก ก็เริ่มมีทฤษฎีอ้างนักบุญปีเตอร์ (Petrine theory) ว่า มุขนายกแห่งนครโรมเป็นใหญ่สูงสุดเหนือมุขนายกอื่นทั้งปวง (Episcopus episcoporum) การแข่งขันกันเป็นใหญ่ย่อมทำให้ความคิดเห็นเรื่องเทววิทยาแตกต่างกันและมีแต่ความขัดแย้งกันรุนแรงโดยอ้างเทววิทยาและการตีความหมายเทววิทยาต่าง ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม ศาสนจักรในโลกตะวันออกค่อย ๆ ตกต่ำลง จักรวรรดิอูฐเลียแอพริกาและบรรดามุขนายกในโลกตะวันออกได้ตั้งตนเป็นใหญ่ ในภาคตะวันตกที่ไม่ใครจะเป็นที่ประทับของจักรวรรดิ นครโรมโดดเดี่ยวเดียวดายทว่าโดดเด่นขึ้น มีความพยายามมาช้านานหลายร้อยปีมาแล้วที่จะยกย่องนครโรมเป็นศูนย์กลางของศาสนาคริสต์ เหตุผลสำคัญคือ การที่นครโรมเป็นนครหลวง เป็นที่ตั้งของคริสตจักรแห่งเดียวในโลกตะวันตก นครโรมยังเป็นนครศักดิ์สิทธิ์ตามประวัติศาสตร์ศาสนา เพราะเป็นนครที่แสดงฉากนักบุญปีเตอร์พลีชีพเพื่อศาสนา (Martyrdom) และเป็นนครที่มีสุสานของอัครสาวกคือ อัครสาวกนักบุญปีเตอร์และอัครสาวกนักบุญปอล (Paul) นครโรมจึงมีความสำคัญทางธรรมเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อนครโรมมีความสำคัญตามประวัติศาสตร์ศาสนา มุขนายกแห่งนครโรมก็ย่อมมีบทบาทสำคัญด้วย มุขนายกต่อไปนี้จะรู้จักกันในตำแหน่งพระสันตะปาปา (Pope) มุขนายกแห่งนครโรมและพระสันตะปาปาเป็นคนเดียวกัน มุขนายกแห่งนครโรมได้อ้างตำแหน่งมุขนายกแห่งนครโรมและตำแหน่งพระสันตะปาปา ถือเป็นตำแหน่งสูงสุด (Primacy) เหนือมุขนายกอื่นทั้งหมด เพราะเชื่อกันว่า พระเยซูทรงแต่งตั้งนักบุญปีเตอร์ (St. Peter) เป็นมุขนายกแห่งนครโรมและเป็นประมุขของคริสตศาสนิกชนที่เรียกว่า ตำแหน่งพระสันตะปาปา (Pope) ตำแหน่งพระสันตะปาปาสืบทอดมาในตำแหน่งมุขนายกแห่งนครโรม ความสำคัญของมุขนายกแห่งนครโรมยังมาจากการที่นักบุญปีเตอร์ได้ชื่อว่าเป็นผู้สถาปนาศาสนจักรคริสต์ (Putative Founder) ในนครโรม ตำแหน่งพระสันตะปาปาได้พัฒนาขึ้นมาอย่างมีระบบระเบียบยิ่งขึ้นใน

สมัยต่อมา พระสันตะปาปาทรงถือว่า ตำแหน่งพระสันตะปาปาเป็นตำแหน่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระเยซูทรงสถาปนาโดยตรง พระสันตะปาปามีได้ทรงรับตำแหน่งจากมนุษย์ผู้ใด ไชเปรียน (Cyprian, ตายเมื่อ ค.ศ. 258) ได้ประกาศว่าจะว่า มุขนายกแห่งนครโรมมิได้เป็นแต่เพียงมุขนายกในมวลหมู่มุขนายกอีกต่อไปแล้ว

ปัญหาผู้นำศาสนาจักรทวิความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นจนศาสนิกชนบังเกิดความไม่แน่ใจว่า คริสตจักรแห่งใดมีฐานะสำคัญสูงสุด (Primacy) แท้จริง เพราะความไม่มั่นคงปลอดภัยจากภัยอนารยชนและปัญหาการปกครองจักรวรรดิที่ใหญ่โตได้ทำให้จักรพรรดิต้องเสด็จประทับตามนครใหญ่ ไม่มีที่ใดแน่นอน บางรัชกาลหรือบางครั้งประทับที่นครโรม บางครั้งบางรัชกาล ประทับนครอื่นใกล้ชายแดนด้านที่มีปัญหา ศูนย์กลางแห่งคริสตจักรต้องเปลี่ยนไปตามนครที่เป็นนครหลวงที่ประทับ มุขนายกของนครนั้น ๆ มักสำคัญมั่นหมายว่า คริสตจักรแห่งนครของตนคือศูนย์กลางที่สำคัญที่สุด ดังเช่น ภายหลังรัชสมัยจักรพรรดิไดโคลิเชียน (Diocletian, ค.ศ. 284-305) นครหลวงคือ มิลาน (Milan) มุขนายกแห่งนครมิลานทรงอำนาจอิทธิพลเกือบเทียบเท่ามุขนายกหรือพระสันตะปาปาแห่งโรม

จุดเริ่มต้นของการแบ่งแยกแตกนิกายของศาสนาคริสต์คือ การที่จักรวรรดิสร้างนครหลวงอีกแห่งคือ นครคอนสแตนติโนเปิลใน ค.ศ. 330 นครโรมสูญเสียเกียรติภูมิจากการที่ถูกลดบทบาทความสำคัญลงในจักรวรรดิภาคตะวันออก แต่การตั้งนครหลวงใหม่ก็เป็นคุณแก่ศาสนาจักรแห่งนครโรม เพราะพระสันตะปาปาทรงไว้คู่แข่งอำนาจกันเป็นใหญ่เหนือประชาชน จักรพรรดิส่วนใหญ่ประทับที่นครหลวงแห่งใหม่ ในระหว่าง ค.ศ. 330-395 จักรพรรดิทรงอุปถัมภ์ค้ำจุนศาสนาคริสต์ กวาดล้างกลุ่มชนผู้นับถือศาสนาปฐมภูมิ ขจัดข้อพิพาทการแตกแยกนิกายและทรงรับรองหรือเพิกถอนการอภิเษกมุขมนตรีทั้งหลาย

ตำแหน่งพระสันตะปาปามีความมั่นคงมากขึ้น พระสันตะปาปาถือเป็นอริยบุคคลผู้ประเสริฐ ไม่มีข้อผิดพลาดในการวินิจฉัยปัญหาและความขัดแย้งเรื่องหลักธรรมคำสั่งสอน เมื่อมีพระศาสนประกาศ ก็เป็นที่ยอมรับนับถือและปฏิบัติตามโดยคุณฎีกาภาพ พระสันตะปาปามีใครจะโปรดให้ประกาศเรื่องสำคัญประเด็นหลักคำสอนตามพระราชอำนาจตามลำพัง ไม่โปรดที่จะทรงแทรกแซงกิจการงานใดของมุขนายกอื่นอันเกี่ยวกับเขตมิชซัง

ตั้งแต่รัชสมัยจักรพรรดิโอคลิเซียน รายได้สำคัญของพระสันตะปาปามาจากเขตมิชซังของพระองค์เองเท่านั้นจนถึง ค.ศ. 1000 ถึงกระนั้น พระสันตะปาปาก็ทรงร่ำรวยที่สุดในมวลหมู่มุขนายก ทรงเป็นผู้นำในการบำเพ็ญพระราชกุศลทั่วทั้งศาสนจักร ด้วยสถานภาพที่ร่ำรวยทั้งมั่นคงยอมทำให้ทฤษฎีอ้านักบุญปีเตอร์ (Petrine theory) เป็นที่ยอมรับทั่วไป ด้วยว่า พระเยซูทรงแต่งตั้งนักบุญปีเตอร์เป็นผู้สถาปนาพระศาสนา ประทาน “อำนาจให้ผูกมัดและผ่อนคลาย” (“power to bind and loose”) แต่นักบุญปีเตอร์ นักบุญปีเตอร์ได้ถ่ายทอดอำนาจและตำแหน่งแก่อนุชนรุ่นต่อมาคือ มุขนายกแห่งนครโรมสืบต่อจากท่าน เป็นการถ่ายทอดอำนาจผ่านมุขนายกหรือพระสันตะปาปาไปสู่บรรดามุขนายก

ที่ประชุมสภา ณ อาร์เลส (Council of Arles) ใน ค.ศ. 314 รับรองพระสันตะปาปามีฐานะสูงสุด (Primacy) และต่อมาใน ค.ศ. 325 ที่ประชุมสภาสังคายนาสากล (The Ecumenical council of the Church) ที่นครนิเซอาในเอเชียน้อย มีมติประทานอภิสิทธิ์เพิ่มขึ้นแก่มุขนายกแห่งโรม แอนติออกและอะเล็กซานเดรีย ต่อมา มุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิลก็ได้รับอภิสิทธิ์ด้วย อำนาจของพระสันตะปาปาเพิ่มพูนอีกใน ค.ศ. 343 เมื่อที่ประชุมที่ซาร์ดีกา (Council of Sardika) รับรองสิทธิของคณะบริหารประจำ (Synod) ระดับมณฑลที่จะถวายฎีกา (Right of appeal) ต่อพระสันตะปาปา นี่คือนำอำนาจตุลาการในพระหัตถ์ของพระสันตะปาปา แม้แต่จักรพรรดิบางรัชกาลก็ยังคงทรงโอนอ่อนตามพระประสงค์จ้านงหมายของพระสันตะปาปา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ความเป็นพระสันตะปาปาสูงเด่นเหนือความเป็นมุขนายกแห่งนครโรม ปรากฏชัดเจนในสมัยของพระสันตะปาปาเลโอที่ 1 (Leo I) เพราะทรงเป็นผู้นำปกป้องพระนครจากบรรดาอนารยชน พระบารมียังแผ่ไพศาลครอบคลุมบรรดาบ้านเมืองของอนารยชน พระสันตะปาปาทรงแต่งตั้งหรือรับรองกษัตริย์ของอนารยชน

เมื่อทรงพลาภาพสูงเด่น พระสันตะปาปาย่อมมีคู่แข่งเป็นธรรมดา ในสมัยของนักบุญปีตาจารย์แอมบรอส (Ambrose, ประมาณ ค.ศ. 340-397) ผู้เป็นมุขนายกแห่งมิลาน ตำแหน่งมุขนายกแห่งมิลานเกือบจะทัดเทียมมุขนายกแห่งโรมเลยทีเดียว อย่างไรก็ตาม คู่แข่งสำหรับของพระสันตะปาปาในศตวรรษที่ 4 คือ มุขนายกแห่งคอนสแตนติโนเปิล ปัญหาอำนาจการปกครองปรากฏชัดแจ้งแล้วว่า มุขนายกแห่งนครใดควรมีอำนาจปกครองแท้จริง มุขนายกแห่งนครโรม ? หรือมุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิล ?

ใน ค.ศ. 381 ที่ประชุมสภาสังคายนาสากลครั้งที่ 2 (Second Ecumenical Council) ได้ลงมติมอบหมายให้มุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิลมีอำนาจปกครองศาสนจักรส่วนใหญ่ของเอเชียน้อยและคาบสมุทรบอลข่าน (Balkan) โดยเหตุผลว่า นครคอนสแตนติโนเปิลคือ “นครโรมใหม่” (“New Rome”) ถึงกระนั้น การแบ่งฝ่ายก็ยังคงมีปรากฏการแข่งชันกันและความขัดแย้งกันว่าด้วยหลักคำสอน หลักความเชื่อและความยากลำบากในการปกครองภายในศาสนจักร เป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไขให้ยุติได้ คัมภีร์ดำราทั้งหลายแสดงความแตกต่างโดดเด่น เพลงสรรเสริญพระเป็นเจ้า (Hymns) บทเทศน์ (Sermons) ประวัติศาสตร์ศาสนาชีวประวัตินักบุญและอรรถกถาคัมภีร์ไบเบิล (Biblical Commentaries) ล้วนเป็นวรรณกรรมศาสนาที่โดดเด่นแตกต่างกันไปตามความแตกต่างทางคำสอนและเทววิทยารุนแรงถึงขนาดบางครั้งรัฐต้องเข้าแทรกแซงซึ่งขาดข้อพิพาทความขัดแย้งกัน จักรพรรดิต้องเสด็จเป็นประธานการประชุมสภาของศาสนจักร (Councils) ดังเช่น จักรพรรดิคอนสแตนตินต้องเสด็จเป็นประธานการประชุม (Council) ครั้งที่ 1 ที่นครนิเซอาใน ค.ศ. 325 เพื่อข่มให้บรรดามุขนายกกล่าวเกรงพระบรมเดชานุภาพ พระบรมเดชานุภาพและความสง่างามของจักรพรรดิ ย่อมแสดงพระราชประสงค์ให้เป็นที่ประจักษ์เหนือกิจการพระศาสนาและอาณาจักร

การแตกแยกในศาสนจักรย่อมทำให้ศาสนจักรอ่อนแอ ต้องพึ่งพระบรมเดชานุภาพไปโดยปริยาย แม้แต่ตำแหน่งพระสันตะปาปาเองก็อ่อนแอลงมากเมื่อเผชิญการแตกนิกายใน ค.ศ. 1054 คริสตจักรโรมันคาทอลิก (Roman Catholic) แสดงความเชื่อว่า พระสันตะปาปาทรงสืบต่อตำแหน่งประมุขแห่งศาสนจักรมาจากนักบุญปีเตอร์ ผู้ใดเป็นผู้เชื่อศรัทธาศาสนาต้องรับรองพระสันตะปาปาเป็นผู้นำโดยอัตโนมัติ แต่ความเชื่อนั้นยากนักที่ท้าวพระยามหากษัตริย์ตะวันตกจะรับรองได้ เพราะทั้งจักรพรรดิและพระสันตะปาปาต่างก็ทรงช่วงชิงอำนาจกันว่า ใครควรเป็นใหญ่เหนือประชาชนอย่างแท้จริง

จักรพรรดิทรงมีข้อได้เปรียบกว่าพระสันตะปาปา เพราะจักรวรรดิเป็นหนึ่งเดียว แต่ศาสนจักรแตกแยกไร้วามัน บันทึบนอกภาพของศาสนจักรในการช่วงชิงอำนาจกับจักรพรรดิที่ประชุม (Conciliar, council) และบรรดาทฤษฎีของสันตะปาปาไม่เคยยอมยอมประสานกัน (Reconciled) และประกอบรวมกันได้เลย ทำให้ความสัมพันธ์มีแต่ความริ้วราน (Irritant) ระหว่างคริสตจักรละตินทั้งหลายในโลกตะวันตกกับคริสตจักรกรีกในโลกตะวันออก

ออกที่ยึดมั่นตามมติของที่ประชุม (Decisions of the councils) ความสัมพันธ์มีแต่การเอาใจออกห่างจากกัน (Alienation) สะท้อนให้เห็นการแบ่งภูมิภาคทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเป็นสองฝ่ายชัดเจนคือ ภูมิภาคตะวันตกและภูมิภาคตะวันออก

นอกจากปัญหาการปกครองว่า ศาสนจักรใดควรเป็นใหญ่ในคริสตจักรแล้ว คริสตจักรยังเผชิญปัญหาเรื่องหลักคำสอนและปัญหาการปกครอง ดังเช่น ปัญหาผู้ถือคริสต์นิยมนับถือนักบุญและผู้บรรลुरूหัสธรรม (Mystics) โดยปกติแล้ว นักบุญและผู้บรรลुरूหัสธรรมตลอดจนบุคคลศักดิ์สิทธิ์ (Holy men) มักเรียกร้องต้องการให้ประชาชนเคารพนับถือ แรงกดดันจิตใจของบุคคลเหล่านั้นมักไม่สามารถประสานรอมชอมกับหลักคำสอนตามทฤษฎีดั้งเดิม (Orthodox doctrine) ทำให้เกิดปัญหารุนแรงสำหรับระบบการปกครองตามลำดับชั้นในคริสตจักร (The Church's official hierarchy)

5.3 ความขัดแย้งระหว่างจักรวรรดิกับศาสนจักร

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับจักรวรรดิในระยะแรกเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่รัฐมิได้ควบคุมตรวจสอบกิจการพระศาสนา เพราะเข้าใจว่า ศาสนาคริสต์เป็นเพียงศาสนาลับ (Mystery religion) เท่านั้น มิได้เป็นอันตรายต่อลัทธิพหุเทวนิยมและลัทธิพิธีบูชาจักรพรรดิและพระเทพารักษ์ (Genius, Guarding spirit) ของจักรพรรดิ แต่เมื่อตระหนักแน่ชัดว่า ศาสนาคริสต์เข้าขบถบ่อนทำลายความมั่นคงแห่งรัฐ ความสัมพันธ์เช่นนั้นก็แปรเปลี่ยนเป็นการก่อกวนก่อกบฏ ก่อจี้ข่มเหงและการปราบปราม (Persecution)

เมื่อศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำรัฐจักรวรรดิ อำนาจอรัฐได้ปกป้องคุ้มครองศาสนจักร ส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาและยกย่องสถาบันศาสนาให้สูงส่ง อุดมไปด้วยเกียรติยศ อภิลิทธิและทรัพย์สินสูงค่า จักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine, ค.ศ. 306-337) ได้พระราชทานอำนาจมากขึ้นแก่บรรดามุขนายก ให้มุขนายกทำหน้าที่เสมือนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง (Magistrates) ภายในประชาคมคริสต์ ศาสนจักรน่าจะกลายเป็นสถาบันทำทาสถาบันจักรพรรดิได้เป็นอย่างดี ถ้าศาสนจักรไม่เผชิญปัญหาความแตกแยกภายในเสียก่อน

ความแตกแยกเริ่มต้นจากการตีความหมายหลักธรรมคำสั่งสอนแตกต่างกัน ก่อเกิดขบวนการลัทธินิยมแยกออกไปจากกระแสหลัก ที่ขึ้นชื่อคือลัทธินิยมโดนาติสม์ (Donatism) และลัทธินิยมเอเรียน (Arianism) ความแตกแยกกันได้อ้างหลักธรรมคำสอน ทฤษฎีและเทว

นิยมที่แตกต่างกัน การตีความย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งที่ไม่อาจยุติได้จึงต้องกราบบังคมทูล
ขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยชี้ขาด

ใน ค.ศ. 325 จักรพรรดิคอนสแตนตินโปรดให้เรียกประชุมสภาสังคายนาสากลครั้งที่
ที่ 1 (Ecumenical council of the Church) ที่นครนิเซอา (Nicaea, นครหลวงเดิมของซีเรีย) ทั้ง
คณะนักบวช (The ecclesiastical) และคริสตศาสนิกชนได้เข้าร่วมประชุมพร้อมเพรียงหน้าที
นั่ง จักรพรรดิประทับเป็นประธาน และได้พระราชทานพระราชวินิจฉัยชี้ขาดปัญหาความขัด
แย้งทางหลักธรรมคำสอนในนครอะเล็กซานเดรียระหว่างมุขนายกอะเล็กซานเดอร์ (Bishop
Alexander) แห่งนครอะเล็กซานเดรียกับบาทหลวงอารีอุส (Priest Arius) เจ้าลัทธิเอเรียน
(Arianism) บทบาทของจักรพรรดิในครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการที่ศาสนจักรได้เปิดประตู
เชื้อเชิญจักรวรรดิหรืออำนาจรัฐเข้าแทรกแซงในกิจการพระศาสนาเอง เปิดโอกาสให้จักรพรรดิ
ทรงวินิจฉัยชี้ขาดบังคับเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางหลักธรรมคำสอนซึ่งควรเป็นหน้า
ที่โดยตรงของศาสนจักรเองมากกว่า ศาสนจักรคือผู้ยกย่องจักรพรรดิให้เป็นอนุญาโตตุลาการชี้
ขาด (Arbitrator) ของศาสนจักรเอง พระราชอำนาจของจักรพรรดินับแต่นั้นมาจึงเป็นพระราช
อำนาจยิ่งใหญ่ครอบงำทั้งจักรวรรดิทางโลกและศาสนจักรทางธรรม จักรพรรดิทรงเป็นประมุข
แห่งศาสนจักรโดยพฤตินัย (De facto head of the Church) ทั้งนี้ไม่ว่าจะถือว่าเป็นพระรา
โฆบายอันลึกซึ้งแยบยล หรือจะเห็นว่าเป็นเพราะปัญหาสถานการณ์พาไปก็ตาม ก็ต้องถือว่า
จักรวรรดิเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์อย่างยิ่งที่จักรพรรดิสามารถใช้ศาสนาคริสต์ซึ่งชาวโรมัน
เห็นว่าเป็นลัทธิพิธีบูชาพระเป็นเจ้าแต่องค์เดียว (Cult of one God) เป็นเครื่องเสริมสร้างพระ
ราชอำนาจให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นในการปกครองทั้งจักรวรรดิ บทบาทสำคัญของจักรพรรดิคอนส
แตนตินในการประชุมครั้งนั้นยังเป็นพื้นฐานของการเสริมฐานะของจักรพรรดิให้สูงสุดใน
จักรวรรดิภาคตะวันออกด้วย

เมื่อจักรพรรดิคอนสแตนตินได้โปรดให้สถาปนานครไบแซนติอุม (Byzantium) เป็น
นครหลวงนามใหม่ว่า คอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) สดุดีเฉลิมพระเกียรติจักรพรรดิ
ในวันที่ 11 พฤษภาคม ค.ศ. 330 นับแต่นั้นมา ปัญหาการชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร
จักรได้พัฒนาไปถึงจุดที่เห็นชัดแจ้งว่า ฝ่ายใดเหนือกว่าฝ่ายใด ในรัชสมัยจักรพรรดิคอนสแตนติน

ศาสนจักรแตกแยกกันเองย่อมสยบยอมอยู่ภายใต้พระราชอำนาจ แต่เมื่อสิ้นรัชกาลนั้นแล้ว ศาสนจักรก็พยายามเสริมสร้างอำนาจขึ้นมาใหม่เพื่อครอบงำจักรพรรดิ

ในรัชสมัยจักรพรรดิเซโอโดซิอุส (Theodosius, ค.ศ. 347-195) จักรพรรดิทรงต้องเผชิญกับศาสนจักรแห่งนครมิลานที่แสดงอำนาจแน่นเหนื่อจักรพรรดิ นักบุญแอมบรอส (St. Ambrose, ค.ศ. 339/340-397) มุขนายกแห่งนครมิลาน ได้อ้างในหลักการว่า หน้าที่ทางธรรมของมุขนายกสูงสุดกว่าหน้าที่ทางโลกของจักรพรรดิ ในทางกิจการพระศาสนา มุขนายกเหนือกว่า (Superior) จักรพรรดิ นักบุญแอมบรอสได้พิสูจน์หลักการนั้นให้เป็นที่ประจักษ์ใน ค.ศ. 390 เมื่อจักรพรรดิทรงปราบการจลาจลในนครเรสซาโลนิกา (Thessalonica, ในกรีซ) อย่างรุนแรงไว้บนุษยธรรม โดยตรัสสั่งให้ฆ่าล้างบางผู้คนถึง 7,000 คน มุขนายกแอมบรอส กล่าวหาญชาญชัชมากที่สุดว่าทรงเหี้ยมโหด (Brutality) กระทำผิดบาป ทำให้พระองค์ทรงผิดน้ำพระทัยพระเป็นเจ้า ผิดความยุติธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และชีวิตของพระองค์ จะตกต่ำ²⁶ มุขนายกแอมบรอสไม่ยินยอมให้จักรพรรดิเสด็จเข้าโบสถ์นครมิลานเพื่อทรงรับศีลมหาสนิท (Communion) อีกทั้งยื่นกรานว่าจะบัพพาศนียกรรมพระองค์ (Excommunication) จนกว่าจะทรงรับศีลออกบาป (Penance) จักรพรรดิไม่มีทางเลือกอื่น ต้องจำยอมรับศีลออกบาป

เมื่อจักรพรรดิเซโอโดซิอุสเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. 395 จักรวรรดิได้แบ่งแยกแท้จริง มีเอากุสตุส 2 องค์ (Augustus) อำนาจหน้าที่ของจักรวรรดิภาคตะวันตกตกต่ำ อนารยชนได้เป็นมุขนายกหลายคน มุขนายกแห่งนครโรมหรือพระสันตะปาปาค่อย ๆ มีอำนาจขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระสันตะปาปาดามาสุส (Damasus, ค.ศ. 366-383) และพระสันตะปาปาเลโอ (Leo the Great, ค.ศ. 440-461) ในทั้งสองสมัย พระสันตะปาปาทรงเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรม พระสันตะปาปาถึงขนาดทรงอ้างมีพื้นที่การปกครองที่จักรพรรดิคอนสแตนตินได้ถวายอุทิศ (Donation of Constantine) ให้แก่พระสันตะปาปาซิลเวสเตอร์ (Sylvester, ค.ศ. 314-335) เป็นพื้นที่ปริมณฑลของนครโรม

ความยิ่งใหญ่ทรงเกียรติภูมิของตำแหน่งพระสันตะปาปาย่อมทำให้พระสันตะปาปา ยิ่งทรงเสริมสร้างอำนาจเหนือจักรวรรดิ พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 1 (Innocent I, ค.ศ.

---

²⁶ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา, ภายใต้คำ “penance การชดใช้บาป.”

401-417) ได้ทรงยืนยันชัดในหลักการว่า พระสันตะปาปาย่อมจะทรงปกป้องรักษาลัทธิประเพณีของพระอัครสาวก (Apostolic tradition) และได้ทรงอ้างว่า คริสตจักรทุกหนแห่งย่อมอยู่ภายใต้อำนาจของพระสันตะปาปา เป็นเขตอำนาจสากล (Universal jurisdiction) สำหรับศาสนจักรโรมัน หลักการนั้นเป็นจริงยิ่งขึ้นเมื่อพระสันตะปาปาเลโอ (Leo, ค.ศ. 440-460) ผู้เป็นพระสันตะปาปาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดองค์แรกได้ทำให้จักรพรรดิวาเลนติเนียนที่สาม (Valentinian III) ประกาศพระราชกฤษฎีกาใน ค.ศ. 445 กำหนดให้พระวินิจฉัยในพระสันตะปาปามีผลใช้บังคับเป็นกฎหมาย พระสันตะปาปาเลโอได้ทรงแสดงทฤษฎีว่าด้วยเอกภาพรวมกันอย่างลึกลับ (Theory of the mystical unity) ระหว่างนักบุญอัครสาวกปีเตอร์กับบรรดาทายาทของท่าน (กล่าวคือมุขนายกแห่งนครโรมหรือพระสันตะปาปา) การกระทำ (Doings) และพระวจนะ (Sayings) ของพระสันตะปาปาคือว่าเป็นการกระทำและวจนะของพระอัครสาวกปีเตอร์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระสันตะปาปาเลโอทรงยืนยันว่า พระวินิจฉัยของพระสันตะปาปาในเรื่องปัญหาหลักธรรมคำสั่งสอนถือเป็นข้อยุติ ปราศจากการถกเถียง จักรพรรดิทรงสนับสนุนหลักการนั้นด้วย เท่ากับเสริมสร้างฐานะพระสันตะปาปาเป็นเจ้าลัทธิชี้ขาดความหมายหลักธรรมคำสั่งสอน ไม่มีมุขนายกแห่งใดแม้แต่มุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิลจะยิ่งใหญ่กว่าพระสันตะปาปา พระสันตะปาปาทรงปฏิเสธไม่ยอมรับมติของที่ประชุมกัลเซดอน (Chalcedon, ค.ศ. 451) ที่กำหนดให้มุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิลสูงสุด (Supreme) ในศาสนจักร

อำนาจของพระสันตะปาปาโดดเด่นมากขึ้น เมื่อมีตำนานเล่าขานว่าพระสันตะปาปาเลโอทรงแสดงอำนาจเป็นปาฏิหาริย์ในการจับออตติลา (Attila) ผู้รุกรานจักรวรรดิ และได้ทรงขับยังมีให้ไกเซริก (Gaiseric) โจมตีนครโรมใน ค.ศ. 455 เกียรติภูมิพระสันตะปาปาโดดเด่นมากนับแต่นั้นมา แต่อำนาจไม่เที่ยงแท้แน่นอน ในปลายสมัยจักรวรรดิที่จักรพรรดิมักประทับ ณ นครคอนสแตนติโนเปิล พระสันตะปาปามีได้ทรงอำนาจแท้จริง มุขนายกแห่งนครคอนสแตนติโนเปิลเองต้องยอมรับจักรพรรดิทรงเป็นใหญ่ทั้งทางโลกและทางธรรม

ปัญหาความขัดแย้งและการชิงอำนาจกันเป็นใหญ่ระหว่างคริสตจักรกับจักรวรรดิตามที่ได้บรรยายมาแล้ว ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า คริสตจักรตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำมากกว่าจะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจแท้จริงในระยะยาวนาน พระสันตะปาปาและจักรพรรดิต่างก็ต้องอ้างพระราชอำนาจสูงสุดเหนืออีกฝ่าย ต่างก็ได้ใช้ที่ประชุม (Council) เป็นเครื่องมือค้ำประกันรับรอง

ข้อวินิจฉัยของคุณ มากกว่าจะเห็นว่าที่ประชุมเป็นองค์กรสถานิติบัญญัติ จักรพรรดินับแต่นั้น มาทรงเรียกประชุม เสด็จประทับเป็นประธานการประชุม หรือโปรดให้ผู้แทนพระองค์ (Legate) เป็นประธานบ้าง เพื่อพิจารณาแก้ไขหลักธรรมความเชื่อ (Dogma) และพระวินัย (Discipline)

การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยเปิดโอกาสให้อำนาจรัฐเข้าชี้ขาดได้ทำให้บรรดา ศาสนจักรเริ่มสูญเสียอำนาจการปกครองตนเองเป็นอิสระ (Autonomy) อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ระบอบจักรพรรดิราชย์ (Imperial rule) เองที่พัฒนาการใช้อำนาจรัฐแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วน กลางก็มีบทบาทสำคัญในการลดทอนอำนาจของศาสนจักร การที่อำนาจรัฐเข้าแทรกแซงใน กิจการพระศาสนาครั้งนั้นได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการที่ศาสนจักรกับอาณาจักรจะมีความ ขัดแย้งกันโดยตรง เมื่อต่างฝ่ายต่างต้องการเป็นใหญ่ครอบงำประชาชนแต่ฝ่ายเดียว ปัญหา อำนาจจะปรากฏเด่นชัดแหลมคมยิ่งขึ้นตามกาลเวลาเมื่อถึงยุคกลาง (ค.ศ. 500 โดยประมาณ – ค.ศ. 1500)

6. ศาสนาคริสต์ในปลายสมัยจักรวรรดิ

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 5 ศาสนจักรมีลักษณะสำคัญคือ ความนิยมจัดตั้งวัดเพื่อปฏิบัติ ธรรม (Monasticism) ความนิยมนี้มีมานานแล้วในจักรวรรดิภาคตะวันออก แต่เริ่มเป็นความ นิยมแท้จริงในศตวรรษนั้น เป็นการปลีกวิเวกอยู่โดดเดี่ยว (Solitary) ใช้ชีวิตธรรมดาเรียบง่าย (A common life) การจัดตั้งวัดดังกล่าวปรากฏชัดเจนในกรณีนักบุญแอนโทนี (St. Anthony) จัดตั้งวัดในอียิปต์เมื่อประมาณ ค.ศ. 285 ที่ขึ้นชื่อมากที่สุด การจัดตั้งวัดแบบของมาร์ตินแห่ง ตูร์ส์ (Tours) ใน ค.ศ. 362 โดยประมาณ และวัดที่นักบุญเบเนดิก (St. Benedict) สถาปนาที่ เมืองมอนเต กาสซิโน (Monte Cassino) ใกล้นครเนเปิลส์ (Naples) ใน ค.ศ. 529 กระบวนการ จัดตั้งวัดในจักรวรรดิภาคตะวันตกดำเนินไปช้ากว่าในภาคตะวันออก ปัญญาชนในจักรวรรดิ ภาคตะวันตกดำเนินไปช้ากว่าในภาคตะวันออก ปัญญาชนในจักรวรรดิภาคตะวันตกสนใจ นิยมจัดตั้งวัดเพื่อปฏิบัติธรรมฝึกจิตและวิญญานน้อยมาก ยิ่งเมื่อจักรวรรดิภาคตะวันตกล่มใน ค.ศ. 476 การศึกษาทางโลกตกต่ำมาก

ความนิยมจัดตั้งวัดเพื่อปฏิบัติธรรมมีสองรูปแบบ แบบที่หนึ่งเป็นการจัดตั้งชุมชน อยู่รวมกัน (Communal organization) แบบที่สองเป็นการใช้ชีวิตโดดเดี่ยว (Solitary life) หัว

หน้าวัดคือ อธิการ (Abbot) สมาชิกมีกิจวัตรประจำคือ การสวดมนต์ และเพียรพยายามแสวงหาความสมบูรณ์แบบของวิญญาณด้วยการตัดกิเลสด้วยตนเอง (Self-mortification) และสยบยอมอยู่ในโอวาทของอธิการ

ในจักรวรรดิภาคตะวันตก ชีวิตที่เหลวไหลเปิดโอกาสให้เกิดความนิยมจัดตั้งวัดเพื่อปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะแนวปฏิบัติของอาธานาซิอุส (Athanasius) มุขนายกแห่งนครอะเล็กซานเดรีย บรรดานักบุญเจโรม (Jerome) แอมบรอส (Ambrose) และออกัสตินก็ล้วนสนับสนุนกระแสนิยมจัดตั้งวัดมาก มุขนายกเอลเซบิอุสแห่งนครแวร์เซลลี (Eusebius of Vercelli) ได้ยืนยันว่า คณะนักบวชของท่านได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางคตินิยมจัดตั้งวัดประเภทดังกล่าว ท่านเป็นผู้ริเริ่มประเพณีการเป็นบุคลากรในพระศาสนาในระดับเป็นนักบวชของวัดประเภทดังกล่าว (Monks) จะต้องได้รับศีลสถาปนา (Ordination, พิธีสถาปนา)

แม้ศาสนจักรจะมีการพัฒนาจัดตั้งวัดเพื่อปฏิบัติธรรม แต่ศาสนจักรเองก็มีปัญหาตามที่ได้พรรณามาแล้ว และยากที่จะแก้ไขให้ลุกลงเป็นที่ยอมรับทั่วไปได้ ศาสนาคริสต์อาจจะเป็นศาสนาที่สำคัญในวิถีชีวิตชาวตะวันตก แต่ก็เริ่มเผชิญความไม่แน่นอนแล้วเมื่อจักรวรรดิโรมันภาคตะวันตกล่มใน ค.ศ. 476